114. SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

114. SZÁM

HIT TUDOMÁNY LELKIÉLET

NEVELÉS IRODALOM

BÖLCSELET JOG

FÖLDRAJZ TERMÉSZETTUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ UTIRAJZ

DR. POLZOVICS IVÁN

A LATERÁNI SZERZŐDÉS

A SZENTSZÉK NEMZETKÖZI JOGI HELYZETE

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSA

A LATERÁNI SZERZŐDÉS

A SZENTSZÉK NEMZETKÖZI JOGI HELYZETE

IRTA

DR POLZOVICS IVÁN

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA

BUDAPEST, 1934

«Amióta elismerik a pápa lelki hatalmát, azóta lehetetlen el nem ismerni világi hatalmát.»

(Laurent: La papauté et l'empire. Livre III., Sect. IV. §. 1. p. 485.)

Nihil obstat. *Dr. Nicolaus Töttössy*, censor dioecesanus. Nr. 2709
Imprimatur. Strigonii, die 22. Sept. 1933. *Dr. Julius Machovich*, vic. gen.

A KIADÓ ELŐSZAVA

«RÓMAI KÉRDÉS» mint elintézetlen probléma, több mint egy félszázadig zavarólag és hátrányosan hatott Olaszország nemzeti életére, de ezenfelül még sokkal inkább érintette és a nemzetközi jogban szinte elhomályosította a Szentszék nemzetközi jogi helyzetét. A pápai szuverénitás, mint erkölcsi fogalom ugyan érintetlen maradt, de a pápai szuverénitással velejáró nemzetközi jogállás nem jutott mindenütt kellő kifejezésre, vagy egyáltalán nem is honoráltatott a nemzetközi jogéletben.

A lateráni szerződés egyszerre véget vetett ezen helyzetnek. Ez legnagyobb bizonyságtétel amellett, hogy a lateráni szerződés — jóllehet a Szentszék és Olaszország között jött létre — nem tisztán belső olasz ügy, sőt a nemzetközi jogéletben és jogfejlődésben a legnagyobb jelentőségű mozzanat a világháború óta. A Szentszék és az olasz állam közt megtörtént kiegyezés nemcsak belső olasz vonatkozásban tüntette el a «római kérdés»-t, hanem az megszűnt égő sebe lenni a világegyháznak. A nemzetközi jogban pedig a Szentszék senkitől kétségbe nem vonhatatlanul elfoglalta azt a helyét, mely megillette és megilleti.

Csak természetes, hogy ilyen nagy nemzetközi jelentőségénél fogva a lateráni szerződés a nemzetközi jogban beható kritikában részesül. Természetét, következményeit, tárgyi megállapításait is többféle oldalról és szemmel vizsgálják és ítélik meg. A megegyezés folyo-

mányakép létesült *Città del Vaticano* jogállását is különféleképp fogják fel a nemzetközi jogirodalomban. Kívánatos volt tehát, hogy a magyar irodalomban is teljes megvilágítást nyerjen a lateráni szerződés nemcsak tárgyi, de jogi szempontból is. Ezáltal a Szentszék nemzetközi jogi helyzete is megvilágítást nyer, ami a lateráni egyezmény után nyilvánvaló szükségesség a katholikus tudományos irodalomban. Szerzőnek a *Szent István Könyvek* között megjelenő műve e célokat kívánja szolgálni. Szerző teljes tudományos felkészültséggel és katolikus szellemben végezte el e feladatot, ami azonban nem jelenti azt — és ezt éppen a lateráni szerződést tárgyaló mű megjelenésekor nem lesz fölösleges hangoztatni —, hogy szerzőnek egyes kérdésekben jogelméleti szempontból elfoglalt álláspontja az egyedül helytálló vagy éppen hivatalos egyházi felfogás vagy állásfoglalás volna.

Túri Béla,
a Szent István-Társulat alelnöke.

BEVEZETÉS.

A SZENTSZÉK nemzetközi jogi helyzetének 1929-ben bekövetkezett szabályozása a világháború utáni decennium nemzetközi jogi fejlődésének egyik legjelentősebb fejezete. A civilizált államoknak nemzetközi jogi kérdések megoldására 1920 óta tapasztalt sűrű összemunkálásában is alig találunk egyetemesebb érdekű, a nemzetközi jogközösség tagjainak ekkora hányadát érdeklő nemzetközi jogintézményre.

A Szentszék nemzetközi jogállását rendező lateráni szerződés hatásaiban messze túlhaladja azt a jelentőséget, amelyet kétoldalú nemzetközi szerződéseknek a nemzetközi jogtudomány és politika tulajdonítani szokott. Jogilag ugyan az olasz királyság és a Szentszék közt létrejött megegyezés két nemzetközi jogalany minden külső beavatkozástól ment megállapodása 59 év óta vitás viszonyaiknak kölcsönös engedékenység útján történő rendezésére. Sőt az olasz nyelvű irodalom egy része által is támogatott olasz felfogás szerint a lateráni kiegyezés teljesen olasz belső ügy.

Mind a szűkebb jogi, mind ez utóbbi magyarázattal szemben valójában a lateráni megegyezés elhagyja a bilaterális rendezés alapjait nemcsak azáltal, hogy az olasz politikai tényt és a szerződő felek érdekkörét meghaladó, az egész katolicizmust és ezen keresztül a kultúrállamok egyetemét érintő nemzetközi megnyilvánulássá válik a szerződés egyik alanyának, a Szentszéknek nemzetközi jelentősége folytán, hanem az egyezmény fő-

tárgya — a Città del Vaticano létesítése — következtében is. Ez utóbbi körülmény felismerése által jutunk el az olasz közjogon és az államközi konvención túl a nemzetközi jog területére.

A megegyezés által teremtett előfeltételek — elsősorban a Vatikán területének olasz imperium alól való kibocsátása — alapján új állam keletkezett, amely ugyan területre kisebb Európa valamennyi törpe államalakulatánál is, de mint állam a Szentszék államalakító erejének eredménye és egyben a Szentszék nemzetközi jogállásának alapja és biztosítéka. Az Olaszországtól elismert jelentéktelen territoriumon a Szentszék államot szervezett, amely tényével elvitathatatlan nemzetközi jogalanyiságot nyert.

Ebben az eredményben van a lateráni megegyezés nemzetközi jogi jelentősége és ez által emelkedik ki a partikuláris nemzetközi szerződések tömegéből és állítható tartalmi súlyával a Kellogg-paktummal, vagy egyéb univerzális jelentőségű nemzetközi jogi megállapodással egy vonalba.

Jelen tanulmány e nagy jelentőségű nemzetközi mű által létesített joghelyzettel és az abból felmerülő számtalan, elmélyülést és elfogulatlan megítélést igénylő kérdéssel kíván foglalkozni és tiszta képet nyujtani azokkal az eszközökkel, amelyeket a nemzetközi jog tudománya nyujt. A következő fejtegetésekben a Szentszéknek jelen nemzetközi jogi helyzetét tesszük vizsgálat és bírálat tárgyává és így természetesen a hangsúly a *jogi* elemen és a *jelen állapoton* lesz.

A kérdésnek *jogi* fejtegetését indokolja az a körülmény, hogy napjainkban létesülő és ható intézményekkel szemben, különösen akkor, ha azok de natura politikai erőtényezők is, a politikai tanulmányozás könnyen elfogultságot idézhet elő, sőt tévútra is vezetheti a kutatót. A kérdést jogi vonatkozásaiban vizsgáló azonban men-

tesül annak a veszélynek a lehetőségétől, hogy tudományos megállapításainak politikai célzatot lehessen tulajdonítani. Amikor tehát témánkat részleteiben fejtegetni fogjuk, azt a politikai vonatkozások lehető elkerülésével tesszük.

Mindazonáltal jól tudjuk, hogy nemzetközi jogi (értsd nemzetközi közjogi — völkerrechtliche) kérdések vizsgálatánál a mérsékelt politikai kitérés mellőzése a tanulmányok teljessége hátrányára válhatik, minthogy a jognak egyetlenegy területe sincs, amely a politikával oly szoros kapcsolatban lenne, mint a nemzetközi jog. E megfontolásnak megfelelőleg vizsgálódásainkban a *politikai elemet* is figyelembe vesszük ott és olyan mértékben, ahol és amennyire csupán a jogi helyzet ismertetése fogalmi hiányt vagy tökéletlen megértést okozhatna. A lehetőséghez képest a politikai vonatkozásokat nem saját fogalmazásunkban, hanem okiratok, hivatalos közlemények idézésével nyujtjuk.

Ami a Szentszék nemzetközi jogállása *jelen* állapotának kidomborítását illeti, e tekintetben az a meggondolás vezetett, hogy olyan anyagot adjunk, amely a nemzetközi jogban járatos olvasó előtt is kevéssé ismeretes, amellyel tehát — különösen a magyar irodalomban — újat nyujthatunk. Azzal ugyanis nem véltünk szolgálni tudományos célt, ha a pápa nemzetközi jogi helyzetét a legrégibb időktől kezdve tesszük beható vizsgálat tárgyává, minthogy az ismereteknek ez a területe nemcsak a külföldi irodalomban, hanem a vonatkozó magyar irodalomban is eléggé kidolgozott. A Szentszék nemzetközi vonatkozásai történetének nyujtásában nem adhattunk volna egyebet, mint alapos munkáknak kivonatait.

A Szentszék nemzetközi jogi helyzetét azonban nem lehet minden történeti alap nélkül sem megérteni, sem tárgyalásba venni. Az anyag feldolgozását már azért sem lehet 1929-től kezdeni, mert egyrészt a jelenlegi jogi és

tényleges helyzet annak a szerves fejlődésnek az eredménye, amely szerint a pápai nemzetközi hatalom kialakult ; másrészt pedig a tényleges helyzetet közvetlenül megelőző néhány évtized nemcsak történeti és politikai, hanem nemzetközi jogi szempontból is a legérdekesebb és legtöbbet vitatott kérdéseknek egyik korszaka.

A következőkben tehát bizonyos történeti áttekintést a teljesség érdekében nem nélkülözhetünk ; történeti fejtegetéseinkben azonban csak a nemzetközi jogi vonatkozások történeti alakulásának vizsgálata lesz irányadó. Éppen ezért a Szentszék középkori helyzetének vizsgálatánál nem fogunk kitérni az egyházi állam fejlődésének részleteire, területi változásaira stb., csupán azokat az elveket szemléltetjük, amelyek szerint a pápai hatalom a jogrend akkori hiányában alakult. A teljességre való törekvés e tekintetben nem feladatunk.

A tanulmány tulajdonképpeni tárgya a Szentszék jelen nemzetközi jogi helyzete. Ezt az anyagot az irodalmi tájékoztatóban feltüntetett munkák használata által részletekig feldolgoztuk.

A Szentszék új nemzetközi jogi helyzetével foglalkozó különböző nyelvű irodalom szinte beláthatatlan. A tanulmányok nagy tömegéből érdemleges megállapításokat mindazonáltal csak kevés tartalmaz, legtöbbje megelégszik a lateráni egyezmények többé-kevésbbé alapos ismertetésével. E munkák nagy része is politikai tartalmú.

A vonatkozó irodalom használatánál tehát annak számbeli gazdagsága ellenére aránylag kevés munka jogi konstrukcióit vehettük figyelembe. Megjegyezni kívánjuk, hogy még e jogilag érdemleges irodalom is a tárgy alapvető kérdéseinek fejtegetéseiben majdnem kivétel nélkül nagy szegénységre vall ; a Szentszék szuverénitása, a Città del Vaticano államiságának kérdése, a Città del Vaticano semlegessége, a Szentszék Nemzetek Szövetségi tagságának jogi lehetősége alig egy-két írónál

tétetik vizsgálat tárgyává. Pedig éppen ezek azok a kérdések, amelyeknek jogi vizsgálata önálló vélemények kialakulásához vezethet, következésképp a tanulmány eredeti kutatásairól, következetes konstrukcióiról tehet tanuságot.

A Szentszék jelen nemzetközi jogállásával foglalkozó magyar irodalom — ellentétben a külföldivel — viszonylag szegényes. Nem tekintve a római kérdés megoldásával foglalkozó egy újabb, de a hatályos joghelyzetet még nem érintő történetpolitikai tanulmányt,[1] a Szentszék jelen nemzetközi helyzetét tárgyaló szakirodalmat tudomásunk szerint a lateráni egyezmények tartalmát ismertető néhány folyóiratcikken kívül egy, a Magyar Jogászegylet-ben tartott előadás lenyomata[2] képviseli. És bár ez utóbbi gondos és avatott munka, mind terjedelme, mind csupán ismertető célja következtében nem tekinthető kielégítő tartalmúnak.

A rendszert, amelyben az anyag feldolgozást nyer, többé-kevésbbé maga a tárgy határozza meg. Az egyház, pápa és Szentszék fogalmainak nemzetközi jogi szempontból szükséges tisztázását, valamint azok nemzetközi jogi szerepének lehetőségét az I. fejezet nyujtja. A következő történelmi áttekintések után a tulajdonképpeni tárgy hat fejezetben kerül vizsgálat alá, melyeknek gerince ugyan a Città del Vaticano létesítéséről, szervezetéről és Olaszországhoz való viszonyáról szóló rész, tartalmilag azonban lényegesebbek a Szentszék szuverénitásáról és a Città del Vaticano államiságáról szóló fejezetek. Külön fejezetet szántunk a Szentszék és a Nemzetek Szövetsége esetleges kapcsolata megvilágításának és a Città del Vaticano semlegességének jogi vizsgálatára.

Az egyezmények általunk vallott összetartozásának következtében röviden utalunk a lateráni konkordátum és a pénzügyi megegyezés főbb rendelkezéseire is. Vizsgálódásunk eredményének tömör foglalatát, valamint a

Szentszék jelen nemzetközi jogi helyzetének kritikáját a záró fejezetbe foglaltuk.

Függelékként mellékeljük a lateráni ú. n. politikai szerződés magyar fordítását, amely az olasz eredeti szöveg alapján az autorizáltnak tekinthető német szöveg átültetési módozatainak figyelembevételével készült.[3]

Budapest, 1932. Karácsony.

A Szerző.

I. FEJEZET.

A Szentszék mint a nemzetközi jogközösség tagja.

A nemzetközi jogtudomány alakulásában mind a mai napig majdnem egyöntetűen kitartott amellett az alapelv mellett, hogy nemzetközi jogok és kötelezettségek rendes alanyai csakis államok lehetnek, a nemzetközi jog szabályai csupán államokra nyernek alkalmazást.

A nemzetközi jogközösség tagjai.

Mind az elmélet, mind az államközi joggyakorlat hirdeti és megvalósítja ezt az elvet, amelyet megtörni nem tudott az újabb időben egyes theoretikusok által kifejtett felfogás a nemzeti kisebbségeknek juttatandó bizonyos korlátozott nemzetközi jogképesség tekintetében. Mind a mai napig hatályos az a tétel, hogy nemzetközi jogviszonyokból jogokat és kötelezettségeket sem egyesek, sem testületek nem szerezhetnek, illetve nem vállalhatnak; nemzetközi jogi normák címzettjei csakis államok lehetnek.[1]

Az államok.

A nemzetközi jogtudomány e fundamentális jelentőségű tétele alól egyetlen kivétel állott fenn a történelem folyamán: a katolikus egyház, amely az állami berendezkedéshez hasonló módon egységes hatalom alatt jogilag szervezi a katolikus hívőket. Az egyház jogilag szervezett társulása az embereknek[2] és ebben hasonlatos az állami szervezethez, amelytől főleg célja választja el (előbbi földöntúli, utóbbi különbözőképpen nyilvánuló földi, világi célt követ).[3]

A katolikus egyház.

Az egyház fogalma.

Az egyháznak ebből a szervezett társulat jellegéből,

valamint abból, hogy elterjedésében korlátokhoz kötve nincs, kiterjed az egész földkerekségre, következik az irodalom legnagyobb részének felfogása szerint az egyház nemzetközi jogi személyiségének követelménye. A szakirodalom e tant valló művelői véleményüknek kifejtésében rendszerint Pasquale *Fiore* fejtegetéseire támaszkodnak, vagy pedig mellőzik a tétel bizonyítását és azt apodiktikus igazságnak véve, egyszerű eredménymegállapítással beérik.

Az egyház nemzetközi jogalanyiságát valló iskola.

Az egyház nemzetközi jogi személyiségének képviselője természetesen a Szentszék, vagy az általánosabb és régebbi megjelölés szerint a pápa és így látszólag ez a felfogás nem tér el a másik iskola tanításától, amely nemzetközi jogalanynak nem az egyházat, hanem annak legfőbb szervét, a pápát, illetve a Szentszéket tartja.

A két elmélet eredményeiben tehát összekerül, valójában mégis elvi különbségek választják el azokat egymástól, amely különbségek megvilágítása és a helyes felfogás megállapítása nemcsak egyike a Szentszék nemzetközi jogi helyzete tárgyalásánál felmerülő, leggondosabb körültekintést igénylő feladatoknak, hanem véleményünk szerint összefüggésben van az egyház alkotmányának alapvető kérdéseivel és rámutat arra a körülményre is, miért igényelhet a vallási társulatok csoportjából csupán a katolikus egyház nemzetközi megkülönböztetett helyzetet legfőbb szerve részére. Természetesen itt más mozzanatok is közrejátszanak, mint pl. a pápának történetileg kialakult nemzetközi jogállása (t. i. mint az egyházi állam uralkodója), amely történelmi tényező elsősorban követeli meg a Szentszék nemzetközi függetlenségének a jelen korban való biztosítását.

A kérdés ezek szerint röviden a körül forog, hogy a Szentszék *iure suo tagja-e* a nemzetközi jogközösségnek,

vagy csupán *képviselője* a tulajdonképpeni nemzetközi jogalanynak, az egyháznak.

Az utóbbi felfogásnak, amint arra már fentebb utaltunk, megalapozója Pasquale *Fiore*,[4] akinek véleménye szerint a katolikus egyház nemzetközi jogalanyisággal bír. Indokai: az egyház univerzális jellegű élő organizmus, központi kormányzata van; sajátos személyiség; a földi hatalmaktól függetlenül cselekszik.(!) Ezek a tulajdonságok, amelyeknek nagy része természetesen helytálló, indokolják, sőt szükségessé teszik az egyháznak nemzetközi jogi személyiséggel való felruházását.

Chrétien[5] Fiore végkövetkeztetését, sőt okfejtését is magáévá teszi, illetve átveszi. *Strupp*[6] magyarázat nélkül állapítja meg a lateráni politikai egyezmény 2. cikkéről, amely a Szentszék szuverénitását ismeri el, hogy az idézett cikk szövegében Szentszék helyett az egyház értendő. *Hold-Ferneck*[7] is ezen a véleményen van, de indokul csak annyit hoz fel, hogy abban az esetben, ha a nemzetközi jogalanyiságot a pápa részére ismernék el, akkor annak halálával az összes általa kötött nemzetközi szerződések erejüket vesztenék.

Müller szerint is a katolikus egyház a «subiectum iurium internationalium».[8]

Az egyház nemzetközi jogalanyiságát hirdető tanok hibái.

Mindezekkel szemben rá kell mutatnunk a nemzetközi jogalanyiságot a katolikus egyház részére megállapító felfogás helytelen kiindulópontjára és így helytelen végkövetkeztetésére. A Fiore-féle tanok legsúlyosabb indoka, t. i. az, hogy az egyház a földi hatalmak akaratelhatározásától függetlenül jár el, e felfogás alapvető hibája. Az egyház tagjai ugyanis földi életüket a világ különböző államaiban élvén le, ez államok főhatalmainak vannak minden tekintetben alárendelve. Az egyház egysége ellenére az egyes államokban lévő egyháztagok külön-külön egyházakat alkotnak, mely egyházaknak

Az egyház és az állam szoros kapcsolata.

az államokban nyilvánuló életműködése az államok mindenkori egyházpolitikájától függ.

Kettőjük viszonyának alakulásai.

Az egyháznak az állammal való természetes kapcsolata nem jelenti ugyan okvetlenül az egyháznak az állami hatalom alá rendeltségét is. Sőt a történelem azzal a példával is szolgál, hogy ellenkezőleg éppen az állam függött bizonyos korszakokban az egyháztól;

Hierokratikus rendszer.

a pápa mint az egyház feje világi ügyekben is közvetlen hatalommal rendelkezett, az egyetemes keresztény uralom érdekében az uralkodók felett is hatalmi jogokat gyakorolt. (Hierokratikus rendszer a XI—XIV. századokban — potestas directa in temporalia elmélete).

Caesaropapizmus.

Más korszakokban viszont a két hatalom, az egyház és az állam viszonyának ellenkező alakulásáról szerezhetünk tudomást, amikor az állami hatalom az egyházit teljesen abszorbeálta, az állami főszervek egyházi iurisdictióval is bírtak. Az egyház kormányzata állami szerveknél lévén, az egyházi hatalom természetesen tisztán állami érdekek szerint gyakoroltatott (caesaropapizmus).

Koordinacionalis rendszer.

Előfordulhat az állam és az egyház egymásközti helyzetében olyan állapot is, melyben az egyház az államtól teljesen független, lelki ügyekben az állami beavatkozástól mentesen rendelkezik tagjai felett. Az állampolgárok viszonyaiban ez esetben egymástól független két hatalom bír hatáskörrel, amelyek hatásköreik megállapításánál egymással megállapodnak (koordinacionális rendszer, konkordátumos politika).

Az egyház és az állam közti viszony alakulásainak további részleteit azoknak tárgykörünkből kieső volta miatt nem vázoljuk, a felemlített módozatok csak arra szolgáltak, hogy rámutassunk a Fiore-féle felfogás alaphibájára. A mondottak szerint nyilvánvaló ugyanis, hogy az egyháznak az államtól való elkülönítéséről és függetlenítéséről csak az egyház és állam mellérendeltségének (koordinációjának) rendszerében lehet szó. Ennek

megfelelőleg Fiore következtetése az egyház szuverénitását és nemzetközi jogalanyiságát illetőleg is *csak akkor* lesz helytálló, ha az államok egyöntetűen a koordinációnális egyházpolitika elvei szerint járnának el. De még abban az esetben is, ha valamennyi állam elismerné az egyháznak lelki ügyekben való függetlenségét, szuverénitását, sem tulajdoníthatnánk az egyháznak nemzetközi jogképességet, minthogy annak az államban elfoglalt jogállása az államnak, mint az állami területen működő legfőbb hatalomnak tényén alapszik, amelyet az bármikor módosíthat, megszüntethet. Az egyház az állam területén csak az állam kifejezett vagy hallgatólagos engedélyével nyerhet független helyzetet, amely függetlenség éppen ezért nem önmagában megálló adottság, hanem az állam által nyujtott lehetőség, amely bármikor megszüntethető.

Szerintünk helyesen állapítja meg tehát *Fauchille*,[9] hogy az állam és az egyház viszonyában nem a nemzetközi jog szabályai nyernek alkalmazást, hanem a belső államjog normái. «Az a szuverén, amely... vonakodnék elismerni a katolikus egyház központi egységét, megsértené katolikus polgárainak vallásos meggyőződését, de *nem vétene a nemzetközi jog ellen.*» («Le souverain, qui... se refuserait à reconnaitre l'unité centrale de l'Église catholique, froisserait la conscience de ses sujets catholiques, mais ne violerait pas le droit international public.»)

A nemzetközi jogalanyiságot a Szentszék részére megállapító felfogás.

Az egyházat univerzalitásából, jogi szervezettségéből, központi főhatalmából tehát szuverénitás és így nemzetközi jogalanyiság nem illetheti meg. Megilleti azonban a szakirodalom egy részének felfogása és az egyház központi vezetésének minden államhatalomtól való függetlenítése követelményei szerint az egyház főszervét, az apostoli Szentszéket. A Szentszék nemzetközi jogalanyiságának elismerését az egyetemes egyház érdekében szükséges függetlenség követelménye indo-

kolja. A Szentszék nemzetközi jogalanyisága annak az egyház érdekében kifejtendő tevékenysége végett indokolt és a pápát e minőségében, de suo iure illeti meg.

A Szentszék nemzetközi jogalanyiságának eredeti vagy származékos természetét illetőleg az egyház két évezredes fennállása és az egységes központi kormányzat mintegy tizenhat évszázados léte legnagyobb részében a kérdés minden nagyobb jelentőség nélkül való volt, minthogy a Szentszék az egyházi állam birtokában világi szuverénitással is rendelkezett. Nemzetközi jogalanyiságát elsősorban világi uralkodói minősége alapozta meg és az egyházfőségéből eredő lelki szuverénitása és nemzetközi jogalanyisága legfeljebb a konkordátumok kötésében nyilvánult. A lelki szuverénitáson nyugvó nemzetközi jogalanyiságnak kérdése az egyházi állam megszüntével emelkedett különös fontosságra, amióta egész a legújabb időkig, a lateráni egyezmények megkötéséig a nemzetközi jog legvitatottabb területét képezte. A megfelelő helyen rá fogunk majd mutatni az e tekintetben kialakult felfogásokra és ott fogunk részletesebben megemlékezni a Szentszék ú. n. lelki szuverénitásának indokairól és magyarázatáról. Itt a kérdés vizsgálatába csak annyiban bocsátkozunk, amennyiben arra keresünk feleletet, hogy a lelki szuverénitáson nyugvó nemzetközi jogalanyiság magát a katolikus egyházat vagy pedig annak főszervét, a pápát illeti-e meg.

Az eddigiekben e tekintetben arra az eredményre jutottunk, hogy a nemzetközi jogalanyiság az egyházat nem illetheti meg. Ha tehát a történelem folyamán és különösen a garancia-törvény meghozatala óta (1871.) a pápa mint az egyház feje nemzetközi személyiségként szerepelt, az csak saját jogán történhetett. E véleményünkben a francia nemzetközi irodalom nesztorára, *Fauchille*-ra[10] való hivatkozás is megerősít, aki szerint csak a pápa lehet nemzetközi jogalany. «Ha a katolikus

egyház nem nemzetközi jogi személy, ennek a nagy hitbeli közületnek a feje, a pápa . . . rendelkezik-e ezzel a jelleggel? Erre a kérdésre az igenlő felelet tűnik nekünk előnyösnek.»

Hatschek[11] — bár a kérdést nem a mi szempontunk szerint vizsgálja — teljes határozottsággal a mi tételünket megerősítő véleményre jut: «Da kein Staat völkerrechtlich den Papst als Staatshaupt der katholischen Kirche beherrschen darf, so muss der Papst international unabhängig gestellt werden, das heisst zu einem selbständigen Rechtssubjekt des Völkerrechts werden, trotzdem er nicht Staatshaupt ist».

Knubben[12] felfogásához híven, amely szerint nemzetközi jogalanyiság nemcsak államokat illethet, a római egyháznak, ha nem is állami és világi, de egyházi, lelki szuverénitást tulajdonít, amelyet tényleg a pápa gyakorol.

Tételünk kidolgozásában és annak eredménymegállapításaiban a legszigorúbb következetességet *Jenny*-nél[13] találunk, aki teljes határozottsággal építi ki a pápa nemzetközi jogalanyisága lehetőségének tanát.

Az előbb említett néhány írón felül azonban tudomásunk szerint alig akad szerző, aki a pápa saját személyében jelentkező nemzetközi jogalanyiságának elvi lehetőségét megállapítaná. Sőt olyan felfogásra is találunk, amely a pápa saját jogú nemzetközi jogalanyiságát egyenesen illogikusnak tartja. Így *Wynen*[14] ezeket írja: «Nem kevésbbé kerül ellentétbe a logikával az, aki, miután az egyház polgári és nemzetközi jogi személyiségét tagadásba vette, afölött vitatkozik, hogy az apostoli szék betöltője, tehát az egyháznak a feje a nemzetközi jog alanya. Nyilvánvaló ellentmondás a fej számára a nemzetközi életet elismerni és a testet jogilag nem létezőnek tekinteni, más szavakkal magán- és nemzetközi jogilag halott testre nemzetközileg élő főt illeszteni».

Látszólag valóban ez a jogi tényállás, de csak látszólag! Az egész gondolatmenet ugyanis államjogi, helyesebben modern demokratikus államjogi szemlélet hatása alatt született, amit tanusít a szerzőnek az idézetet megelőző néhány oldalas fejtegetése is. Már pedig, ha az egyházat össze is lehet hasonlítani az állammal, — amely összehasonlítás a főhatalom különböző volta miatt csak óvatossággal végezhető — egyházalkotmányi szempontból csupán és kizárólag az abszolút monarchikus állammal lehet összevetni. Itt pedig a közület, az államalkotó népesség nemzetközileg számba sem jöhet. Helytelen tehát az az állítás, hogy ellentét lenne az egyházi közösség fejének nemzetközi jogalanyiságot elismerni, míg magának a közületnek nemzetközi személyiségét tagadásba venni, minthogy a közület maga csak a nemzetközi tekintély és hatalom *szubsztrátuma*,[15] de nem az alanya. Nemcsak pozitív jogi megfigyelések alapján helyesebb ehhez az egyedüli megfelelő állásponthoz ragaszkodni, hanem egyházi szempontból is, mivel a hatalom, mely Péternek és utódainak adatott, nem földi, emberi, hanem transzcendentális, isteni eredetű. Az egyházalapító Üdvözítő e szavaival: «Neked adom a mennyek országának kulcsait. Amit megkötsz a földön, meg leszen kötve a mennyekben is, amit feloldasz a földön, fel lesz oldozva a mennyben is» korántsem azt jelezte, hogy ezt a hatalmat Péter a megtérítendő hívőktől fogja majd elnyerni, hanem hogy e hatalmat ő minden emberi közreműködés nélkül az Istentől kapja. Ezeknek az egyházjogi vonatkozású kérdéseknek megbeszélésére még visszatérünk, itt csak azért és annyiban érintettük azoknak egyes pontjait, amennyiben egy szakíró nyilvánvalóan téves okfejtése azt kiváltotta.

Érdekes különben megjegyezni, hogy az idézett szerzőben a tényleges helyzet igazsága öntudatlanul is felbukkan és ez alapon vont következtetései szöges ellen-

tétben állnak a fentebb idézett és általunk megcáfolt megállapításaival. A hivatkozott helyet csak két oldallal megelőzőleg ugyanis Laband-ot idézve, így ír: «Az állam jogi személyisége — mondja Laband — abban áll, hogy az államnak feladatai és kötelességei teljesítésére saját hatalmi jogai és önálló akarata van. Ennek nyomán az apostoli szék (!) jogi személyisége azonos módon abban áll, hogy a Szentszék isteni alapítója által kitűzött feladatai megvalósítására saját hatalmi jogokkal és önálló akarattal rendelkezik». A Szentszék által kizárólag és önjogon gyakorolt summa potestas nyilván öntudatlanul (mert tudatosan ilyet írni annyit jelentene, mint szándékosan önmagának ellentmondani) arra vezeti a szerzőt, hogy az *államot a Szentszékkel* hozza összevetésbe és *nem az egyházzal*, ami pedig egyéb tantételei alapján az egyedüli következetes és így rendszerében helyes lenne. Ezért, midőn ezáltal következetlenséget és ezzel részéről hibát követ el, akaratlanul igazolja állásfoglalásunk helyességét.

A pápa sajátjogú nemzetközi személyiségét megállapító tételünket az irodalom egy részének ismertetett felfogásán kívül alátámaszthatjuk az egyház alkotmányából folyó indokolással is, amely az egyházban egyetlen érvényesülő főhatalmat ismer, a római pápáét. Ez az érvünk ugyan nem pozitív, hanem negatív természetű. Nem azt dokumentálja, hogy a pápának az egyház alkotmánya szerint nemzetközi jogalanyisággal *kell* bírnia, mert olyasvalamit nem származtathat át az egyház, amellyel ő sem rendelkezik. Nem lévén ugyanis alkalmas nemzetközi jogalanyiságra, természetes, hogy a meg nem lévő nemzetközi személyiséget át nem ruházhatja. Hiszen ide is vonatkozik a római jogi tétel: «Senki több jogot másra át nem ruházhat, mint amennyivel önmaga is bír». Éppen ezért ezzel az indokunkkal csak annyit óhajtunk megmagyarázni, hogy az egyház

alkotmányából vont következtetések szerint is a pápa megfelelőbb a nemzetközi jogi személyiség betöltésére, mint az egyház.

E célból szolgáljanak röviden a következők.

A pápa egyházi hatalma.

A pápa mint Krisztus földi képviselője, az egyházjog jelen tanítása szerint korlátlan iuris-dictióval bír mind a hit és erkölcs dolgaiban, mind az egyház központi kormányzatában és igazgatásában.

A Codex Iuris Canonici can. 218. szerint: «Szent Péter elsőségben való utódának, a római pápának nemcsak tiszteletbeli elsősége van, hanem legfelső és teljes hatásköre az egész egyházra vonatkozólag a hit és erkölcs dolgaiban, valamint a fegyelmet és az egész világon elterjedő egyház kormányzását illető ügyekben. (1. §.) Ez a hatalom valóban püspöki, rendes és közvetlen mind az összes és egyes egyházakra, mind az összes és egyes pásztorra és hívőre és mindennemű *emberi hatóságtól független*». (2. §.)[16]

A pápa hatáskörébe tartozik a törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalom teljessége, amelyeknek gyakorlásában semmiféle szervhez kötve nincs.[17]

A pápa a legfelsőbb törvényhozó. hatóság és mint ilyen, akaratának nyilvánításában még alakiságokhoz sincs kötve, akaratelhatározásai megjelenési formájukra való tekintet nélkül az egyház legfőbb jogszabályai. A pápának jogában áll a hatályos egyházi jogszabályokat módosítani, felfüggeszteni, hatályon kívül helyezni, valamint azok alól kivételeket engedélyezni. «A római pápa a kánoni jog fölött van.» («Romanus pontifex est super ius canonicum.»[18])

A pápa maga semmiféle bíróság eljárásának és ítéletének alá nem vethető, jogi értelemben véve is szent és sérthetetlen. Viszont az egyházi legfőbb bírói hatalom az ő birtokában van mind polgári, mind büntető ügyekben.

A pápa az egyház kormányzatának teljhatalmú intézője, az egyházi szervek felett a főfelügyeletet gyakorolja, sőt minden ügyet mint immediatus pastor (C. I. C. can. 18. §. 2.) az illetékes hatóság mellőzésével saját hatáskörébe is vonhat (affectio papae).

Az egyház alkotmányának természete.

Az egyház alkotmánya ezek szerint abszolút monarchikus, az egyházi főhatalmak nincsenek megosztva, azok egységesen illetik az egyház legfőbb szervét, a pápát isteni jogon. A hatalomnak ezt a teljességét (plenitudinem potestatis) szentesíti a C. I. C. can. 219: «A törvényesen megválasztott római pápa a megválasztás elfogadásával legott isteni jogon elnyeri legfelsőbb hatáskörének teljes hatalmát».[19]

A katolikus egyház alkotmánya jelen állásában az egész világra terjedő egyház főhatalmának gyakorlását Péter utódára, a római pápára ruházván, az egyháztagok összességét a pápa kormányzó, törvényhozó és bírói hatalmának vetvén alá, nehezen vezethető tehát le a katolikus *egyház* nemzetközi jogalanyiságát megállapító tétel. A nemzetközi jogalanyiság ugyanis folyománya az állami berendezkedésnek (csakis államokat állíthatunk párhuzamba a katolikus egyház tárgyalásánál, minthogy a katolikus egyház szervét illető kivételes nemzetközi helyzet az általános szabályt, az államok nemzetközi jogalanyiságát meg nem dönti) és azt az alkotmányos szervet illeti meg, amely az államjog szerint a főhatalom birtokosa.

Az abszolút államformájú államok nemzetközi jogalanyisága.

Amely államnál a főhatalom az uralkodó és a nemzet között nincs megosztva, vagyis az nem az állam egyetemének joga, hanem az uralkodó saját vagy isteni eredetű jogosítványa, ott nemzetközi jogalany is helyes felfogás szerint csak e főhatalmat élvező szerv lehet.[20]

A modern időkben természetesen a főhatalom a civilizált államokban az államalkotó nép birtokába is jutott, sőt a világháború után a legtöbb államformában a fő-

hatalom egyedüli birtokosa a nép (t. i. a világháború után számban erősen megnövekedett köztársasági államformákban). Ha van is a jelenkorban állam, amelyben a főhatalomnak megoszlása államfő és nép között még keresztül nem vitetett, vagy legalább az állampolgárságnak jogai alkotmányosan nem biztosíttattak, az nem tartozik a civilizált államok nemzetközi jogközösségébe, amely a modern jogfelfogás szerint az alkotmánnyal bíró államok nemzetközi normákkal szabályozott érdekközössége.

Az államhatalmak elválásának kialakulása.

A főhatalomnak az uralkodó birtokából való kisiklása csak az újkorban, közelebbről a legújabb korban bekövetkezett fejlődés eredménye, míg a középkorban és az újkor egy részén (az ókort, amelyben a hatalmak megosztása egyes köztársasági államalakulatokban tapasztalható, nem számíthatjuk ide, minthogy nemzetközi jog abban az időben csak egyes érintkezési szokványokban jelentkezett) az állami főhatalom az uralkodó kezében összpontosult. Következőleg mint nemzetközileg cselekvő fél is nem az állam, hanem az uralkodó szerepelt.

Az államnak nemzetközi jogi szabályok címzettjévé válása magának az állami életegység kialakulásának folyománya, amely állami organizáció általában a nemzetiségi eszme megjelenésekor az állampolgárok szerves összetartozásának érzetében leli indítékát.[21] Ettől az időtől, az állami szerves életegység kialakulásától kezdve köttetnek csak a nemzetközi szerződések az *államok* nevében, válnak tehát az államok nemzetközi jogok és kötelezettségek hordozóivá. Az uralkodók megszűnnek e korban nemzetközi jogalanyok lenni, de századokon keresztül e téren gyakorolt jogaiknak jelentős maradványai (nemzetközi szerződések kötésének joga, követségi jog stb.) ma is utalnak azoknak egykori birtoklására.

A katolikus egyházban mint az állami közületekkel rokon, jogilag szervezett testületben az egyházi főhatalomnak az egyház egyeteme irányában ható fejlődése *nem ment végbe*, sőt az egyházi főhatalom teljességének a pápa hatáskörébe való összpontosulása az idők folyamán mindinkább erősödött, míg végre a Codex Iuris Canoniciben betetőzést és szentesítést nyert.

A hatalmak a kat. egyházban.

Ezenkívül a katolikus egyházban a modern jogállam jogegyenlőségi principiuma sincs megvalósítva, minthogy az egyháztagoknak csupán egy, mégpedig kisebb hányada élvez egyházi hatalmi jogokat (a papság — ecclesia regnans). Az egyháztagok túlnyomó nagy része főleg kötelezettségekkel bír, egyházi hatalomban nem részesedik, az előbbi csoportnak engedelmeskedni tartozik (a laikusok — ecclesia oboediens).

Az egyház hatalmi szervezete tehát államjogi hasonlattal élve, ma is *rendi*, vagyis az Istentől származó abszolút főhatalomtól átruházott hatáskörben is csak az egyháztagoknak hivatás szerint alakult egy csoportja bír jogokkal.[22]

Az egyház alkotmánya szerinti nemzetközi jogalany a pápa.

Mindezek a megfontolások megerősítik véleményünk szerint azt a feltevést, hogy az egyház alkotmánya szerint is nem az egyház léphet fel nemzetközi jogalanyi minőségben, hanem a pápa, mint annak Istentől rendelt látható feje.

Ellenvetések.

A pápa nemzetközi jogalanyiságát valló felfogásunkat nem erőtleníti el az a meggondolás sem, amely szerint a történelmi egyházi államnak szuverénje nem a pápa, hanem a katolikus egyház volt és a pápa a szuverénitást csak mint az egyház legfőbb szerve gyakorolta. Ez a felfogás arra a történelmi tényre támaszkodik elsősorban, hogy a római püspököket érő területadományozások nem azokat, hanem tulajdonképpen az egyházat illették, minthogy azok a területeket az egyháznak ajánlották fel.

Tudjuk, hogy a konstanzi zsinat is ünnepélyesen megerősítette az egyházi államnak ezt az egyházi jószág minőségét, amennyiben kimondotta, hogy az egyházi állam az egész egyház tulajdonát képezi, annak elfoglalása az egyetemes egyházat sérti. Éppen ezért e zsinat az egyházi állam háborítatlan birtoklását sértő cselekményekre az egyházi büntetések hatályát terjesztette ki.

Az egyházi államnak egyházi jószág jellegét fejezi ki IX. Piusnak III. Napoleon ama tanácsára, hogy a pápa világi uralmával hagyjon fel és az egyházi államot engedje át a kialakuló olasz államnak, adott válasza, amelyben a pápa erőteljesen hangsúlyozza, hogy az egyházi államról semmi körülmények között nem mondhat le, a lemondás jogában sem áll, mert az a Szentszék mellett az összes katolikusokat is illeti.[23]

Megjegyzéseink. Mi az adományozások célzatát tagadásba nem vehetjük, de arra szükségünk sincs, mert lett légyen bár e patrimoniumoknak egyházi jószág jellege,[24] a pápa azokon világi hatalmat fejtett ki, a területeket *államilag* szervezte, azokból államot alkotott. Az államalakítás nem a megajándékozott egyház, hanem az egyház fejének, a pápának ténye volt. Nemzetközi jogi szempontból pedig csak ez a körülmény bír jelentőséggel, míg a terület-adományozások célzatának hangoztatása nemzetközi jogilag irreleváns. A pápai állam területe egyházi célra történt megkötésének ismételt nyilvánítását politikai ügyességre valló argumentumnak kell inkább tekintenünk, amely az egész katolicizmus érdekeire való hivatkozással eszmei védőfegyvert szolgáltatott az egyházi állam fennmaradásának biztosítására.

Hold-Ferneck kifogása. A pápa nemzetközi jogalanyiságát hirdető tételünk végleges elfogadását további fejtegetéseink alapjául akadályozza végül *Hold-Ferneck*[25] által felvetett és fentebb idézett az a kizáró körülményként említett megjegyzés, hogy amennyiben a nemzetközi jogalanyiságot

a pápának tudjuk be, úgy a pápa fizikai létéből folyó mulandóságát nemzetközi ténykedései is követik, a pápa halálával nemzetközi jogi megítélés alá eső cselekményei erejüket vesztik.

Hold-Ferneck eme nagy gyakorlati érzékre valló közbevetése — véleményünk szerint — az egyedül indokolt érv a pápa nemzetközi jogalanyiságának feltevése ellen, mert e feltevés elfogadása a gyakorlatban azt jelentené, hogy a pápa halálával az életében kötött nemzetközi jogügyletek hatályukat vesztenék és utódjának újra kellene kezdenie a küzdelmeket az illető kedvezményekben biztosított előnyökért. A pápa nemzetközi jogalanyiságának elméleti elismeréséhez fűződő ezt a ténylegesen jelentkezhető veszedelmet véleményünk szerint könnyen meg lehet előzni azzal az elméleti fogalmazással, ha a nemzetközi jogalanyiságot nem a pápának, hanem a pápa személytelenített entitásának, az *apostoli széknek*, vagy *Szentszéknek* tulajdonítjuk. Ezzel a formális distinkcióval elérjük azt, hogy a pápai nemzetközi jogalanynak állandóságot, a pápák személyi lététől nem függő folyamatosságot biztosítunk.

A kifogás elháritása.

A Szentszék kifejezéssel mind a hivatalos használatban, mind a szakirodalomban általában két fogalmat jelölnek: értik alatta a római pápát, mint a szent apostoli szék betöltőjét és értik alatta a római pápa segédszerveként működő, Rómában székelő testületi hatóságokat. A Codex Iuris Canonici is erre utal 7. canonjában, amelyből az a megállapítás vonható le, hogy a Szentszék terminus fogalma általában fedi a római pápa fogalmát, azzal egybeesik és csak akkor jelenti a római egyházi főhatóságokat is, ha a dolog természete vagy a kifejezésmód körülményei arra engednek következtetni.[26] «Az Apostoli Szék vagy Szentszék nevek ebben a kódexben nemcsak a római pápát illetik, hanem, hacsak a dolog természetéből vagy a szöveg összefüggéséből más

A Szentszék fogalma.

ki nem tűnik, a kongregációkat, törvényszékeket és hivatalokat is, amelyek által a római pápa az egyetemes egyház ügyeit elintézni szokta.» (Codex Iuris Canonici, can. 7.).

A Szentszék megjelölés tehát szabály szerint a római pápát, a katolikus egyház fejét illeti. Ebben az értelemben használják e kifejezést a lateráni egyezmények, míg a garancia-törvény Szentszéken a római központi hatóságokat érthette, minthogy címében a Santa Sedes megjelölésen kívül még a Sommo Pontefice kifejezést is alkalmazza.[27]

Mindazonáltal a római pápa és a Szentszék kifejezések tartalma nem teljesen azonos; az egyik fogalom jelenti a pápa személyét, míg a másik személytelen fogalommá válik és ez által kifejezi az egyház felett álló állandó, soha meg nem szűnő, isteni rendelésen nyugvó legfőbb papi hatalmat, amelyet ugyan egy személy, a mindenkori pápa gyakorol, de amely e mulandó lény létét túlhaladva *örök hatóerőt*, el nem muló és meg nem szakadó vezetőhatalmat képvisel.

A Szentszék jogi személyisége.

Az egyház alkotmánya a Szentszék fogalmában kifejezett ezt a végnélküli és folyamatos létet a Szentszék jogi személlyé nyilvánításával fogalmazza meg jogilag. Megjegyezzük ugyan, hogy a Szentszéket a Codex *jogi* személynek egy canonában sem nevezi kifejezetten.

Igy az egyházi törvénykönyv can. 100 §. 1. a katolikus egyházat és az apostoli széket *erkölcsi* személynek minősíti: «A katolikus egyház és az Apostoli Szék magából az isteni elrendelésből erkölcsi személy jellegével bírnak . . .»

A C. I. C. ez a kifejezésmódja a természetjogi iskola terminusainak felel meg, amint általában a Codex ehhez a terminológiához ragaszkodik.[28] Amellett ritkábban használja a Törvénykönyv a «persona iuridica» megjelölést.[29]

A Codex eme megkülönböztetése arra a következtetésre vezetett több egyházjogi írónál, hogy a «persona iuridica» a «persona moralis» fogalmával szemben fokozást, többet jelent, vagyis, hogy az erkölcsi személyek csupán megjelölései személytelen dolgoknak anélkül, hogy jogi cselekvőképességgel lennének felruházva.

A kérdés eldöntése, bár nemzetközi jogi szempontból is nagyérdekű, nem tartozik kutatási körünkbe, úgy hogy megoldásánál kialakult egyházjogi vélemény magunkkátételével dolgozhatunk. Eszerint pedig a C. I. C. váltakozva használt jogi műszavai: persona moralis és persona iuridica nem érintik a fogalom tartalmi különbségét, hanem a kifejezéseknek csupán variánsai, változatai, amelyek használatát a francia jogtudomány terminológiájának a Törvénykönyv szerkesztőire gyakorolt hatása magyarázza.[30]

Másrészt megjegyezzük, hogy a fogalom megjelölésének kettőssége a Szentszéket illetőleg magából a C. I. C.-ből is egységes tartalmat nyer, minthogy a can. 1495. §. 1. elismeri az egyháznak és a Szentszéknek képességét javak megszerzésére, birtoklására és igazgatására: «A katolikus Egyháznak és az apostoli Széknek joga van a polgári hatóságtól szabadon és függetlenül világi javakat szerezni, megtartani és igazgatni saját céljai megvalósítására».

Ezek szerint a Szentszék jogi személyisége az egyházi jog értelmében kétségtelen, az tehát fennállásában időhöz kötve nincs, sőt az egyház örökkévalóságának tanából a Szentszék mulhatatlansága még fokozottabb mértékben következik, mint a világi jogi személyeké. «Az erkölcsi személy természeténél fogva örökkévaló!» (Can. 102. §. 1.)

Az egyházi jog jogi személyt teremtő ereje természetesen csakis érvényesülési területén, egyházi vonatkozásokban hatályosul, az állami és nemzetközi jogrendben

nem okoz változást. Az egyes államokban jogi személyek u. i. azok az alakulatok, melyeket a hazai jog jogképességgel felruházott, vagy amelyeknek valamely külföldi jogrendszer által adományozott jogképességét az illető állam joga elismerte. Nemzetközi jogi személy pedig az a szervezet, amelyet a nemzetközi jog (szerződéses vagy szokásjog) lát el nemzetközi jogképességgel. Minthogy azonban valamely szervezetnek az államok kölcsönös akarata által történt jogi személlyé emelése az illető köteléket a nemzetközi jognak az államokkal egyenrangú alanyává tenné, érthető, hogy az államok elzárkóznak az elől, hogy jogi tényeikkel velük egyenrangú nemzetközi személyeket alakítsanak. Ezért például az általános felfogás szerint a nemzetközi közigazgatási kötelékek (ú. n. nemzetközi uniók, pl. a világposta egyesület stb.) nem minősülnek nemzetközi jogi személyeknek, hanem csak az államok minden nemzetközi jogképesség nélkül való szabad társulásának. Ezek a nemzetközi közigazgatási kötelékek jogi személyekké csak akkor és annyiban válnak, amennyiben az egyes államjogok számukra a jogképességet kifejezetten megadják. Mindezek figyelembevételével kézenfekvő, hogy a nemzetközi jog kézikönyveiben a nemzetközi jogi személyek tana után hiába kutatunk (nem tekintve természetesen a nemzetközi jog alanyait, az államokat, mint szükségképpeni nemzetközi jogi személyeket). Mindazonáltal észlelhetők már a modern nemzetközi jogtudományban törekvések, amelyek egyes nemzetközi szervezetek részére a jogi személyiség nemzetközi jogi megalapozására következtetnek. E tekintetben ma természetesen a Nemzetek Szövetsége jön elsősorban figyelembe.

Véleményünk szerint azonban az államok elismerését jóval előbb elnyert nemzetközi személyiség is van és ez a Szentszék. Az államközi gyakorlat már jelentős ideje határozottan magáévá tette a kánonisták ősrégi fel-

fogását a Szentszék elmulhatatlanságáról, *a nemzetközi szokásjog* pedig valósággal *recipiálta az egyházjog jogi személyt alapító rendelkezéseit.* Az államoknak ez a nemzetközi jogi személyt létesítő ténye kiemelkedően kitűnik a pápával folytatott nemzetközi érintkezésükből, amennyiben azok nem a pápával mint fizikai személlyel tartanak fenn diplomáciai kapcsolatot, hanem a halhatatlan természetű jogi személlyel, a Szentszékkel, amelynek a mindenkori pápa csak a cselekvő főszerve[31]; szerződéseket is nem a pápával kötnek, hanem a Szentszékkel. Erre mutat az újabb konkordátumok szövegezése és a lateráni egyezmények terminológiája is.

A Szentszék nem zetközi jog alanyiságának összefoglaló bizonyítása.

A *Szentszék* ezek szerint *nemcsak egyházi vonatkozásokban, hanem nemzetközi téren is a nemzetközi jog által elismert nemzetközi jogi személyiség.* Léte nem függ a mindenkori pápa élettartamától, hanem a nemzetközi jogtól. Ez pedig szokásjogi megnyilvánulásában számára a meg nem szakadó létet, a perpetuitást megállapította.

Mindezek alapján az egyház, pápa, Szentszék kifejezések változatos használatát a pápa által tényleg gyakorolt nemzetközi jogképesség alapjául a Szentszék mint jogi személy javára végleg eldöntöttnek kell tekintenünk. Csak ez utóbbi fogalom állja ki mind az anyagi, mind az alaki szempontból felvethető ellenvetések összességét és képes a pápa számára az egyházi felfogás szerint megkövetelt és az államok nagy részének hivatalos állásfoglalásában azt meg is illető állam- és nemzetközi jogilag nyilvánuló függetlenségnek és szuverénitásnak elméletileg megtámadhatatlan alanyiságot nyujtani.

Fejtegetéseinknek ezt a végső eredményét eddigelé főleg negatív bizonyítási eljárásokkal értük el. Kerestük és bírálat tárgyává tettük azokat az érveket, amelyek az irodalomban a legnagyobb következetlenséggel használt három megjelölés ellen felhozhatók és azok nemzetközi személyiségébe vetett tant esetleg megdöntik. Ezzel

a logikai módszerrel megállapítottuk, hogy maga az egyház a nemzetközi szuverénitás hordozójának semmiképpen sem megfelelő.

Felsorakoztatott érveink legerőteljesebbike az volt, amely az egyház nemzetközi jogalanyiságának feltevését annak az államokkal való szoros kapcsolata és azok mindenkori egyházpolitikájától függő helyzete miatt tartotta megvalósíthatatlannak. Hivatkoztunk ezen kívül az egyház belső szervezetére, amely véleményünk szerint főindokunkat igazolja.

Röviden kitértünk a szakirodalom nézetének ismertetésére is, amelyből kitűnt, hogy az irodalom túlnyomó része ezzel az alapvető kérdéssel szemben állást nem foglal, a vonatkozó műszavakat minden kritika nélkül egyetemlegesen használja.

A nemzetközi jogi írók egy másik, igen tekintélyes csoportja vagy magyarázattal, vagy anélkül — mindenesetre bizonyos modern államjogi szemlélet hatása alatt — szuverénnek és így nemzetközi jogalanynak az egyházat teszi meg. A theoretikusoknak csak elenyészően kis része állapítja meg ezzel szemben a pápa nemzetközi jogalanyiságát, illetve enged arra következtetést vonni.

Ez utóbbi felfogással mi tartalmilag igen, csak formailag nem értettünk egyet. Azzal a tételünkkel ugyanis, amely a pápát, tehát egy halandó személyt tett meg nemzetközi normák címzettjévé, együtt járt volna gyakorlatilag a nemzetközi jogviszonyoknak az egyes pápák halálával bekövetkező megszakadása.

Ezért alkalmaztuk a pápai szuverénitás alanyának formális megjelölésére a Szentszék műszót, amely feltevésünket főleg kánonjogi természetű indokokkal igazoltunk.

Végezetül pedig hivatkozunk a *lateráni szerződés szövegezésére* is, amely a szuverénitást a Szentszék számára ismeri el és a gondos előkészítést igazoló módon

egyetlen egy ízben sem téveszti el — a szakirodalom példája ellenére — a nomenklatura következetes alkalmazását.

És bár elismerjük annak a lehetőségét, hogy valamely konkrét törvényhozói tény az elmélet részéről akár felépítésében, akár kifejezéseinek alakjában bírálat és kiigazító magyarázat tárgyává tétessék, ebben az esetben — a kiváló egyházi és államjogászok évekig tartó és számtalanszor felülvizsgált, minden kifejezésében mérlegelt elaborátumának fogalmazását tekintve — az egyezmény szövegét mérvadónak és a reá való hivatkozást elméleti végkövetkeztetésünk hitelesítésére igazoltnak kell tekintenünk. A szerződésnek ez a műszóhasználata annak inkább érdeme, semmint fogalmi hiányokra utaló hátránya, mint az *Strupp*[32] véleményéből következtethető.

Végkövetkeztetés.

Az elmondottak alapján világos tehát, hogy a nemzetközi jogalanyiság az egyház, pápa és Szentszék fogalmai közül csakis ez utóbbit illetheti. Ez a megállapítás természetesen csupán lehetőséget és nem valóságot fejez ki, minthogy e fejezet okfejtései nem a Szentszék nemzetközi jogalanyisága vizsgálatának szolgálatában állottak, hanem csak arra kerestek feleletet adni, vajjon a jelzett három jogalany közül melyik alkalmas nemzetközi jogszabályok címzettjének.

Arra a kérdésre, hogy mennyiben bírt a Szentszék a legrégibb időktől kezdve a történelem különböző korszakaiban ezzel a számára lehetőnek elismert nemzetközi jogalanyisággal, a következő vázlatos történeti fejtegetések adják meg a választ, míg a Szentszék jelen nemzetközi jogalanyiságát a lateráni egyezményen felépülő vizsgálódások világítják meg.

II. FEJEZET.

A Szentszék nemzetközi jogállásának történeti áttekintése az egyházi állam megszüntéig.

A) *A pápai primátus kialakulásától a nagy francia forradalomig.*

A Szentszék nemzetközi jogalanyiságának a mai joghelyzetből eredő elismert volta hosszú történeti mult és szerves fejlődés eredménye. Ennek a különleges jogi helyzetnek és fejlődésének aprólékos adatoktól ment áttekintését adjuk a következőkben.

A római püspök különleges helyzete.

Előre kell bocsátanunk, hogy a római püspök különleges jogi helyzete nem hűbérúri minőségével vagy világi uralkodóvá létével veszi kezdetét, hanem azt már megelőzőleg, lelki hatalma következtében részesült a pápa az állami hatalomtól kedvezményes elbánásban. Mint a

Indokai.

római birodalom központjában székelő püspök fokozottabb mértékben rendelkezett azokkal a kiváltságokkal, amelyeket a császárok Nagy Konstantin óta (IV. sz.) az egyház vezetőinek engedélyeztek. E kiváltságok alapján az egyházi személyek polgári ügyeiben az államhatalomtól átruházott bírói hatáskört gyakorolt; sőt e tevékenységét világi személyek polgári peres ügyeiben is kifejthette, ha a felek magukat bírói hatalmának alávetették. Püspöki épületei és templomai asylumjoggal bírtak, személye pedig különös oltalomban részesült.[1]

Patrimonium-szerzései.

Ennek a hitbeli tekintélyen nyugvó[2] kiemelkedő jogi helyzetnek csak következményei és méltányló elismerései azok a területadományozások, amelyek a IV—V. szá-

zadtól kezdve Krisztus vikáriusát egyes nyugati és keletrómai császároktól, valamint szenátoroktól és patriciusoktól érték. Eme ajándékozások következtében a pápa már Nagy Szent Gergely idejében (590—604) 23 patrimoniummal bírt Itáliában, Sziciliában, Corsicában és Szardiniában.[3]

Mindezek a területek ebben az időben nem képezték a pápa territoriumát, nem jelentettek az államterülettől különálló, a pápa főhatalmának alávetett területet, hanem tényleg a nyugatrómai birodalom bukásáig a római császárok, majd a bizánci császárok, illetve annak képviselője, a ravennai exarcha impériuma alatt állottak. A pápa csak tulajdonjogilag volt ura a területeknek, azok tulajdonképpen pápai uradalmak voltak. A pápa világi hatalma a világi uralom erejének hanyatlásával fokozatosan gyarapodott úgy, hogy de facto már a VI. századtól kezdve Itália első hatalmassága volt.

A longobardok betörése Itáliában azonban a pápa biztonságát egyre kétségesebbé tette. Ez ellen védekezendő III. István pápa 754-ben személyesen kelt át az Alpokon és fordult segítségért a frankok királyához, Kis Pipinhez, akitől nemcsak a fegyveres védelmet illetőleg nyert ígéretet, de bizonyos területeknek pápai hatalma alá bocsátására is. Ez az ajándékozási ígéret, az ú. n. donatio Pipini a megalapozója az egyházi államnak és ezzel alátámasztója a pápák lelki téren gyakorolt főhatalmának.

Donatio Pipini.

Nagy Károly 774-ben beváltja atyja ígéreteit, végleg megsemmisíti a longobard birodalmat és elismeri atyja ajándékozási ígéretét. Ezzel a ténnyel a pápai állam megalakulása kétségtelennek vehető.

Az egyházi állam megalakulása.

Egy 781-ből származó okirat szolgál hiteles tájékoztatóul a pápai állam akkori terjedelméről.[4] E szerint a pápa uralma alá a következő területek tartoztak: Róma, a ravennai exarchatus, a Pentapolis és egyéb terü-

letek Sabinában, Tuscia, Spoleto, Benevento, Nápoly és Corsica.

Jelentősége. A pápai világi hatalom kialakulása a politikai és vallási helyzetből alakuló szerves folyamat volt, melynek szükségességét a római birodalom felbomlása utáni jogbizonytalanság idézte elő. A hűbéri renden nyugó középkori társadalmi és állami szervezet hiányai és visszásságai kiküszöbölését, az emberi erőszak, az ököljog túlkapásainak korlátozását, a gyengék védelmét a széthulló központi hatalomban nem volt képes emberi erő hatályosan végrehajtani ; a jogrend hiánya és emberi féktelenségek korában csupán az egyház által táplált és terjesztett vallásos érzés volt elég hatalmas az emberi önkénynek korlátokat vonni.[5] Az egyházi hatalom a vallásos érzésre és a VIII. századtól kezdve világi főhatalomra is támaszkodva fejtette ki a társadalmi és nemzetközi békét célzó tevékenységét és működött közre abban, hogy európai konszolidáció létrejöhetett. Az egyház, illetve a pápaság e tevékenységében a római birodalom eszmei hagyatéka, a római jog mellett az a szabályozó tényező, amely a népvándorlás vad törzseiből Európát kialakította.

A pápai kettős főhatalom. A pápák tehát Nagy Károly uralkodása óta állami hatalom birtokában folytatták egyházfői tevékenységüket. A személyükben egyesülő kettős főhatalom : az egyházi és az egyházi állami, valamint Európa népeinek és uralkodóinak vallásos érzülete lehetővé tette számukra világuralmi politika folytatását is, mely utóbbinak sikerei már a XI. században jelentkeztek. Világi téren is nyilvánuló felsőbbségüknek legszembeszökőbb megnyilvánulása a VII. Gergely által megalapozott joguk a német császárok megválasztásának megerősítésére.[6]

Pápai univerzalizmus. Világi hatalmuk a későbbi középkor századaiban olyan méreteket öltött, hogy az akkori terra cognita-n a pápák

akarata volt a legfőbb jogi norma; uralkodókat idéztek meg megfenyítés végett bírói székük elé és fosztottak meg trónjuktól, világi ügyekben végső fokon intézkedtek, adókat vetettek ki idegen államokra, stb.

Ez a kor, a pápai *univerzalizmus* kora, a számtalan politikai kötelékbe tagolt emberi társadalmat mint az isteni törvények alá rendelt egységet fogta fel és ez egység gyakorlati megvalósítására is törekedett, ami a nemzetközi béke szempontjából elsőrendű érdeme.

A pápai világi hatalom gyengülése.

A pápai hatalom világi preponderantiája a XIV. században kezdte erejét veszteni. Az uralkodók hatalmuknak belső megszilárdulásával függetlenségüket kifelé is kifejezésre juttatták. Így 1295-ben, midőn VIII. Bonifác pápa I. Edward angol és Szép Fülöp francia királyok között kitört viszályban a béke helyreállítása céljából a két viszálykodó felet bírói döntés végett Rómába idézte, azok a pápának felettük, mint uralkodók felett gyakorolt felsőbb hatalmát kétségbe vonták és a felszólításnak nem tettek eleget. 1357-ben pedig III. Edward angol király az adófizetést is megtagadta. Ezt az eljárást fokozatosan követték a pápa többi hűbéresei is.[7] A német birodalmi rendek az 1338. évi frankfurti birodalmi gyűlésen hozott határozatban kimondották, hogy a pápai hatalom nem áll a császár hatalma felett, az is közvetlenül Istentől származik és csak Istentől függ; a császár megválasztása tehát a pápa megerősítésére nem szorul.

A XIV. században a legválságosabb a pápák világi hatalmi helyzete. Belpolitikai nehézségek miatt még Róma elhagyására is kényszerülnek (Avignon-i fogság). Világi tekintélyük e megfogyatkozása azonban múló jellegű, hatalmukat az egyházi államban fegyverrel állítják vissza és régi erejüket nemzetközi téren is visszanyerik.[8]

Pápai követségek.

A nemzetközi jog fejlesztése, valamint a népek barátságos közeledése szempontjából a közép- és újkor folyamán a pápák legjelentősebb nemzetközi irányban ható

tevékenysége kétségtelenül a követségi intézmény behozatala és e rendszer Európában való meghonosítása.

Követküldési gyakorlatot a pápák már az V. századtól kezdve folytattak, követeik ugyan ebben az időben csupán egyházi kérdések megbeszélésére bírtak megbízással.[9] A bizánci udvarnál működő ezeknek az apokriziáriusoknak vagy responsalisoknak nevezett pápai képviselőknek küldetése a pápai világi uralom megszilárdulásával államjogi jelleget is nyert és, bár Konstantinos Kopronymos uralkodása után a képrombolók a pápai követséget is megsemmisítették, Nagy Károly területadományozása óta a pápák követségi jogukat feléleszettték. Apokriziariusokat küldtek a Karolingok udvarába, akiknek a megbízatása majdnem tisztán politikai ügyekre vonatkozott. Viszont sem a frank uralkodókhoz küldött apokriziáriusok, sem pedig a későbbi századokban kialakuló kollektorok intézménye nem volt állandó jellegű diplomáciai megbízás.

Nunciaturák keletkezése.

Állandó jellegű pápai követségek, nunciaturák csak a XVI. század elején keletkeztek. Minthogy azonban a pápai ideiglenes jellegű diplomácia a XIII. századig egyedülálló volt Európában, az a közép- és újkor követségi intézményeinek kialakulására Európa egyes államaiban elsőrendű kihatással volt. Ennek bizonyítékául szolgál, hogy a középkorban működő állami követségek majdnem kizárólag papokból alakultak, latin volt a nemzetközi érintkezés nyelve, a különböző államok követei összegyűlésének helyéül egyházi hely (templom, püspöki palota) szolgált ; a nemzetközi szerződéseket egyházi szertartások közben erősítették meg és a szerződéseket apostoli jegyzők tartották nyilván.[10]

A pápai követségek hatása a nemzetközi jog fejlesztésére.

A pápák világi hatalmának az újkorban való további alakulása figyelemmel kísérése kevés nemzetközi jogi érdekkel bír. Ebből a szempontból csak az a körülmény jelentős, amire e fejezetben rámutattunk, t. i., hogy a

A pápai hatalom jellege a közép- és újkorban.

római püspök *egyházi primátusánál fogva világi hatalom birtokába jutott*, világtörténeti szükségszerűséggel államot alakított, amelynek uralkodójaként és úgy is mint az egyház feje a középkor és az újkor századaiban elsőrendű nemzetközi hatalmi tényezővé vált.

A pápák világi hatalmi helyzetében csak a francia forradalom támasztotta háborúk okoztak lényegesebb változást.

B) *A Szentszék nemzetközi jogállásának alakulása a nagy francia forradalom és a napoleoni háborúk alatt.*

A francia forradalom következtében a már egyébként is gyengülő pápai temporális hatalom területi vesztességeket szenvedett. 1791-ben a francia köztársaság önkényesen annektálta a pápa francia birtokait: Avignont és Venaissint, 1796-ban pedig a szűkebb egyházi állam egyes részei is francia megszállás alá kerültek (Bologna, Ferrara és Urbino). *Az egyházi állam területvesztességei.*

A pápa a terjeszkedő francia háborúkban való semlegességét biztosítandó 21 millió frankot fizetett a francia köztársaságnak, mindazonáltal nem tudta megakadályozni Bonaparte további előnyomulását Romagnában. A tolentinói békében[11] (1797 febr. 19.) a háborús foglalások (a délfrancia területek, Bologna és Ferrara-legációk és Romagna) elismerésére kényszerült, a békekötés ellenére is 1798-ban tovább hódító francia csapatok pedig magát az örök várost is megszállották, ahonnan a pápa kénytelen volt elmenekülni. Rómában, az egyházi állam fővárosában 1798 márc. 20-án kikiáltották a római köztársaságot. *A római köztársaság.*

E köztársaság azonban nem volt hosszúéletű; miközben Napoleon Egyiptomban vezette hadjáratait, a második koalíció csapatai 1799-ben a francia megszálló sereget Róma elhagyására késztették és 1800 július 3-án az *VII. Pius trónra-lépése.*

újonnan megválasztott pápa, VII. Pius bevonult székvárosába.

Napoleon és VII. Pius.

Néhány nappal ezután Napoleon a marengói győzelemben visszaszerezte ugyan az északitáliai területeket a megszálló osztrák csapatoktól és a pápát Bologna, Ferrara és Ravenna tartományoknak a cisalpin respublica javára való lemondásra kényszerítette, az egyházi állam és Róma birtokában azonban ez alkalommal meghagyta VII. Piust. A császári méltóságra való törekvésében ugyanis szüksége volt a pápa nagy morális és tradicionális tekintélyének jóakaratú támogatására. E terve megalakulása alakiságain, a koronázáson, az ünnep fényét a Szent Atya jelenlétével emelte.

A pápa semlegessége.

Napoleon és VII. Pius további viszonyukban azonban mindinkább ellentétbe kerültek egymással; a pápa a világ katolikusainak egyetemére tekintettel vonakodott a császárt világuralmi törekvéseiben támogatni. A lelki hatalom kifejtésében függetlenséggel és elfogulatlansággal kellett rendelkeznie, nem rendelhette tehát erejét egy uralkodó szolgálatába: semleges maradt. Ebben az elhatározásában nem ingathatták meg Napoleon fenyegetései a pápai területek okkupációját illetőleg, sem azoknak valóra váltása.[12]

A Schönbrunn-i ediktum.

Amikor pedig VII. Pius 1808-ban ellenállt Napoleon Anglia ellen szólító szövetkezési tervének, Napoleon elfoglalta Rómát és 1809 május 17-én Schönbrunnban kelt császári rendeletével a pápai államot a francia császárságba bekebelezte, a pápa világi szuverénitásának véget vetett.

A nagyjelentőségű okiratot, amely rámutat a lelki és világi hatalom egy személyben való egyesülésének «veszélyeire», mint a pápa jogi helyzetét egyoldalúlag szabályozó első állami tényt különösen bevezető részének megállapításaira tekintettel magyar szövegezésben közöljük:[13]

«Napoleon, a franciák Császára, Olaszország Királya, a Rajnai Szövetség Védnöke, stb.»

Figyelembe véve, hogy midőn Nagy Károly, a franciák császára és dicső elődünk több grófságot a római püspököknek adományozott, azt hűbérúri jogcímen és államainak java végett tette és hogy ez ajándékozás által Róma nem szűnt meg birodalmának része lenni ;

Hogy *a lelki hatalomnak a földi hatáskörrel való ez összevegyítése óta ez a kettősség nézeteltéréseknek vált forrásává* és igen gyakran arra vezette a pápákat, hogy az egyik hatalom befolyását a másik követeléseinek támogatására használják ; hogy így a változatlan lelki érdekek és égi ügyek a természetüknél fogva és az idők körülményei és politikája szerint változó földi ügyekkel összekevertettek ;

Hogy mindaz, amit hadaink biztonsága, népeink nyugalma és közjava, Császárságunk méltósága és integritása és a pápák földi követelései összeegyeztetése érdekében ajánlottunk, nem valósult meg ;

A következőképpen rendelkeztünk :

1. cikk. A Pápa államai a francia Birodalommal egyesíttetnek.

2. cikk. A nagy emlékekben gazdag Róma városa, a kereszténység székhelye császári szabad városnak nyilváníttatik.

Nevezett város kormányzását és közigazgatását rendelet fogja szabályozni.

3. cikk. A régi római épületek maradványai állami kincstárunk költségén gondoztatnak.

4. cikk. A közadósság császári adósságnak minősül.

5. cikk. A Pápa földjei és uradalmai évi két millió frank tiszta jövedelem erejéig kiegészíttetnek.

6. cikk. A Pápa földjei, uradalmai és palotái mindennemű adótól, bírói hatóságoktól és hatósági kiszál-

lástól mentesek lesznek és különös kiváltságokban fognak részesülni.

7. cikk. Folyó évi június 1-én egy rendkívüli bizottság nevünkben birtokba veszi a Pápa államait és megteszi intézkedéseit a célból, hogy az alkotmányos rendszer megszerveztessék és 1810 január 1-ére életbe léphessen.

Kelt császári hadiszállásunkon, Wienben, 1809 május 17-én.

Napoleon.

A Fontainebleau-i fogság.

Az önkényes császári rendelkezésekre VII. Pius egyházi átokkal felelt, de ezzel azok visszavonását elérni nem tudta; sőt ellenkezőleg, a méltánytalan helyzete annyiban fokozódott, hogy — látszólag ugyan a császár akarata ellenére — francia fogságba vetették. A Fontainebleau-i fogságból a pápa csak a császári hatalom összeomlásakor, 1814-ben térhetett vissza pápai székhelyére, míg államának területeit az 1790-es tényleges állapotnak körülbelül megfelelő mértékben a bécsi kongresszus juttatta vissza.

C) *A Szentszék helyzete az olasz egységre törő mozgalomban.*

In integrum restitutio.

A bécsi kongresszus jegyzőkönyvének 103. cikke szerint az egyházi államot a következő területek alkották:[14] 1. a Patrimonium Petri, azaz Róma és környéke, valamint Viterbo, Civitavecchia és Orvieto delegációk; 2. Romagna, Bologna, Ferrara, Forli és Ravenna delegációkkal; 3. a Márkák, Ancona, Urbino-Pesaro, Macerata, Fermo, Ascoli és Camorino delegációkkal; 4. Umbria, Perugia, Spoleto és Rieti delegációkkal és 5. a Campagna Maritima, Velletri, Frosinone és Beneventum delegációkkal. Ezeknek területe mintegy 41.000 km²-et tett ki, 3,115.000 lakossal. A XVIII. századvégi területi

státus tehát majdnem változtatás nélkül visszaállíttatott (Venaissin és Avignon, valamint Ferrara egy részének kivételével, melyek Franciaország, illetve Ausztria impériuma alá kerültek).

Az egyházi állam erőtlensége.

A Szentszék az olasz félsziget többi törpe államához viszonyított területileg, valamint népszámában kedvező helyzetét nem volt képes kihasználni. Sőt nemcsak aktív állami politika inaugurálására, de még állama integritásának megvédésére sem bírt megfelelő erővel.

A pápai államnak ez az elgyengülése a kor viszonyaiból következő szükségszerűség volt épúgy, amint történelmi szükségszerűség hozta egykor létre a pápák világi uralmát. A XIX. században jelentkezett ugyanis Európaszerte a *nacionalizmus* eszméje, az egy fajhoz, nemzetiséghez tartozó személyek egy politikai közületbe való tömörülésének gondolata.

Az olasz nacionalizmus.

Ez a mozgalom Itáliát sem hagyta ki, sőt a rendkívül erős széttagoltság következtében itt nyilvánult a legheves ebben.[15] Az olasz nacionalista törekvésekben a pápai állam klerikális állami berendezkedésével antinomiának tűnt annak ellenére, hogy a pápa de facto olasz származású volt és így a pápai állam ténylegesen olasz nemzetiségű uralkodót látott trónján.

A nacionalizmus támadásai mellett nem maradtak hatástalanok a mindinkább terjedő *forradalmi eszmék* sem, melyek természetesen a legnagyobb tekintély, a pápa ellen intézték legelkeseredettebb kitöréseiket.

A római forradalom.

A pápai világi hatalom ellen szított közvéleményt IX. Pius pápának alkotmányreformjai (1848) ideigóráig megnyugtatták. Amikor azonban a pápa a római népnek azt a követelését, hogy a Piemont és Ausztria között kitört viszályban a pápai állam fegyverrel segítse Piemontot, határozottan megtagadta, — ama helyes meggondolás alapján, hogy mint a világ keresztény népeinek legfőbb papja a katolikus Ausztria ellen hadat nem

viselhet — lázadás tört ki és a pápa 1848 november 24-én Rómából álruhában menekülni és a keresztény külföld segítségéért fordulni kényszerült.

A pápai világi uralom fenntartása külföldi védelemmel.

A támogatásukat egyaránt felajánló Franciaország, Spanyolország, Ausztria és Nápoly közül a segítséget Franciaország nyujtotta. Segítő csapatai 1849 július 14-én a közben köztársasággá alakult Rómát megszállották és az 1850 áprilisában bevonuló IX. Piusnak birtokába adták, aki a következő két decenniumban a fegyverrel elnyomott, de el nem fojtott nemzeti ellenálláson csak a francia védősereg erejével tudta uralmát gyakorolni.

A pápai világi uralom elleni eszmeáramlatok.

A nemzeti egységre törő mozgalom elementáris erejét idegen hatalom támogatásával nem lehetett hosszú ideig megfékezni. A pápaság világi hatalmának létjogosultsága éppen a külföldi védelem igénybevétele miatt még a mérsékelt nacionalista felfogású olaszság rétegeiben is megdőlt. Az általános új szellemről tett tanuságot az olasz filozófus és államférfi, Vincenzo *Gioberti*, aki «Rinnovamento civile d'Italia» című munkájában[16] feladta az 1848 előtt «Del primato morale e civile degli Italiani» című iratában vallott felfogását a nemzeti egységet a pápa fősége alatt létrehozandó államszövetségben és a Napoleon-féle egyoldalú szabályozáshoz hasonló tervet dolgozott ki a Szentszék jogállásáról a Savoyai-ház uralkodása alatt egyesülő Itáliában.

Gioberti tervezete.

Gioberti elgondolása szerint Róma a pápa székhelye marad, de egyúttal székhelye lesz az olasz királyságnak. A pápa személye független és sérthetetlen; ingatlan birtokai, templomai és a nála akkreditált követségek palotái a nemzetközi jog által megállapított sérthetetlenségben részesülnek. Az egyházkormányzat háztartásának költségeit a keresztény államok bocsátják az e célból kivetett adóból a pápa rendelkezésére.

A természetesen csak magánindítványnak ezek a té-

telei a legközelebbi években még nem váltak megvalósít hatókká. Amidőn azonban az olasz-francia-osztrák 1859. évi háborúban a pápai legációk Bologna példájára egymásután elszakadtak a pápai államtól és Victor Emmánuel szárd királyságához csatlakoztak, valamint, amikor Victor Emmánuel és III. Napoleon megegyeztek Umbriának és a Márkáknak a szárd királyság által történő annektálásában és így 1861-ben az egyházi államból már csak a Patrimonium S. Petri maradt a pápa főhatalma alatt, a pápa helyzetének rendezésére olasz részről Cavour javaslatot terjesztett a Szentszék elé. E tervezet szerint a pápa lemond világi hatalmáról és az olasz királyságot — amely 1861 február 26-án Victor Emmánuel alatt megalakult — elismeri; a Vatikán tulajdonjogában megmarad, amelynek területén szuverén törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalom is megilleti; tiszteleti előjogokban részesül, megfelelő jövedelmeket nyer az államtól, stb.

1859-i háború.

A pápai territoriumok fokozatos elvesztése.

Cavour javaslata.

A Szentszék e megoldást erélyesen visszautasította, kijelentvén, hogy az elcsatolt tartományokról soha le nem mond és a Patrimonium S. Petri-t fel nem adja. Hasonlóképpen elvetette a pápa a Cavour utódától felvetett megoldási módozat megfontolását, mely szerint a Szentszék függetlenségét a katolikus államok biztosítanák.[17]

E megoldási terv meghiusulásával az olasz nemzeti eszme harcosai fegyverrel akarták céljukat elérni és a pápai államot mint az olasz egységet akadályozó alakulatot felbomlasztani. E törekvésük egyik főcélja az olasz fővárosnak Rómába, a harmadfélévezredes multtal bíró városba való áthelyezésének lehetővé tétele volt.[18]

A Garibaldi által vezetett nemzeti felkelők kísérlete 1862-ben ugyan még sikertelen maradt[19]; III. Napoleon védőseregei az egyházi állam megvédésére elegendőknek bizonyultak.

Garibaldi.

St. Cloud-i egyezmény. 1864 szeptember 15-én az olasz királyság és Franciaország közt St. Cloud-ban létrejött úgynevezett szeptember-egyezmény az egyházi állam érintetlenségét biztosította. E szerint Olaszország kötelezi magát a pápai területek meg nem támadására, sőt azoknak minden esetleges külső erőszaktól való megvédésére, Franciaország pedig csapatait a Patrimonium S. Petri-ből fokozatosan kivonja.

A német-francia háború hatása. Ez a nemzetközi megállapodás azonban nem volt képes a Patrimonium S. Petri biztonságát garantálni s bár Garibaldi újabb akciója 1866-ban Róma kapuinál meghiusult, 1870-ben — a német győzelem következtében a pápai államból a francia őrsereg kivonásával — már reguláris csapatokkal indult támadás az egyházi állam ellen.

A pápai állam debellációja. És midőn az olasz állam kiegyezési kísérletei a pápa ellenállásán meghiusultak[20], 1870 szeptember 20-án a pápai csapatok parancsnoka a pápa utasítására meghódolt az olasz csapatok előtt és Rómát a kapitulációs szerződésben — a Leo városrész kivételével — a királyi seregek parancsnokának átadta; az olasz állam debelláció, azaz az állami hatalomnak hadi megszállás által bekövetkezett megsemmisítése útján birtokba vette Rómát.

A pápai állam annexiója. A tényleges helyzetet az október 2-án Róma, Viterbo, Civitavecchia, Frosinone és Velletri területein megtartott népszavazás az olasz nép egyetemes felfogásának tanusította és így az október 9-i 5903. sz. királyi rendelet az egyházi impérium alá tartozó területeket az olasz államhoz csatoltnak jelentette ki; Olaszország a Patrimonium S. Petri-t annektálta.[21]

Az 1871 február 4-i törvény az olasz székvárost Firenzéből Rómába helyezte át.[22] Az olasz királyság államisága központi szervezetét a kereszténység és az egyházi állam székhelyén rendezte be, Róma megszerzése pedig az ifjú államalakulatot nemzetközileg is megerősítette.

A pápa territoriális hatalma mind a volt egyházi állam

területén, mind annak székhelyén, Rómában, megszűnt az egyházi államnak háborús eszközök segítségével történő kisajátításával.

A debelláció nemzetközi jogi hatása.

A nemzetközi jog akkori állásában, de még annak mai alakulásában is nemzetközijogilag megerősíti ezt az erőszak útján keletkezett tényleges helyzetet.

A nemzetközi jog az államok keletkezését és alakulását illetőleg magának az állami hatalomnak effektivitásához fűz nemzetközi következményeket ; az állam megalakult, ha az állami lét kellékeivel rendelkezik és megszűnt, ha az államiság elemei elvesztek. Minthogy pedig a háborús eszközök alkalmazása még a korunkbeli nemzetközi jogban sincs kizárva az államközi viszályok elinzézési módjai közül, a mult század felfogásában pedig a háború a nemzetközi jog szentesített intézménye volt, a háborús államok területeinek megszállása és az államiság feloszlatása megengedett módja volt az államok megszűnésének.

Az ellentétes felfogás helytelensége.

E szerint az irodalomban felbukkanó az a vélemény,[23] hogy a pápai állam jogilag nem, csak tényleg szűnt meg, minthogy az olasz állam hatalmi tényét nem ismerte el a Szentszék soha, megfelel ugyan a méltányosság vagy a humanitás követelményeinek, de nem a nemzetközi jog pozitív szabályainak ; azokkal valójában inkább ellenkezik.[24] Az olasz állami akarat az egyházi államhatalmat területéről kiszorította, annak effektivitását hatálytalanította, a pápai területeket megszállta, majd annektálta. Az egyházi állam ezzel nemcsak tényleg, de nemzetközi jogilag is megszűnt, minthogy a nemzetközi jog szerint az eljárás jogos[25] volt.

A kapitulációs szerződés és az abból vont jogi következtetések.

E mellett az erkölcsi igazságot kifejező tétel mellett az irodalom olyan felfogást is produkált, mely a Szentszék területi impériumának fennmaradását éppen a nemzetközi jog imént jelzett effektivitási tanának alkalmazásával akarta megmagyarázni.[26] A pápai állami hatalom e felfogás szerint a Vatikán területén nem szűnt meg,

egyrészt mert a Vatikánnak és tartozékainak az olasz állam soha nem jutott birtokába, másrészt annak következtében sem, mert a kapitulációs szerződésben meghatározott terület (a Leo városrész) a megszállás alól határozottan kivonatott. Egy bizonyos csekély terület tehát mind nemzetközi megállapodás, mind pedig tényleges helyzet szerint soha az olasz állam hatalmába nem került.[27]

A Vatikán meg nem szállása és arra épített elmélet.

A kellően kiépített jogi konstrukciónak egyik indoka sem állja ki a kritikát. Ami az első argumentumot illeti, t. i. azt, hogy bizonyos területet az olasz állam nem szállt meg soha, megjegyzendő, hogy az állami lét megszűnéséhez a területnek teljes kisajátítása nem okvetlenül szükséges ; a döntő körülmény csak az, ellen tud-e állni a megtámadott állami hatalom a támadónak, képes-e megfékezni annak megsemmisítő erejét. Ez az eset az egyházi államnál nem állott fenn. A Vatikán területe nem a pápai hatalom önvédelmének sikere következtében maradt mentes a megszállástól, hanem erkölcsi, még inkább politikai megfontolások alapján.[28] Olaszország nem tartotta sem szükségesnek, sem kívánatosnak a pápa közvetlen lakhelyéül szolgáló ingatlanokban megszállási kényszereszközök foganatosítását.

Kritikája.

A kapitulációs szerződésre épített elmélet birálata.

Ami pedig a második indokot, a kapitulációs szerződés területi megállapításainak nemzetközi jogerejére való hivatkozást illeti, a nemzetközi jog tanítása szerint katonai szerződések csak a háborús viszonyokra bírnak joghatállyal ; megállapításaik csupán a hadiállapot befejezésének, a legyőzött hatalom területei átadásának, a fegyveres erő elvonulásának körülményeire, stb. vonatkozhatnak.[29]

A kapitulációs szerződés az egyházi állam és az olasz királyság hadvezetősége között az államterület megszerzésének és elvesztésének tényeiről és módozatairól hatályosan nem rendelkezhetett ; az e tekintetben való szabályozás kizárólag nemzetközi szerződéseknek, vagy nemzetközi tényeknek (amilyen pl. a debelláció) lehetett fenntartva.

III. FEJEZET.

A Szentszék a garancia-törvény hatálya alatt.

A) *A garancia-törvény keletkezése és lényeges tartalma.*

Az egyházi államnak Olaszország részéről fegyveres erővel történő megsemmisítésével a pápa megszűnt államfő lenni, elvesztette territoriumait, amelyek a debelláció ténye által az olasz királyság alkatrészeivé váltak. A pápa közvetlen lakhelyéül szolgáló épületek és területek is az olasz állam területi főhatalma alá kerültek, a rajtuk élő személyekre pedig kiterjedt az olasz állami főhatalom.

A pápa helyzete szabályozásának szükségessége.

A tényleges helyzet következtében a Szentszék elvesztette a nemzetközi jogközösség tagjaival való szabad nemzetközi érintkezésének lehetőségét.

Olaszország azonban a Szentszék nemzetközi függetlenségének követelményét Róma megszállásakor, majd annak annektálása alkalmával az államokhoz intézett jegyzékében kifejezetten elismerte; belátta tehát szükségét a Szentszék független jogi helyzete biztosításának is. Ennek a felfogásnak kifejezést adott Visconti-Venosta külügyminiszter által az összes olasz külképviseleti szervekhez 1870 október 18-án intézett körlevelében, amelyben kijelentette, hogy a pápát továbbra is elismeri szuverénnek, tiszteletben fogja tartani uralkodói kiváltságait; székhelyét és palotáit területenkívülieknek fogja tekinteni; a pápa érintkezését a külállamokkal, valamint a katolikus hívőkkel lehetővé fogja tenni; az államok a Szentszék mellett akkreditált képviseleteinek nemzet-

Visconti-Venosta körlevele.

közi jog szerint járó kiváltságait elismeri ; az államot az egyháztól elválasztja.[1]

A garancia-törvény.

A Szentszék elismert függetlenségének és nemzetközi érintkezési szabadságának szabályait az olasz állam az 1871 május 13-iki Legge sulle prerogative del Sommo Pontefice e della S. Sede e sulle relazione dello Stato colla Chiesa c. törvényben állapította meg, amelyet közönségesen garancia-törvénynek neveznek. Ez a törvény — miként címe is mutatja — az egyház jogállását is szabályozza az olasz államban (a szabad egyház a szabad államban rendszerének megfelelően), rendelkezései tehát nem egységes tartalmúak. A Szentszék számára biztosított különleges joghelyzetről a törvénynek I. címe szól.

Általános jellemzése.

A garancia-törvény e címének rendelkezései lényegileg két irányban szabályozzák a Szentszék számára szükségesnek tartott kiváltságokat ; egyrészt *függetlenítik* a Szentszéket az olasz állam főhatalmától (1., 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 13. cikkek), másrészt biztosítják a Szentszék *érintkezését a külfölddel* és elismerik a Szentszék követküldési jogát (11. és 12. cikkek). Ezekhez járul egy anyagi vonatkozású rendelkezés, amelyben az olasz állam a Szentszék és az egyházi központi kormányzat költségeihez járul hozzá (4. cikk).

A törvény rendelkezései a részletekben a következők :

A pápa személyes jogvédelme.

A pápa személye szent és sérthetetlen (1. cikk). A törvény «szent» kitétele analógiája az egyeduralkodók ama sajátságának, amely jogilag a felelőtlenséget jelenti. Ez a felelőtlenség következik a törvénynek abból a további rendelkezéséből is, amely szerint az olasz kormány a pápát olasz területen szuverént megillető tiszteletjogokban részesíti és fenntartja számára azokat a tiszteleti kiváltságokat, amelyeket a pápának a katolikus uralkodók elismernek (3. cikk).

Büntetőjogi tekintetben a pápa ugyanolyan védelem-

ben részesül, mint az olasz király; a pápa személye ellen elkövetett merénylet és az arra való felhívás ugyanolyan elbírálás alá esik, mint az olasz király személye ellen elkövetett azonos bűncselekmények (2. cikk).

Pápai testőrség.

A pápa személyének, valamint palotáinak védelmére továbbra is fenntarthatja testőrségét. Eme őrtestület tagjai tekintetében azonban érvényesülnek azok a megkötések, amelyek hasonló tiszteletbeli testőrségeket az állam törvényeiből kifolyólag terhelnek (3. cikk. II.). A pápai testőrség állami engedélyezésében történt ez a fenntartás különösen arra a körülményre utal, hogy e testőrség tagjai — amennyiben olasz állampolgárok — az olasz katonai kötelezettség alól nem mentesülnek. Ezzel világosan kifejezésre juttatja az idézett megszorítás azt a tényt is, hogy a Szentszéknek világi szuverént megillető jogai nem maradtak fenn.[2] A szuverénnek járó *tiszteletjogok* elismerése ezek szerint csakis szószerinti értelemben vehető.

A pápa birtokában hagyott ingatlanok.

A pápa továbbra is haszonélvezetében marad a vatikáni és lateráni palotáknak minden hozzájuk tartozó épületekkel és területekkel, valamint a Castel Gandolfo-i villának is. A nevezett ingatlanok és összes tartozékaik (múzeumok, könyvtárak és gyüjtemények) elidegeníthetetlenek, mindennemű közszolgáltatástól mentesek és közérdekből történő kisajátítás alá sem eshetnek. (5. cikk).

Olaszország tehát a Szentszéket a nevezett ingatlanok haszonélvezőjének tekinti csupán az idézett rendelkezésben, még inkább a gyakorlatban[3] anélkül, hogy a Szentszék eme magántulajdonait kifejezetten szekularizálta volna, miként azt egyéb egyházi testületi vagyonnal cselekedte volt. A Szentszék a garancia-törvény értelmében nemcsak territoriumát, de dominiumát is elvesztette, összes ingatlanai és javai az olasz állam tulajdonába mentek át.

A pápai birtokok területenkívülisége.

Annak ellenére, hogy a vatikáni ingatlanok nem képezték a Szentszék magántulajdonát, a Szentszéknek azokon kiváltságos jogállás biztosíttatott. A törvény 7. cikke szerint sem állami hivatalnok, sem egyéb közhatalmi szerv nem hatolhat be hatósági cselekmények foganatosítása végett a pápa lakhelyéül szolgáló épületekbe és területekbe, valamint azokba az ingatlanokba, ahol a pápa ideiglenesen tartózkodik, hacsak a pápa különleges felhatalmazása erre jogot nem ad. A nevezett cikkben foglalt ez a kiváltság lényegileg a Szentszék exterritorialitását jelenti, bár a szöveg maga az exterritorialitás kifejezést nem használja, nyilván tekintettel azokra a nem tiszta és divergens magyarázatokra, amelyek a területenkívüliség terminusához fűződnek. Megjegyezzük, hogy maga a műszó grammatikai értelmezése is arra vall,[4] hogy az exterritorialitás kiváltságával felruházott terület vagy személy az állam területi főhatalma alól ki van vonva, tehát azok úgy tekintetnek, mintha nem is az illető állam területén lennének. Enyhébb magyarázat szerint pedig az exterritorialitást élvező személyek és területek az exterritorialitást nyujtó állam törvényei alól vannak kivéve és hazájuk törvényeinek hatálya alatt állanak.

A területenkívüliség helyes értelme.

A nemzetközi jogi gyakorlatnak megfelelőleg — és erre a felfogásra az irodalom csak a XIX. században helyezkedett — a területenkívüliség nem jelent sem az állam területi joghatósága alól való kivételt, sem annak törvényei alól való mentesítést, csupán az igazságszolgáltatás, az általános- és a pénzügyi közigazgatás határozó és foganatosító cselekményeinek felfüggesztését.[5]

Fikciós-elmélet.

A törvényhozó az idézett rendelkezéssel a pápa személyének és tartózkodási helyéül szolgáló épületeknek csak ezt a helyesen felfogott exterritorialitást biztosította. Ennek ellenére is érvényesült a vatikáni hivatalos diplomáciai felfogásban az ú. n. fikciós-elmélet, amely

szerint a pápa tartózkodási helyéül szolgáló épületek *nem olasz* területek.[6]

A pápa egyházfői tevékenységének szabadsága.

A pápa egyházfői tevékenységének szabadságát biztosítják a törvény ama rendelkezései, melyek lehetővé teszik a pápa rendeleteinek Róma templomaiban való közzétételét, valamint egyéb egyházfői cselekményeinek állami részről való zavartalan végzését (9. cikk) és amelyek a Rómában és a szuburbikárius püspöki székhelyeken lévő szemináriumokat, akadémiákat, kollégiumokat és egyéb, a papság képzésére és nevelésére szolgáló intézményeket az olasz közoktatásügyi hatóságok kizárásával egyedül a Szentszék joghatóságának rendelik alá (13. cikk).

A törvény eddigi szabályai a pápa személyére vonatkoztak, a következők a Szentszék egyéb szerveinek jogállását rendezik.

Bíborosok.

A pápai szék megüresedése esetén a bíborosok személyes szabadsága semmiféle olasz állami hatóság részéről meg nem sérthető és nem korlátozható (6. cikk).

Konkláve.

Hasonló védőintézkedések óvják a konkláve üléseinek zavartalan lefolyását. A konklávét az olasz kormány minden olasz erőhatalomtól és beavatkozástól mentesíti; állami hivatalnok hatósági cselekmények végzésére a tanácskozásra szolgáló helyiségek küszöbét a konkláve engedelme nélkül át nem lépheti (6. és 7. cikkek).

A konkláve szabadságát biztosító rendelkezések az egyetemes zsinatokra is vonatkoznak (6. és 7. cikkek).

Egyházi hivatalok és személyek immunitásai.

A kizárólag lelki hatáskörrel bíró pápai hivatalokban és kongregációkban tilos okmányokat, könyveket és regisztereket átkutatni és lefoglalni.

Azok a papi személyek, akik Rómában a pápai rendeletek kiadásában közreműködtek, az állami hatóságok részéről ez okból ebbeli tevékenységükben nem akadályozhatók, vizsgálat alá nem vehetők és felelősségre nem vonhatók (10. cikk).

A Rómában papi hivatalt betöltő külföldi állampolgárok az olasz állampolgárok részére biztosított személyes szabadságot élvezik (10. cikk).

A törvény I. címének eddig ismertetett rendelkezései a Szentszék és alárendelt szerveinek helyzetét írták körül az olasz királyságban. Az idézett cím cikkeinek második csoportja a Szentszéknek a külfölddel való viszonyáról tartalmaz nagyjelentőségű szabályokat.

A Szentszék követségi jogának biztosítékai.

A 11. cikk szerint külállamoknak a Szentszéknél akkreditált követei Olaszország területén mindazokban a jogokban és kiváltságokban részesülnek, amelyek a diplomáciai képviselőket nemzetközi jog szerint megilletik.

Amíg tehát nemzetközi jogilag a külképviseleti szervek a diplomáciai különleges jogállást csak az elfogadó állam területén élvezik, addig a Szentszéknél meghatalmazott külföldi képviseletek ezekben a jogosítványokban az olasz királyság, tehát a diplomáciai viszonyt tekintve harmadik állam területén részesülnek. Az idézett cikk ezt az önmagában is megálló rendelkezését megerősíti, illetve kiegészíti azzal a szabályával, amely szerint a Szentszéknél akkreditált követek megsértéseire kiterjednek azok a bűntetőjogi szabályok, amelyek az olasz államnál meghatalmazott képviseletek ellen elkövetett sértésekre alkalmaztatnak.

Ugyane cikk biztosítja a továbbiakban a Szentszék külállamokhoz küldött követeinek olasz területen való átutazásuk alkalmával a nemzetközi jog szerint szokásos előjogokat és szabadságokat. Megjegyzendő, hogy a nemzetközi jog a diplomáciai viszonyon kívül álló államokra a területükön átutazó és megbízólevelüket még át nem nyujtott diplomáciai képviselőket illetőleg nem ró kötelezettségeket,[7] így tehát a garancia-törvény e cikke kifejezetten többet állapít meg, mint a nemzetközi joggyakorlat.[8]

A 12. cikk szerint a Szentszék futárjai a külállamok futárjaival azonos elbánásban részesülnek olasz területen.

A Szentszék követségi jogára vonatkozó ezek a rendelkezések a Szentszék eme jogát természetesen épúgy nem konstituálják, mint ahogy a Szentszék szuverénitását is hatályosan meg nem állapíthatták ; következőleg ezek a szabályok csak lehetőségek a követségi jog gyakorlására (ennyiben provideálnak a tényleges helyzetre, minthogy a Szentszéknél akkreditált követségek sem az egyházi állam debellációja alkalmával, sem pedig a garancia-törvény meghozatala után nem tértek vissza küldő államaikhoz), másrészt pedig olasz részről elismerései a követségi jognak és így megerősítései a 3. cikkben nyujtott szuverénitási tiszteletjogoknak. Magát a szuverénitást és a követségi jogot azonban az olasz törvény nem létesíthette ; ezek a jogosítványok a Szentszéket a nemzetközi jogközösség tagjainak egyetemesen elismerő magatartásából illethették csak meg.

Ezek szerint a garancia-törvénynek a Szentszék aktív és passzív követségi jogáról szóló szabályai csak deklarálásai lehetnek a hatalmak magatartásán alapuló helyzetnek. Megjegyezzük, hogy a törvény óvatos fogalmazása is erre mutat, mert az nem azt állapítja meg, hogy a Szentszék követségi joggal rendelkezik, hanem csak arról intézkedik, hogy a Szentszék követei és a Szentszéknél meghatalmazott külképviseleti szervek olasz területen minő jogi elbánásban részesülnek.[9]

A követségi kapcsolatok fenntartása.

A Szentszék követségi jogában a garancia-törvény hatályba lépte után érdemleges változás nem történt. Az államok fenntartották a Szentszékkel folytatott diplomáciai kapcsolatokat, ami nyilvánvaló abból a körülményből is, hogy tulajdonképpen már az egyházi állam hanyatlásának korában a Szentszékkel való nemzetközi érintkezés nem a pápai állam által nyujtott jogalapon

történt, hanem a Szentszéknek, mint a katolikus egyház fejének lelki szuverénitása alapján.[10]

Viszont a követségi kapcsolatoknak fenntartása annyiban bír még nagyobb jelentőséggel, hogy az államok nem egyenjogú, területi főhatalom birtokában lévő nemzetközi jogalannyal, hanem de facto egy állam impériuma alá rendelt — habár privilegizált helyzetű — erkölcsi személlyel tartottak fenn kapcsolatot. Ez a körülmény különösen utal arra a tényre, hogy a Szentszék követeinek diplomáciai jellege az elfogadó államok erre irányuló akaratában leli jogi alapját ; a pápai követek nemzetközi minőségüket nem mindig a Szentszék világi szuverénitásának elismerésétől, hanem az államok konstitutív akaratából nyerték.[11]

A Szentszék szabad érintkezése a katolikus világgal.

A 12. cikk tartalmaz végül rendelkezéseket a Szentszéknek, mint az egyetemes egyház földi helytartójának nemzetközi érintkezési és külforgalmi szabadságáról. E szerint a pápa szabadon levelezik a püspökségekkel és az egész katolikus világgal. Ebből a célból jogában áll a Vatikán területén vagy esetleg más székhelyén posta- és távirdahivatalokat felállítani. A pápai postahivatal a küldeményeket zárt postazsákokban közvetlenül a külügyi igazgatások kicserélő postaállomásaihoz juttatja, vagy azokat olasz postahivatalok útján továbbíttatja.

Pápai évjáradék megállapítása.

A törvénynek eddig idézett, két főirányban ható szabályait kiegészíti a 4. cikk pénzügyi természetű rendelkezése, amely szerint a Szentszék számára az állami költségvetésben «Szent apostoli paloták, Szent Kollégium, egyházi kongregációk, államtitkári hivatal és külügyi szolgálat» tétel alatt szereplő 3,225.000 líra évi járadék állapíttatik meg mint javadalom, amely a Szentszék és a központi egyházi kormányzat anyagi szükségleteinek kielégítésére, valamint a pápai épületeknek és berendezéseiknek fenntartására szolgál. Ez az összeg az állami

adósságok főkönyvében a Szentszék javára mint állandó és elidegeníthetetlen járadék könyveltetik el és a pápai szék üresedése alatti időben is esedékes. A javadalom mentes mindennémű adótól és állami vagy községi, illetve tartományi egyéb tehertől. A járadék összege még abban az esetben sem csökkenthető, ha az olasz állam átvenné a pápai múzeumok és könyvtárak fenntartási költségeinek fedezését.

Olaszország a pápai világi uralom megsemmisítéséért, illetve kisajátításáért ezzel az anyagi előnnyel iparkodott kárpótolni a Szentszéket, mindenesetre sikertelenül. Sem IX. Pius, sem utódai a felajánlott járadékot soha el nem fogadták, minthogy ezzel a jogfosztást — ami ellen állandóan tiltakoztak — hallgatólagosan elismerték volna.

B) *A garancia-törvény jogi minősítése.*

A garancia-törvény jogi jellegéről, vagyis arról, hogy az nemzetközi hatállyal is bír-e, vagy csupán belső olasz törvény, megoszlanak a vélemények. Vannak, akik olasz állami akaratnyilvánításnak tekintik — ez a többség véleménye —, de akadnak igen sokan, akik a garancia-törvényben az olasz állam kötelezettségvállalását látják a külfölddel szemben.

Szerződési elmélet és helytelensége.

Az a vélemény, amely szerint a törvény mint konkordátumajánlat fogható fel, sem a törvényhozó akaratának, sem pedig a Szentszék magatartásának nem felel meg, amely — mint említettük — a garancia-törvényt nem tekintette szerződési ajánlatnak és azt soha nem ismerte el. A törvényben kétoldalú jogügyletet látni nem más, mint jogalapnélküli, téves jogi következtetés. Igy tehát a törvény jogi jellegét illetőleg az a kettős lehetőség marad, amelyre fentebb utaltunk: nemzetközi hatályú jogügylet, vagy belső olasz állami tény.

Nemzetközi hatályú jogügyleti jelleg.

Indokai.

A garancia-törvény keletkezését tekintve tényleg az olasz felfogás is a törvény szabályainak nemzetközi megerősítését vette célba. Így Visconti-Venosta külügyminiszter a hatalmakhoz intézett 1870 szept. 7-iki jegyzékében a következőket jelentette ki :[12] ... «Őfelsége a király, a nemzeti föld integritásának és sérthetetlenségének őrzője és letéteményese ... bizalommal *vállalja* ... *Európával és a katolicizmussal szemben* a félszigeten a rend fenntartásának és *a Szentszék megőrzésének a felelősségét* ..... A király kormánya, fenntartván elvben kifejezetten a nemzeti jogot, mégis ... azokra az érdekekre tekintettel, melyek a katolikus lakosságú államok részéről a pápaságnak biztosítandó szuverén függetlenség garanciáira irányulnak, egy védő és gondoskodó tevékenység körére szorítkozik. Ez utóbbi tekintetben Olaszország, ismétlem, kész vállalni a hatalmakkal létesítendő megállapodásokat a pápa lelki függetlensége biztosítását meghatározó közös megegyezés feltételeire nézve».

E szerint az olasz kormány a belső törvényhozás szabályozását a keresztény hatalmakkal történő megállapodásokkal fogja nemzetközi téren megerősíteni. Ez a megerősítés — amint tudjuk — nem következett be, sőt Visconti-Venostanak 1870 okt. 18-án kelt újabb, a hatalmakhoz intézett jegyzékében[13] ilyen nemzetközi szabályozásról már szó sincs, abban csak ígéret foglaltatik a Szentszéknek törvénnyel szabályozandó immunis helyzetéről. Csak azokat az irányelveket jelöli meg ez a jegyzék, amelyeket az olasz állam a Szentszék jogállásának megállapításánál követni fog. A jegyzékben foglalt kijelentések leghatározattabbjaiból sem lehet egy, a jövőben bekövetkezendő szabályozás ismertetésénél többet kiolvasni : «Első feladatunk annak a kijelentése, hogy a katolikus világot hitében nem fenyegeti a mi egységünknek a befejezése. És elsősorban, az *emelkedett helyzet*, amelyben a Szent Atya személyileg van, egyál-

talában *nem lesz kisebbítve:* szuverén jellege, a többi katolikus fejedelem között való elsősége, kiváltságai és civillistája, melyek ebben a minőségben őt megilletik, számára biztosíttatnak ; palotái és rezidenciái a területenkívüliség privilégiumát fogják élvezni.

Magas *lelki hivatásának gyakorlását a garanciáknak kettős rendje fogja biztosítani:* szabad és szüntelen érintkezése a hívőkkel a nunciaturák által, amelyeknek fenntartását a Hatalmaknál folytatni fogja ; a Hatalmaknak képviseletei által, melyeket azok továbbra is akkreditálni fognak nála ; végül és legfőképpen az Egyháznak az államtól való elválasztása, amit Olaszország már proklamált..»

A jegyzékből a szerződési ajánlat jellegére és arra következtetni, hogy az azokkal a hatalmakkal szemben, amelyek azzal egyetértettek, szerződéssé vált,[14] igen jóakaratú értelmezésre vall.

A garancia-törvény mint a külföldi kötelezettségek valóra váltása.

Még azzal a felfogással sem érthetünk teljesen egyet, amely szerint a garancia-törvény mint a külföldi hatalmak iránt vállalt kötelezettségnek valóraváltása köti Olaszországot azokkal szemben,[15] mert a Visconti-Venosta-féle körlevél szövegéből kötelezettségvállalás nem, csupán bizonyos eljárás, magatartás nyilvánítása tűnik ki. Véleményünk szerint helyesen utal e felfogásunkat megerősítő arra a körülményre *Hagen*,[16] hogy a lateráni politikai szerződés 26. cikkében a szerződő felek — a Szentszék és Olaszország — a hatalmak beleegyezése nélkül helyezték a garancia-törvényt hatályon kívül. Ha tehát a keresztény államok beleegyezése nélkül, a két szerződő fél közös akaratából derogálja az egyezmény a garancia-törvényt, nyilvánvalónak kell vennünk, hogy a törvénynek a hatalmak oltalma alá való helyezettségét feltevő vélelem csak tudományos következtetés lehetett, amely jogilag kellő megalapozottsággal nem bírt, legfeljebb a pápa helyzetének biztonságát igyekezett oltalmazni újabb jogellenes hatalmi beavatkozás ellen.

A garancia-törvény jogi jellegének helyes megállapítása.

Megfontolandó különben az a körülmény is, hogy maga az érdekelt fél, a Szentszék sem tartott igényt a garancia-törvényt illetőleg a hatalmak elismerésére és beleegyezésére, mert ezzel az a feltevés jutott volna kifejezésre, mintha az egyházi állam kisajátítása a katolikus országok jogérzetével nem ellenkeznék.

A garancia-törvény jogi minőségét illetőleg ezek szerint arra a konklúzióra kell jutnunk, hogy a törvény csupán *egyoldalú olasz állami akaratnyilvánításnak* volt tekinthető,[17] amely mint ilyen nem a nemzetközi jog pacta sunt servanda vezértételének védelme alatt állott, hanem a lex posterior derogat priori elv szerint bírt jogerővel.

Alaptörvényi minőség és jelentősége.

A törvény megváltoztathatóságának a lehetőségét még az 1878 február 17-iki olasz törvény sem zárta ki, amely a garancia-törvény rendelkezéseit alaptörvényi erővel ruházta fel, minthogy az olasz alkotmány — a magyar alkotmányhoz hasonlóan — hatály tekintetében az alaptörvényeknek különös, későbbi törvényhozási aktussal le nem rontható erőt nem tulajdonít.[18]

C) *A Szentszék nemzetközi helyzete a garancia-törvény óta. — A garancia-törvény kritikája.*

A garancia-törvény a pápát szuverénnek tekintette és számtalan olyan kiváltságban is részesítette, mely a pápát az olasz állami főhatalom alól mentesítette. Mindazonáltal de iure nem emelte ki a pápát az olasz területi főhatalom alól, hanem csak az exterritorialitásnak fentebb megállapított jogosítványaival látta el. A garancia-törvény ezzel a szabályozásával a pápát nem vette ki minden tekintetben az olasz állami impérium alól, amennyiben csak nyilvánjogi vonatkozásokban mentesítette az állami hatóságok hatáskörétől, míg magánjogi téren elvileg az állam igazságszolgáltató szerveinek joghatósága

alá vetette. A gyakorlatban természetesen ebben a tekintetben sem érvényesülhetett az állami főhatalom, minthogy a Vatikán területén a törvény szerint semmiféle hatósági cselekményt foganatosítani nem lehetett.

Jogelvileg így az volt a helyzet, hogy a pápa nem mindenben mentesült az állami iurisdictio alól. E szerint tehát a pápa nem is nemzetközi személynek, hanem inkább olasz — bár rendkívül tágkörű kiváltságokkal felruházott — állampolgárnak volt minősíthető.

A pápa nemzetközi helyzetének magyarázatára szolgáló elméletek.

Eme megállapítás ellen a szakirodalom nagy része főleg két irányból hozott érvekkel argumentált. Egyrészt bizonyítani igyekezett az olasz törvényhozónak azt az intencióját, amely a pápát minden tekintetben mentesíteni kívánta az állami főhatalom alól. Másrészt pedig a pápának az olasz területen bírt különleges jogállását a nemzetközi gyakorlatból kölcsönvett analógiával iparkodott megmagyarázni, azt állítván, hogy a pápa úgy tekintendő a garancia-törvényben nyujtott kiváltságok szerint, mint egy külállamnak állandóan olasz területen időző uralkodója.

A pápa tökéletes különállását hirdető elmélet.

Ami az első ellenvetést, t. i. azt a véleményt illeti, amely szerint a garancia-törvény az olasz területi joghatóság alól *minden* tekintetben mentes székhelyet biztosított a pápának, azt az irodalom egy része a garancia-törvény parlamenti tárgyalása kapcsán tett miniszterelnöki nyilatkozatból merítette. A nyilatkozat szerint: «A minisztérium a pápát olyan személynek tekinti, akire belső törvényeink egy szabálya sem alkalmazható, nemzetközi lénynek, aki egy államtól sem kerülhet függő helyzetbe, következőleg semmiféle iurisdictió alá nem vethető».[19]

Megjegyzendő azonban, hogy már a törvény parlamenti tárgyalása alkalmával is határozottan hangsúlyoztatott, hogy a pápa magánjogi tekintetben az olasz polgári bíróságok hatáskörének van alávetve. A pápát illető

polgári jogesetekben a törvény előadója szerint a pápa állampolgársága nemzetisége szerint állapítandó meg.[20] Minthogy azonban a XVI. század óta a pápák csak olasz bíborosok köréből választatnak, a törvény indokolása szerint a pápa ténylegesen olasz állampolgárnak volt tekinthető.

Az elméletileg megállapított jogi helyzetet igazolta a római fellebbviteli bíróságnak a Theodoli—Martinucci kártérítési perben 1882 november 9-én hozott döntése, mely szerint az egyházi állam megszüntével a pápa minden téren nyilvánuló iurisdictióját elvesztette, a garancia-törvény szerint csak bizonyos tiszteleti jogokban részesül. Az állami bíróságok ezért jogosultak hatáskörüket megállapítani a magánjogi igényekből a Szentszék ellen támasztott keresetekben («di interessi civili in confronto di cholui che sovrienende ai civili ed economici rapporti della sede pontifica»).[21] [22]

A garancia-törvény magyarázatául az olasz kormány 1888-ban akként rendelkezett, hogy az olasz törvény a Vatikánt nem vette ki Olaszország területi joghatósága alól, azon tehát a pápa polgári bírói jogkört nem gyakorolhat; a Vatikán területén kötött szerződések pedig külföldön kötött szerződéseknek nem tekinthetők.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a pápa — bár az olasz törvény rendelkezései szerint a szuverénitás gyakorlásában lévő uralkodó tiszteletjogaiban részesült — valójában az olasz állam főhatalmának volt alávetve, ez utóbbi azonban a főhatalmat saját akaratelhatározásából általában nem gyakorolta.

A pápát idegen uralkodónak tekintő elmélet.

A garancia-törvényen alapuló jogi és tényleges helyzetet nem tudta kellő eredménnyel másként felfogni az irodalomban elterjedt az a tanítás sem, amely szerint a pápa a garancia-törvény értelmében akként volt tekinthető, mint egy idegen állam állandóan olasz területen időző uralkodója. Ez a magyarázat megfelelő a pápa

tiszteleti jogainak és sérthetetlenségének szemléltetésére, de *alapjában téves* — véleményünk szerint — annyiban, hogy szem elől téveszti a hasonlatba hozott uralkodói személy és a pápa helyzetének védelmét biztosító jogszabályok minőségét.

Valamely külállam Olaszországban tartózkodó uralkodója ugyanis a *nemzetközi jog* oltalma alatt áll,[23] míg a pápa helyzetét biztosító jogszabály — amint fentebb kimutattuk — belső olasz törvény, amely nemzetközi hatállyal nem rendelkezhet. A pápa helyzetének egy külföldön tartózkodó monarcha jogállásával való összevetése, amennyire tetszetős és a formában helyes is, a leglényegesebb vonatkozásban, a Szentszék helyzetét megállapító és biztosító jogszabályok eredete tekintetében téves. Az idézett megállapítás ezek szerint inkább külsőségekben találó, semmint a lényeget megfejtő.

A helyes felfogás.

Ha nem fogadjuk el azt a magyarázatot, amely a garancia-törvény értelmében a pápát az olasz főhatalom alá vetett személynek tekinti, úgy igazat kell adnunk *Zorn*-nak, aki szerint a pápa mint külföldi uralkodónak minősített, de államnélküli kiváltságos személy, valósággal a levegőben lóg («hängt er gleichsam in der Luft»).[24]

Az elmondottak igazolják azt a megállapításunkat, hogy a garancia-törvény jogelvi helyes értelmezése szerint a pápa kiváltságos helyzetű olasz állampolgárnak volt csupán minősíthető, aki az állami főhatalom érvényesítése alól állami törvény által kivétetett, területenkívüliségi jogosítványokkal rendelkezett. Személyisége mindazonáltal nemcsak tényleg, de jogilag is az államon belül maradt, intranacionális és nem extranacionális volt, mint utóbbit több író — felfogásunk szerint helytelenül — állította.[25]

Ha le is kellett szögeznünk, hogy a garancia-törvény szerint a Szentszék államonbelüli személyiséggé fokoztatott le, nemzetközileg nyilvánuló és a garancia-törvény szerint lehetővé tett ténykedései annak a belátására kell

hogy vezessenek, hogy a Szentszék bizonyos tekintetben nemzetközi jogi és cselekvési képességgel bírt.

A szokásos államjogi gyakorlattal szembehelyezkedő ez a tényleges helyzet, hogy t. i. az állam hatalmának alávetett személy közvetlenül léphetett a nemzetközi jogközösség tagjaival kapcsolatba, teszi érthetővé a nemzetközi jogi irodalom különböző felfogását a Szentszék jogi helyzetét illetőleg.

Az irodalom tanítása a Szentszék nemzetközi helyzetéről a garancia-törvény óta.

Megjegyezzük különben, hogy az egész Szentszék-komplexus legnagyobb körültekintést és legóvatosabb jogi disztinkciókat igénylő kérdése a Szentszék jogi helyzete a garancia-törvény óta. Ha tehát a kézikönyvek nagy részében felületesnek látszó megállapításokkal találkozunk, úgy ez csak azt tanusítja, hogy a kérdés bonyolódott természetének megfejtésére a kézikönyvek korlátolt terjedelmében megfelelő hely nem jutott. A leglakonikusabb megállapítás mindenesetre *Ullmann*-é[26]: «. . . ezzel a törvénnyel (t. i. a garancia-törvénnyel) nem áll összefüggésben a Szentszéknek általánosan elismert helyzete, mint nemzetközi jogi személy».

Az irodalom állásfoglalása két szélső és egy közvetítő-kiegyenlítő véleménycsoportba foglalható egybe. Az írók egy része (és ez a többség)[27] a Szentszék nemzetközi jogalanyiságát fenntartás nélkül elismerte,[28] másik része tagadásba vette,[29] míg néhányan közvetítő álláspontot foglaltak el, [30] azzal az igen kényelmes tanítással, hogy a Szentszék a garancia-törvény óta quasi internationalis helyzettel bír.

A Szentszék helyzetének megállapítása a garancia-törvény alapjan.

Véleményünk szerint a tényleges állapot felismerésének a következő meggondolásokból kell kiindulnia. A pápai állam háborús megsemmisítése és a tényleges hatalmi helyzetnek állami rendelkezésekkel történő megerősítése semmi kétséget nem hagy a tekintetben, hogy a Szentszék nemzetközi jogalanyiságának alapja, az egyházi állam a Szentszék impériuma alól olasz fennhatóság

alá került. Az orthodox nemzetközi jogi felfogás szerint ezzel a Szentszék állami főhatalom hiányában megszűnt szuverén és következőleg nemzetközi jogok és kötelezettségek alanya lenni. Ez a tan a pápa nemzetközi jogalanyiságát tagadók tana.

E tétel premisszáinak elismerése mellett nem hagyható azonban figyelmen kívül a következő. Olaszország, bár a pápa helyzetét az olasz államon belül precizirozta, vagyis nem tekintette az olasz állami főhatalmon kívül álló személynek, nyitva hagyott számára lehetőségeket nemzetközi érintkezés fenntartására és nemzetközi cselekmények végzésére. Ezzel ugyan maga az olasz állam a legkevésbbé sem tette és nem is tehette a Szentszéket nemzetközi személyiséggé, sőt ez szándékában sem volt, csupán nem térhetett ki az alól a kényszerűség alól, amely a világ katolikus népei és államai részéről a Szentatyával való korlátlan érintkezés kívánalma következtében reá háramlott. Az olasz állam tehát főleg politikai szükségszerűség okából tette lehetővé a Szentszék számára, hogy a katolikus hívőkkel, valamint a civilizált államok jogközösségének tagjaival is vonatkozásokba kerülhessen.

A Szentszék nemzetközi szerepe.

A Szentszéknek ez utóbbiakkal létrejött viszonyai arra a megállapításra engednek vezetni, hogy az államok az egyházi állam elvesztéből és a garancia-törvény rendelkezéseiből a Szentszék nemzetközi súlya és szerepe, valamint cselekvési képessége tekintetében hátrányos következtetést le nem vontak, a Szentszéket a garancia-törvény hatálya óta is elismerték nemzetközi személyiségnek.

Az államoknak ez az elismerő magatartása azoknak főleg a következő tényeiben nyilvánult: 1. a követségi viszony a Szentszékkel; 2. új államok részéről a Szentszék elismerése iránti kérelmek; 3. konkordátumok kötése; 4. a Szentszék választott döntőbírói felkérése.

Követségi kapcsolatok.

Ami a motívumok elsejét, a *követségi* kapcsolatot illeti, arra vonatkozólag a garancia-törvény tartalma cím alatt[31] a leglényegesebbet már megemlítettük. Az ott mondottakat e helyütt csupán pozitív adatokkal egészítjük ki, megemlítve, hogy amíg a világháború előtt a Szentszéknél akkreditált külképviseleti szervek száma 14 volt, addig 1921-ben — tehát a Szentszék helyzetére nem a legkedvezőbb hatást gyakorló világháború után — ez a szám 24-re emelkedett. Anglia 1914-ben, Monaco 1915-ben, Hollandia 1916-ban, Luxemburg 1917-ben, Portugália 1918-ban, Venezuela 1919-ben, Schweiz 1920-ban küldött képviseletet a Szentszékhez, Franciaország pedig az 1904-ben megszakított diplomáciai viszonyt 1921-ben újra felvette.[32]

A Szentszék passzív követségi viszonyainak fokozatos kiterjedése a Szentszék nemzetközi személyiségének elismeréséről tesz tanuságot, mert az államoknak a Szentszéknél akkreditált követeitől a diplomáciai jelleget elvitatni nem lehet. Az államok diplomáciai képviselők megbízásával nem a katolikus vallású állampolgáraik érdekében jártak el, hanem *állami* érdeket szolgáltak, amikor a nemzetközi béke és együttműködés leghivatottabb tényezőjénél kerestek kapcsolatot. E tekintetben megfelelőnek tartjuk idézni egy konkrét eset (Hollandiának a Szentszéknél leendő diplomáciai képviselete parlamenti tárgyalása) kapcsán a holland miniszterelnök szavait, amelyek előbbi megállapításunkat dokumentálják és egyben dícséretére szolgálnak annak a politikai éleslátásnak, amely a nemzetközi jogászok zömének téves szemlélete helyett rátalált a Szentszék nemzetközi jogalanyisága egyedül lehetséges magyarázatára : «A követség nem létesít kapcsolatot az állam és a katolikus egyház között ; a követség természetét egyedül az szabja meg, hogy a pápában jelentős politikai hatalmat látunk képviselve . . . Mi a hatalmak között csak szerény helyet foglalunk el, de a pápa a nagyhatalmak közé tartozik».[33]

Az államok diplomáciai viszonyának a Szentszék nemzetközi szuverénitása és jogalanyisága megalapozására elégséges voltáról tesznek különben tanuságot a Szentszéknél akkreditált diplomáciai testület doyenjének, Magelhaes de *Azeredo*, Argentina követének a diplomáciai testület 1929 március 9-i pápai tisztelgésén nyilvánított megállapításai: «Amíg a jogtudósok, ujságírók és a nemzetközi politika kedvelői vitatkoztak a pápák szuverénitásának mineműségéről, sőt fennállásáról és míg azok egyikmásika a pápai szuverénitást sui generis szuverénitásnak minősítette beleértett negációval is, a mi jelenlétünk itt az egész világgal szemben nyugodtan és csendben tanusította, hogy a pápák megmaradtak szuverénnek, mint egykor. A diplomáciai testület állandó jelenléte kimutatta a pápai szuverénitás folyamatosságát, minthogy a szuverén hatalmak nem küldtek volna képviselőket olyan helyre, amely a szuverénitás szükséges kellékeivel nem rendelkezett».[34]

Új államoknak a Szentszékhez intézett elismerési kérelmei.

A Szentszék nemzetközi jogalanyisága fennforgására mutató további jelentős bizonyítékok az újonnan alakult államoknak vagy kormányoknak a Szentszékhez mint a nemzetközi jogközösség tagjához irányított elismerési kérelmei. A Szentszék e kérelmek alapján többek között elismerte Lengyelországot, Észtországot, viszont megtagadta az elismerést a Szovjettől.[35]

Konkordátumok kötése.

A Szentszék nemzetközi jogalanyiságát bizonyítják ezenkívül a különösen a világháború befejezte után mind gyakrabban létrejött konkordátumok is, habár a nemzetközi, egyházjogi és államjogi irodalom a konkordátumok jogi természetét illetőleg a legellentétesebb tanokat vallja.

Konkordátum fogalma.

A konkordátum tudvalevőleg az egyház feje — a pápa — és az állam között létrejött megállapodás, melynek tárgya minden, az egyházat és államot az illető állam területén kölcsönösen érdeklő ügy (res mixtae).

Konkordátum jogi természete.

A konkordátumok jogi természete tekintetében kialakult tanok három főcsoportba oszthatók, aszerint, amint a konkordátumokat a pápától nyujtott privilégiumoknak, állami tényeknek, avagy az állam és a pápa között létrejött szerződéseknek tekintik.

Privilégiumos elmélet.

A *privilégiumos* felfogás az egyháznak az állam feletti hatalmából, a potestas directa in temporalia elméletéből meríti jogalapjait ; ebből következik egyúttal a pápának az a joga, hogy a konkordátumtól bármikor visszaléphet, azt módosíthatja stb.

A privilégiumos elmélet a pápai hatalom szupremaciájának letüntével annyiban nem alkalmazható, mert ebben az esetben nincs miért feltételezni az állam szerződő akaratát. Különben abból a körülményből, hogy az egyházi törvénykönyv a konkordátumokat «conventiones» kifejezéssel jelöli, következtethető, hogy ma már maga az egyház alkotmánya sem osztja hivatalosan az egyház szuperioritására támaszkodó felfogását a konkordátumok tekintetében.

Legális elmélet.

A konkordátumok jogi természetét a privilégiumos elmélettel éppen ellenkező felfogásban fejti ki a *legális* elmélet, amely szerint az alakilag szerződésben jelentkező kétoldalú jogügylet tartalmilag csak mint az állam egyoldalú ténye fogható fel, mert az állam a területén minden tekintetben a legfőbb hatalmat gyakorolja. Állami főhatalma követeli meg, hogy felségjogainak alávetett minden ügyben kizárólag egyoldalú akaratelhatározással határozzon. Minthogy pedig az egyház az állam területén fejti ki tevékenységét, az állami főhatalomnak van alávetve.

Legális elmélet kritikája.

Eme felfogásra vonatkozólag véleményünket már előadtuk. Amint az első fejezetben is kifejtettük, az egyháznak az állam területén függetlenségre, autonómiára a modern államszuverénitási elmélet szerint joga nem lehetne. A legális elmélet ez a megállapítása ennyiben

tehát helyes; a tényleges helyzetnek meg nem felelővé válik azonban akkor, amint az állam a felségjogainak kizárólagos hatáskörébe tartozó jogterületen de facto nem egyoldalú jogszabályalkotással, hanem az egyház fejével történő megegyezéssel rendelkezik.

A konkordátum kötésével az állam *elismeri* a katolikus egyház fejének nemzetközi tekintélyét és e nemzetközi hatalom ereje mérlegelésének eredményeként *eltekint* attól, hogy a főhatalmához tartozó ügyekben főhatalmi jogaival éljen és azokra egyoldalú szabályokat állapítson meg. Amint tehát konkordátumra jut el a két jogalany — az állam és a Szentszék —, az egyházi ügyek szabályozására a legális teória többé meg nem áll.

A legális elméletet azzal alátámasztani akaró megállapítás pedig, hogy a konkordátummal szabályozott jogviszonyok állami belső hatóerővel csak akkor bírnak, ha azok állami jogszabályokba foglaltaknak, a nemzetközi szerződések természetének teljes félreismerésére mutat. A nemzetközi szerződések ugyanis nemzetközi jogalanyoknak megállapodásai bizonyos, az illető jogalanyokat kölcsönösen érdeklő ügyek szabályozására, de az állampolgárokkal szemben hatályukat nem a szerződés ereje állapítja meg, hanem az államnak megfelelő formában jelentkező államjogi rendelkezése. A legális teóriát tehát azzal magyarázni, hogy az állam a konkordátumban foglalt megállapításokat törvényben teszi kötelezővé, helytelen és eredménytelen, mert a törvénybefoglalás minden nemzetközi szerződés államjogi érvényességének kelléke.

Bizonyos tekintetben megfontolást érdemel a legális elmélet hirdetőinek az a megállapítása, hogy a konkordátumokban az állam *más* természetű ügyeket szabályoz, mint egyéb nemzetközi szerződésekben, melyekben a szerződő felek kölcsönös hatáskörében álló ügyek tekintetében létesül megállapodás. Ez utóbbiaknál a szerződés tárgyában való döntésre egyaránt jogosultak a szerződő

felek. A konkordátumok tartalma tekintetében azonban az egyik fél, az állam bír kizárólagos határozási joggal.

A konkordátumok nemzetközi jogi természete ellen mindenesetre ez utóbbi a leghatározottabb érv. Véleményünk szerint azonban ez a magyarázat — anélkül, hogy annak bírálatába bocsátkoznánk — a legutóbbi évtized *kisebbségi szerződéseire* hivatkozással tökéletesen hatálytalanítható. A kisebbségi szerződések, különösen azok, amelyekben az utódállamok a szövetséges és társult főhatalmakkal és a balti államok és Albánia a Nemzetek Szövetségével szemben saját állampolgáraik egy csoportjának jogi helyzete tekintetében vállaltak magukra kötelezettséget,[36] nemcsak elismert nemzetközi szerződések, hanem a nemzetközi viszonylatokban a *jog* térhódításának úttörői. Arra mutatnak, hogy az állami szuverénitás a mai nemzetközi életben korlátlanul és féktelenül nem fejtheti ki többé erejét, hanem pozitív nemzetközi jogszabály útján annak szabad érvényesítésében megköttetik.

A konkordátum nemzetközi szerszerződés.

Az idézett kisebbségi szerződésekre hivatkozással mi sem áll útjában annak, hogy a konkordátumokat, mint tartalomra nézve az állam szuverénitása alá eső ügyeket szabályozó jogügyleteket, nemzetközi szerződéseknek tekintsük.

A konkordátumok nemzetközi szerződési jellege nyilvánul abban az alaki körülményben is, hogy a konkordátumok a nemzetközi szerződésekkel azonos formalitások között jönnek létre, hatályukat azokkal megegyezően a szerződő felek megerősítése által nyerik. Különben megemlítjük, hogy az újabb szakirodalom tekintélyes része is a konkordátumok nemzetközi szerződési minősége mellett foglal állást.[37]

A Szentszék döntőbírói működése.

A Szentszéknek a garancia-törvény meghozatala óta is nyilvánuló jelentős nemzetközi tevékenysége volt végül döntőbírói működése. Ennek a nemzetközi béke érdeké-

ben kifejtett tevékenységének szemléltetésére megfelelő helyen még visszatérünk, itt csak ép annyit említünk, amennyi e tevékenysége bemutatására és értékelésére elegendő. Igy megemlítjük, hogy a Szentszék 1885-ben a spanyol-német viszályban, 1895-ben a Haiti és San-Domingo között kitört határvillongások elintézésében töltött be közvetítői, illetve békebírói funkciót.[38] A nemzetközi jogi írók némelyike szerint ugyan ebből a szerepéből nemzetközi jogalanyiságára következtetni helytelen, minthogy a döntőbírósági tevékenység nem tételez fel nemzetközi személyiségi jelleget. Ez a megállapítás ilyen általános fogalmazásban mindenesetre helytálló. Természetes, hogy a nemzetközi döntőbírák nem minősíthetők nemzetközi jogalanyoknak, csupán nemzetközi szerveknek.

A Szentszék választott bírói működésénél azonban figyelembe kell vennünk azt a szándékot, amellyel a felek vitás ügyük megoldására a Szentszéket felkérték, minthogy eme tényükben époly mértékben jelentkezhetett a Szentszék nemzetközi és nem csupán lelki súlyának elismerése, mint a diplomáciai viszony fenntartásában, vagy az államiság elismerése iránti kérelemben. E tekintetben a felek felfogásáról tájékoztatásul szolgálhat az 1885-i ú. n. Karolina-viszályban a németek és spanyolok között a pápa közvetítői felkérését kezdeményező Bismarck-nak hivatalos kijelentése, amely szerint a pápa «nem mint a katolikus egyház feje, hanem mint szuverén kéretett fel a közvetítés elvállalására».[39]

A Szentszék nemzetközi helyzetének összefoglaló megállapítása a garancia-törvény alapján.

Figyelembe véve tehát az államoknak imént bemutatott, a Szentszék nemzetközi személyiségét négy irányból elismerő magatartását, a Szentszék nemzetközi jogállását a garancia-törvény óta eltelt hat évtizedben a következőkben körvonalazhatjuk.

Véleményünk szerint a Szentszéket az egyházi állam annektálásának időpontjától kezdve is megillette szuverénitás, ú. n. lelki szuverénitás, mint 300 millió kato-

likus személy csalatkozhatatlan fejét. Az egyházi állam elvesztésével a Szentszék az addig bírt kettős szuverénitása egyik tagját is elvesztette és nemzetközi viszonylatban csupán a megmaradt másik, a katolikus egyház tagjai felett gyakorolt legfőbb hatalmára támaszkodhatott. Nemzetközi jogalanyisággal is bírt, amely jogalanyiságának alapja azonban elsősorban nem saját ereje (az ú. n. lelki szuverénitása), hanem az államok nagy részének elismerése volt.

A bécsi iskola[40] tanításában, amely a nemzetközi jogalanyiságot kétoldalú jogviszonyban, két nemzetközi személy kölcsönös elismerésében látja, ez a jogalanyiság nem is különbözött tartalmilag a nemzetközi jogalanyok jog- és cselekvőképességétől, azt csupán az elismerő államok aránylag csekély száma által nyujtott érvényesülési potencialitás korlátozta. Eszerint a Szentszék az őt elismerő államokkal való viszonyában egyenlő jogú nemzetközi jogalanyként léphetett fel, nemzetközi cselekvési képessége semmiben sem volt megszorítva.

A Szentszék nemzetközi cselekvőképességének tartalma.

A mi felfogásunk ilyen messzire nem megy. Megfelelőleg annak az alapelvnek, hogy csak államok lehetnek a nemzetközi jogviszonyok alanyai és e szabály alól való egyes kivételek a szabályt még le nem rontják, a Szentszék 1870 óta bírt nemzetközi jogi cselekvőképessége tartalmi köre tekintetében is az állami hatalom hiányára tekintettel korlátozásokat kell feltételeznünk. Vagyis véleményünk szerint a Szentszék nemzetközi jogalanyisága 1870 óta nem csupán a diplomáciai vagy egyéb nemzetközi viszonyban álló államokra szorítkozott, tehát érvényesülési területen volt korlátozott, hanem *tartalmában* is különbözött az államok által gyakorolt jogalanyiságtól. Nem rendelkezhetett azokkal a képességekkel, amelyeket valamely nemzetközi jogalanynak a korlátozatlan államiság nyujt, tehát különösen a politikai szerződéskötési joggal, a háború és békére való joggal,

valamint egyéb, az államiságot feltételező jogosítványokkal.

A Szentszék jogi és cselekvőképességének ilyen megszorítása gyakorlatilag egyenlő volt a Szentszék világi hatalma megszüntetésével, amelyre a garancia-törvény szabályozása elsősorban törekedett. Hogy a Szentszék világi uralma mennyiben kívánatos, nem jogi, hanem politikai, elsősorban világnézeti kérdés. A jog csupán az adottságokat teszi vizsgálat tárgyává és a jogtudomány lege ferenda is csak annyit állapít meg, amennyi bizonyos életviszonyok rendezésének kialakult kívánalma szerint indokolt. Igy a vizsgálat tárgyává tett kérdésben csak tudomásul vehette a tényleges helyzetet, vagyis azt, hogy a nemzetközi jogközösség tagjainak aránylag jelentős hányada a Szentszéket nemzetközi jogalanynak *elismerte*, viszont a garancia-törvény rendelkezései a nemzetközi jogképesség kifejtéséhez a megfelelő független létet nem nyujtották.

A garancia-törvény fogyatékosságai. Szubjektív fogyatékosságok.

A garancia-törvény elégtelensége ezek szerint főleg abban mutatkozott, hogy a Szentszék világi független és saját főhatalma alatt álló terület hiányában *nem lehetett a nemzetközi jogközösség önjogú tagja*, hanem a civilizált államok erre vonatkozó elismerése által vált csak azzá, amely elismerés tehát minden esetben konstitutív hatályú volt, a Szentszék nemzetközi jogalanyiságát az illető állammal szemben megalapozta.[41]

A Szentszék jogalanyisága eszerint nem önmagában megalapozott valóság, hanem a nemzetközi jogközösség tagjaitól függő esetlegesség volt.

A garancia-törvény másik, az előbbinél is súlyosabb fogyatékossága a Szentszék lelki szuverénitása biztosítása tekintetében a törvénynek belső és így bármikor módosítható állami tény jellegéből adódott.

A garancia-törvénynek ezek a hiányai szubjektív természetűek. Nemzetközileg bizonytalan helyzetbe hozták

a Szentszéket azzal, hogy annak jogalanyisága nem a saját erején, hanem az államok elismerésén nyugodott.

Objektív hiba.

A garancia-törvénynek objektív hibája pedig abban nyilvánult, hogy szabályozása által *ellentétes helyzetet* teremtett *a tényleges állapottal.* A garancia-törvény ugyanis a Szentszéket saját államisága keretébe vonta, míg a civilizált államok nagy többsége azt egyenrangú félnek, nemzetközi jogalanynak tekintette. A törvény és a tényleges állapot ebben az antagonizmusában jelentkezett a törvénynek az az objektív fogyatékossága, amely a nemzetközi jogtudomány szempontjából előbb-utóbb megkövetelte a jogi helyzetnek a tényleges állapottal való egyeztetését. A Szentszék helyzetének mai szabályozását, a lateráni egyezmények létrejöttét a politikai indítékokon kívül tehát ez az eszmeileg is meg nem felelő és a tényleges helyzetnek ellentmondó joghelyzet is indokolta.

D) *A Szentszék és Olaszország.*

Az egyházi állam debellációja, majd a tényleges helyzetnek törvényes megerősítése következtében a Szentszék Olaszországgal került tartós kapcsolatba, mely viszonyára az olasz államjog szabályai nyertek alkalmazást.

A Szentszék és Olaszország viszonyának vitás területei.

A Szentszék és az olasz állam egymásközti viszonyának kezdettől fogva két veszélyeztetett és nézeteltérésre okot adó területe volt: az első és nagyobb fontosságú a Szentszék függetlensége és jogvédelme az államban, a másik pedig a Szentszéknek a külállamokkal való érintkezési szabadsága.

Belső viszony.

Ami a belső viszonyt illeti, meg kell állapítanunk, hogy a Szentszék helyzete az olasz államban minden kiváltsága ellenére is nehéz és bizonytalan volt. A garancia-törvény és a lateráni egyezmények között eltelt 58 esz-

tendő alatt a pápák az olasz egyházi politika irányváltozásai szerint igen gyakran jutottak éles ellentétekbe az olasz kormányzattal. E véleményeltérések és jogsérelmek[42] egyik-másika oly erőteljes volt, hogy a Szentszék az egyháznak Róma városával való tradicionális kapcsolata ellenére is olykor székhelye más állam területére történő áthelyezésének gondolatával foglalkozott.[43]

Külső viszony. A világháború és a pápai kiváltságok.

A Szentszék külállamokkal való kapcsolatának szabadságát illetően a világháború mutatott rá a garanciatörvény biztosítékainak elégtelenségére. Olaszország a világháborúba való bekapcsolódásával ugyanis a garanciatörvénynek a Szentszék diplomáciai szabadságát biztosító rendelkezéseit jelentékeny korlátozásoknak vetette alá. Így 1915 május havában az olasz kormány jegyzékben közölte az ellenséges államoknak a Szentszéknél akkreditált képviseleteivel, hogy tevékenységüket csak azzal a feltétellel folytathatják Rómában, ha levelezésüket a pápa ellenőrzése alá vetik, aki azokért a felelősséget vállalja. A központi hatalmak a követségi jog ilyen megszorításával természetesen nem tarthatták fenn képviseleteiket és így azokat a svájci Luganóba helyezték át.[44]

Palazzo di Venezia.

A Szentszék törvényben biztosított jogainak megsértését tanusítja az osztrák-magyar monarchia vatikáni és quirináli követségi épületének, a Palazzo di Veneziának elkobzása is.[45] Az olasz kormány a követségi épületet sujtó kényszereszközt represszáliaként alkalmazta a központi hatalmak haderőinek Velence emlékművein a nemzetközi jog ellenére elkövetett pusztításaira. A represszália mint megtorló eszköz a nemzetközi jog intézményei közé tartozik és így, amennyiben a megtorlás tárgya, a Palazzo di Venezia csak a quirináli követség elhelyezéseül szolgált volna, az eljárás nemzetközi jogilag jogos volt. A sérelem azáltal következett be, hogy a nevezett palota elkobzásával a Szentszék elismert passzív

követségi jogának biztosítéka, a törvényben garantált vatikáni követségi immunitás is megsértetett.

A Szentszéket ért idézett sérelmek a garancia-törvény államjogi minőségének folyományai és mint ilyenek, bizonyos tekintetben ellentétesek ugyan a jogállam eszméjével, de végeredményben az államnak mint törvényhozónak akaratában lelik magyarázatukat, amely állami akarat háborús időben, bármely formában jelentkezzék is, az állam legfőbb normája. Eszerint az olasz kormányzatnak a garancia-törvényben biztosított kiváltságokat sértő rendelkezései még államjogi szempontból sem tekinthetők jogtalannak, mert a kormány intézkedésében széleskörű törvényfelfüggesztő hatalommal járt el (kivételes hatalom). A központi hatalmak külképviseletei diplomáciai függetlenségének megszűkítése csak következménye volt egy állam háborús védekezésének, amit a «salus rei publicae suprema lex» tétele állambölcseletileg is igazol.[46]

A garancia-törvény elégtelensége a gyakorlatban.

A Szentszék Olaszországban való független helyzetének biztosítására tehát a garancia-törvény azáltal bizonyult elégtelennek a gyakorlatban, hogy a kiváltságos jogi helyzet tiszteletben tartására az államot semmiféle más szabály, mint a saját akarata nem kötelezte és így a Szentszék a mindenkori kormányzat és törvényhozás politikájától függött. A pápa helyzetét szabályozó törvénynek ez a fogyatékossága, de különösen a pápáknak a debelláció és a garancia-törvény ellen való kitartó és következetes tiltakozása és az így kialakult «*római kérdé*» tette szükségessé a Szentszék helyzetének olyan rendezését, amely a Szentszéket nem az államjog, hanem a nemzetközi jog védelme alá helyezi, és amely által a Szentszék egyszersmind és vitathatatlanul a nemzetközi jogközösség önjogú tagjává válik.

IV. FEJEZET.

A lateráni egyezmények keletkezése és általános jellemzése.

A) *A római kérdés megoldásának útja.*

A világháború alatti tervek.

Az olasz kormányzat a világháború folyamán ébredt csak tudatára annak, hogy a római kérdéssel, mint külföldi beavatkozásra okot adó politikai ténnyel számolnia kell. A központi hatalmak, különösen Németország mind tudományos, mind politikai téren erősen foglalkozni kezdtek a Szentszék helyzete rendezésének kérdésével és ezek során számtalan terv vetődött fel, melyek a Szentszék jogállását részint olasz területen, részint Európa más államában igyekeztek a garancia-törvénynél hatályosabban biztosítani.[1]

A pápa székhelyét Olaszországon kívül megállapító tervek (melyekben a pápa székhelyéül többek között Madrid, Trient, Salzburg, a Baleári szigetek egyike jött tekintetbe) nagyrészt abban a hiányosságban szenvedtek, hogy a pápa székhelyének más állam területére való áthelyezésével a Szentszék ismét valamely állam főhatalma alá került volna. Különben pedig e terveknek a Szentszék által való elfogadása is kétségesnek látszott, minthogy a Szentszék Rómához és annak évezredes hagyományaihoz minden függetlenség biztosításánál szilárdabban ragaszkodott.

Az az igen alkalmas terv pedig, amely a Szentszék számára külföldi territoriumot (Liechtenstein herceg-

séget) igyekezett megszerezni avégből, hogy a pápa mint annak monarchája — Rómában tartva továbbra is székhelyét — Olaszországban a nemzetközi jog tényleges oltalma alatt álljon, a szóban forgó állam húzódozásán akadt meg.[2]

A Szentszék helyzetét az olasz államon belül rendező tervezetek közül azok, melyek a Szentszék jogállását nemzetközi garancia segítségével óhajtották biztosítani, Olaszország határozott ellenkezésén törtek meg. Olaszország a római kérdés megoldását, vagyis a Szentszék helyzetének újabb megállapítását nemzetközi garancia útján látta a legkevésbbé szívesen.[3]

Egyedül megfelelő terv.

Így tehát csupán az a megoldási módozat maradt kifogás nélkül, amely a Szentszéknek állami különállást kívánt az olasz államon belül megállapítani. Ez felelt meg a Szentszék több évtizedes követelésének és ez volt a legalkalmasabb a Szentszék nemzetközi függetlensége és önállósága megfelelő biztosítására.

Amint ugyanis arra már az előzőkben rámutattunk, a Szentszék minden világi hatalomtól független helyzetet csak akkor élvezhet, ha jogállása nem az államjog, hanem a nemzetközi jog szabályozása alá kerül. A nemzetközi jog újkori állásában nemzetközi jogi oltalom élvezéséhez ugyan nem okvetlenül van szükség állami különállásra. E tekintetben megoldási módok gyanánt kínálkoznak ama nemzetközi szervek, melyek épületei, hivatalai, alkalmazottai a nemzetközi jog oltalma alatt állanak, sőt rendszerint az állandó semlegesség kiváltságában is részesülnek. Minthogy azonban ilyen nemzetközi szervek csak kollektív nemzetközi szerződések alapján keletkezhetnek, a Szentszék hasonló nemzetközi helyzetre való áttérésének az az áthághatatlan akadálya volt, hogy a jogállapot univerzális szerződésben történő megállapítása Olaszország nemzeti öntudatára tekintettel nehezen lett volna keresztülvihető.

Nemzetközi jogi oltalom elérése állami különállás útján.

A Szentszék garancia-törvény szerinti bizonytalan nemzetközi jogi helyzetének megoldása tehát a nemzetközi jogi oltalom oly elnyerése által mutatkozott lehetségesnek, hogy a Szentszék az olasz állam részéről elismert territoriumon *államot szervezve*, mint annak abszolút uralkodója lép a nemzetközi jogközösség tagjaival összeköttetésbe. Ez az egyházi állam, a sacer principatus létesítésének indoka és ebből következik egyúttal az is, hogy a pápák ez állam főhatalma birtokában sem folytatnak állami politikát, minthogy az állam keletkezésének rációját tekintve nem cél, hanem eszköz. Az egyházi állam eszköz jellegére enged következtetni különben az a körülmény is, hogy a pápák 1871-től a kívánt egyházi állam területi tényezője gyanánt fokozatosan kisebb területet jelöltek meg.

A megoldás nehézségei.

Az egyházi állam olasz területen történő létesülésének természetesen az olasz állam területátengedése volt az előfeltétele. A területi főhatalom megszűkítése önkéntes joglemondás által nehezen következik be, különösen olyan sűrű népességű, erőteljesen fejlődő és nemzeti öntudattól telt államban, mint a modern Olaszország. A lemondás tényét szerfelett megnehezítette az a körülmény is, hogy az átadandó terület kijelölésénél a dolog természetéből kifolyólag csakis Róma jöhetett tekintetbe.

A két hatalom — a Szentszék és az olasz királyság — székhelyének egy geográfiai pontban való összeesése tette hosszú évtizedeken keresztül a római kérdés megoldását lehetetlenné. Ez a megoldást gátló akadály azonban a Szentszék területi igényeinek összezsugorodásával arányosan kisebbedett és abban a percben, amikor a Szentszék területi követelései a garancia-törvény szerint is birtokolt fekvőségekre szorítkoztak, a kiegyezés útját elvi nehézség nem gátolhatta. A garancia-törvényben a pápa birtokába juttatott ingatlanokon ugyanis — bár azok az olasz állam integráns részét, sőt tulajdonát is

képezték — az olasz állam a törvényben biztosított immunitásoknak megfelelőleg állami főhatalmát de facto sohasem gyakorolta ; a Vatikán területéről való lemondással Olaszország így semmi olyan jogát nem adta volna fel, amelyet e területnek még főhatalma alá tartozása idejében gyakorolt volna.

A kiegyezés akadályainak elvi elsimulása.

Amint tehát a Szentszék területi igényeiben a garancia-törvény szerint is bírt területeket jelölte meg territoriumaként és egyben a megegyezést illetőleg a hatalmak kezességéről is lemondott, az olasz állam a kiegyezesben gyakorlatilag semmit sem veszthetett.[4]

Az akadályok elhárítása e meggondolások szerint 1915-ben következett be, midőn a pápa a bíboros-államtitkár útján hivatalosan kijelentette, hogy a Szentszék jogi helyzetének megfelelő szabályozását nem a hatalmak támogatásától, hanem az olasz nép igazságérzetének győzelmétől várja.[5]

A Szentszék igényeinek a minimumra redukálásával a római kérdés eliminálására a maga részéről mindent megtett. A kérdés megoldására jogosult másik fél — Olaszország — ekkor ugyan még a kiegyezésre hajlandóságot nem mutatott, amit dokumentál az a körülmény, hogy a szövetséges főhatalmakkal 1915-ben kötött londoni szerződésben megakadályozta a Szentszéknek a világháborút berekesztő béketárgyalásokon való részvételét. Olaszországot erre a tettére az az aggodalom indította, hogy a Szentszék a békekonferenciákon való megjelenése által a római kérdés megoldását külállamok bevonásával fogja esetleg provokálni.

Zöld könyv.

A háborúnak Olaszországra nézve szerencsés befejezésével Olaszország a legyőzött központi hatalmak minden beleszólása nélkül foghatott égető belpolitikai problémájának, a római kérdésnek megoldásába. Az olasz kormány a garancia-törvény érinthetetlensége tekintetében öt évtizeden át hirdetett felfogását már

1921-ben feladta, midőn a Vatikánnál visszaállított francia követség előkészítő sajtómunkálataira ú. n. zöldkönyvet bocsátott ki. A kormány ebben a hivatalos kiadványában elismerte a római kérdés fennforgását és annak mielőbbi megoldását Olaszország érdekében állónak jelentette ki.[6]

A fascismus.

A Vatikán és Olaszország között a kiengesztelődés és megbékélés szelleme azonban csak a fascista államszervezetnek 1922 októberében történt uralomrajutásával és az ezáltal kezdeményezett jóakaratú egyházi politika következtében honosodott meg.

A fascista egyházpolitika.

Az új olasz állami berendezkedésnek az egyházzal szemben tanusított, előzékenységre valló politikai tényei (az iskolákban, törvényszéki tárgyalótermekben a feszületek visszaállítása; a papok javadalmazásának emelése; a papnöveldei növendékeknek a katonai szolgálat alól való mentesítése; a lelkészi tevékenység bevezetése a hadseregben; a szabadkőművesség üldözése stb)[7]

Ubi Arcano Dei.

XI. Pius pápát 1922 december 23-án az «Ubi arcano Dei» encyklika kibocsátására indították. E hivatalos pápai nyilatkozat utal a Szentszék és Olaszország közti kibékülés előfeltételeinek kihasználására és a megegyezés módjául a Szentszék számára nyujtott területi szuverénitást állapítja meg. A pápa részére elismert territorium Olaszországra nem jelent integritási sérelmet, viszont a Szentszék függetlenségét csak ez a megoldás képes biztosítani.

Tárgyalások megindulása.

A pápai encyklika nyomán már 1923-ban megindultak az egyház és az állam vezetőállású tényezői között a megegyezés irányában ható magánjellegű megbeszélések. 1926-ban pedig a pápa az olasz állam részéről kezdeményezett egyházi törvényhozási reformmal kapcsolatban kijelentette, hogy olyan ügyek tekintetében, amelyek a Szentszék Istentől nyert hatalma alá tartoznak, törvényhozási rendelkezéseket nem ismerhet el addig,

amíg a Szentszék méltánytalan helyzete jogszerű megegyezésekkel nem orvosoltatik.[8]

A pápai allokució eme megállapításai az olasz kormányt tervezett reformja elhalasztására késztette, azzal a képviselőházban 1926 májusában nyilvánított megjegyzéssel, hogy «a nagyfontosságú kérdés tárgyalása megfelelő időben *széles alapokon*» újra kezdetét veszi.[9]

A «forrón óhajtott kibékülés» tekintetében a szenátusban is egyre sűrűbben vetődtek fel ez időben kívánalmak és így a római kérdés megoldására irányuló tárgyalások 1926 augusztusában magánmegbeszélések alakjában fokozottabb mértékben indultak meg. A *Barone* professzor és *Pacelli* vezetésével folyó nem hivatalos tanácskozások eredményeként 1926 november 24-én létrejött a politikai szerződés első, tizenhat cikkből álló tervezete.[10] 1926—27 telén elkészült a konkordátum tervezete. A további munkálatok azonban az 1927. esztendőben megszakadtak — a katolikus cserkészcsapatok feloszlatása következtében[11] — és csak 1928-ban vétettek fel újra, amikor is az egyezmények jelen szövege már kibontakozott. Ugyanez év novemberében a pápa és az olasz király képviselőiket a hivatalos tárgyalásokra megbízták. *Barone* professzor 1929 januárjában bekövetkezett halálával a tárgyalások vezetését maga *Mussolini* miniszterelnök vette át és néhány héttel ezután, 1929 február 7-én *Gasparri* bíborosállamtitkár közölte a Vatikánnál akkreditált diplomáciai testülettel a kiegyezés küszöbön álló bekövetkezését.

Hivatalos tárgyalások.

Az egyezmények létrejötte.

Az egyezmények gondos előkészítéséről tanuskodik az a körülmény, hogy azok mintegy 2—300 ülésben tárgyaltattak[12] és a tárgyalásokat egyházi részről vezető *Pacelli* vatikáni jogtanácsost referátum végett a pápa 129 alkalommal fogadta.

B) *A lateráni egyezmények általános jellemzése.*

A lateráni egyezményeket: az ú. n. politikai szerződést (Trattato fra la Santa Sede e l'Italia), a pénzügyi megegyezést (Convenzione finanziaria) és a konkordátumot (Concordato) 1929 február 11-én írták alá a szerződő felek megbizottai a lateráni palotában.[13] A szerződés 27. cikkében megjelölt négy havi megerősítési határidőn belül, 1929 június 7-én megtörtént a megerősítő okiratok kicserélése is úgy, hogy e naptól kezdve az általuk létesített új jogi helyzet hatályba lépett.

Az egyezmények tartalma.

Az összesen 75 cikket tartalmazó egyezmények[14] szabályozása kiterjed mindama ügyekre, melyek a Szentszéknek Olaszországgal való hat évtizedes véleményeltéréseiből és viszályaiból megoldásra vártak. Az egyezmények rendelkezései a szerződő felek viszonyainak végleges rendezésére törekednek és ezért megállapításaik a józan mérséklés jegyében folynak.

A politikai szerződés célja és általános jellemzése.

A 27 cikkből álló *szerződés* (Trattato) célja a «római kérdés» megoldása. Ezt a célt a szerződés a Szentszék és Olaszország kölcsönös viszonylatainak az igazságosságnak és a felek méltóságának megfelelő méltányos szabályozásával éri el, mely tényleges és jogi biztosítékokat nyujt a Szentszék világi missziója szabad teljesítésére.[15] Olaszország elismeri a Szentszék nemzetközi függetlenségének követelményét, nemzetközi szuverénitását és megfelelő terület fölött főhatalom elismerésével lehetővé teszi a pápa államának, a Città del Vaticanonak létesítését. A szerződés rendelkezései által létrejött államot a maga részéről elismeri, mely elismerés ellenértékeképpen a Szentszék véglegesen és megmásíthatatlan módon (definitivamente ed irrevocabimente) megoldottnak tekinti a «római kérdés»-t és elismeri a Savoyai ház uralkodása alatt az olasz királyságot. (26. cikk.) A római kérdés ily sikeres megoldása által a garancia-törvény és minden,

a szerződéssel ellenkező rendelkezés hatályon kívül helyeztetik. (26. cikk. III. bek.)

A szerződés ennyiben vázolt gerince körül épül fel annak többi rendelkezése, melyek túlnyomó részben a különleges helyzetű Città del Vaticano jogviszonyait és Olaszországgal való helyzetét szabályozzák. Ez alól kivétel az 1. cikk, mely a katolikus vallást Olaszországban államvallásnak nyilvánítja ;[16] a 8. cikk, mely a pápa sérthetetlenségéről és jogvédelméről rendelkezik (a garancia-törvény 1. és 2. cikkével azonos módon) ; a 10., 11. és 21. cikkek, melyek az egyházi személyek és intézmények kiváltságait állapítják meg és végül a pénzügyi megegyezésre utaló 25. cikk.

A szerződés 2. cikke külön rendelkezik a Szentszék nemzetközi téren bírt, hagyományainak és világi hivatása követelményeinek megfelelő szuverénitásáról. A 12. cikk pedig — a garancia-törvény azonos rendelkezéseket tartalmazó szabályainak hatályon kívül helyezése miatt — a Szentszék követségi jogviszonyait körvonalazza.

A három egyezmény közül a nemzetközi jog szempontjából egyedül jelentős politikai szerződésnek szabályait ezek szerint két csoportban fogjuk a következőkben bemutatni :

1. A Szentszék szuverénitásáról és követségi jogáról és annak sajátosságairól szóló részben, és

2. a Città del Vaticano létesítéséről szóló fejezetben.

Mindazok a rendelkezések, melyek e két tárgykörön kívül esnek, a Città del Vaticano tárgyalása kapcsán nyernek ismertetést annyiban (a pápa kiváltságait megállapító jogszabályok a Città del Vaticano főhatalmi elemének megbeszélésekor, az egyházi méltóságok és hivatalok jogviszonyait körülíró szabályok pedig a Città del Vaticano személyi elemének tárgyalása alkalmával), amennyiben arra a Szentszék nemzetközi jogi helyzetének szemléltetése végett szükség van.

A Szentszéknek Olaszországgal szemben fennálló anyagi követelését illetőleg a szerződés 25. cikke szerint annak integráns részét képező, csupán 3. cikkből álló, külön szignált pénzügyi megegyezés rendelkezik. *A pénzügyi megegyezés.*

A *pénzügyi megegyezés* szerint az olasz állam a megerősítő okiratok kicserélése napján 750 millió lírát és 1 milliárd névértékű, 5%-al kamatozó bemutatóra szóló konszolidált államkölcsönkötvényt szolgáltat a Szentszéknek. A Szentszék e szolgáltatások elfogadásával véglegesen kiegyenlítettnek tekinti az 1870-ben az olasz állammal szemben támadt követelését. Ez a tekintélyes összeg Olaszország valutájának az aranyalaptól eltérő volta miatt a követelés keletkezésekor bírt értékének csak mintegy 20—25%-át jelenti.[17] Olaszországnak ez a vagyoni teljesítése a következő tételek kielégítésére szolgál: 1. a garancia-törvény 4. cikke szerint megállapított 3,225.000 líra évjáradékok tőkésítésére, 2. azoknak a károknak ellensúlyozására, amelyek a Szentszéket az egykori pápai államok és egyházi javadalmak elvesztése következtében érték, 3. az egyház fokozódó közigazgatási anyagi szükségleteinek fedezésére.

Tekintve Olaszország anyagi szolgáltatásának eme hármas célját, valamint az olasz fizetési eszközök belső értékének fentebb említett nagymérvű csökkent voltát, megállapítható, hogy a pénzügyi egyezményben a Szentszék jogos igényeit — az olasz állam megfogyatkozott szolgáltatási képessége figyelembevételével — a legszűkebben szabta meg. Ezt a tényt az irodalom általános tanításán kívül elismeri és kifejezésre juttatja az olasz állam hivatalos felfogása is.[18]

Míg a pénzügyi megegyezés magában a politikai szerződés szövegében mint annak elválaszthatatlan alkatrésze jelöltetett meg és így kétséget kizáró módon szerves egészet képez a főszerződéssel, addig a szerződéssel egyidejűleg aláírt és azzal egyidejűleg is hatályba lépett, *A konkordátum.*

az egyházat Olaszország területén érdeklő jogviszonyokat szabályozó *konkordátum* tekintetében az egyezmények szövegezése ilyen határozott megállapítást nem tartalmaz. Igy kérdésessé válik, hogy a kiegyezési műnek a konkordátum integráns tényezője-e.

Az egyezmények összefüggése.

Habár a konkordátum tartalma vizsgálódásunk tárgyát közelebbről nem érinti, annak a kérdésnek eldöntése, vajjon a lateráni egyezmények tartalmilag elválaszthatatlan egységet képeznek-e, vagy nem, nemzetközi jogi érdekkel is bír. A kérdésnek affirmációja, illetve negációja szerint alakul a Szentszék jövő nemzetközi jogi helyzete, aszerint lesz az jogosult a konkordátumban foglalt, olasz részről vállalt kötelezettségek megsértése esetén a politikai szerződésből eredő represszáliákkal élni.

A lateráni egyezmények kapcsolatának vizsgálatánál a következő megfontolásokból kell kiindulnunk. A kiegyezési mű, amellett, hogy abból a Città del Vaticano létesítése folytán nemzetközi jogviszonyok is fakadnak, elsősorban a két hatalom — a Szentszék és Olaszország — közti problémát, a római kérdést oldja meg. Minthogy pedig ennek a problémának a megoldására a felek szerződésben állapodtak meg, a szerződés természetének megfelelőleg a felek által nyujtott és kapott előnyöknek általában kiegyenlítő méretekben kell jelentkezniök. A szerződésben pedig Olaszország a Szentszék számára különösebb előnyt nem nyujtott ; amiről jogilag lemondott, az lényegileg csak annyi, amit de facto soha sem gyakorolt. A Szentszék viszont a szerződésben véglegesnek és megmásíthatatlanul megoldottnak jelentette ki a római kérdést, tehát feladta a jogfosztás elleni, Olaszországra nézve veszélyes következményű tiltakozását. Eme lemondása ellenértékeképpen állapította meg a konkordátum a katolikus egyházat érő azokat a kiváltságokat, melyek az egyházra nézve a pápa megállapítása szerint is a legkedvezőbbek közé tartoznak.[19]

A konkordátum mint a politikai szerződés megkötésének előfeltétele.

Az egyezmények keletkezésének oknyomozó kutatása tehát arra enged következtetni, hogy a politikai szerződés megkötésének előfeltételét — a Szentszék részéről — a konkordátumban biztosított előnyök képezték. Az olasz konkordátum megkötését a Szentszék részéről még egy pozitív meggondolás is indokolta. A konkordátumban megállapított nagymérvű kiváltságok alapján vélt ugyanis a Szentszék a valláserkölcsi nevelés útján Olaszországban olyan közfelfogást fenntartani, amely a pápa sérthetetlenségét és az egyházi állam biztosítékait mindenkor tiszteletben tartja; a konkordátum tehát az olasz államba zárt, védekezésre képtelen egyházi államnak és uralkodójának erkölcsi preventív fegyvere.

Az egyezmények ezek szerint logikailag összetartoznak; elkülönítésük csak technikai okokból történhetett. A különböző jogterületen mozgó szabályozást egyetlen szerződésbe foglalni nem látszott célszerűnek.

A tartalmilag különböző jogszabályok nem tökéletes elkülonítése

Megemlítjük különben, hogy az egyezmények szabályainak formai elkülönítése nem vitetett következetesen keresztül. A politikai szerződés 1. cikke, a 10. cikk 3. bekezdése és a 23. cikk 2. bekezdése olyan ügyekre vonatkoznak, melyek tartalmuknál fogva inkább a konkordátumba illenek. Viszont a konkordátumban is található néhány olyan jogszabály, mely nemzetközi jellegű vonatkozásokat állapít meg (így a 27., 33., 41. és 42. cikkek).

Az irodalom egy részének felfogása szerint a formai elkülönítés nem tökéletes keresztülviteléből az egyezmények összetartozása kézenfekvő.[20] Véleményünk szerint ez a magyarázat nem állja ki minden tekintetben a kritikát, sőt a nem teljes tartalmi elkülönítésből az irodalom idézett véleményével ellenkező következtetés is vonható, nevezetesen az, hogy egyes szabályok egyházjogi tartalmuk ellenére éppen azért helyeztettek a politikai szerződésbe, mert fontosságuknál

fogva a szerződő felek azoknak nagyobb hatóerőt, huzamosabb tartamot kívántak biztosítani.

Az egyezmények kapcsolata az egyezményszöveg alapján.

Az egyezmények szövegéből az összetartozás ténye — szerintünk — a konkordátum praeambulusából tűnik ki.[21] Jogformailag az egyezmények kapcsolatáról tanuskodik továbbá a politikai szerződés 26. cikke, amely a római kérdés megoldásának eszközeiként *valamennyi* egyezményt jelöli meg.[22]

Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy a konkordátum 45. cikke első bekezdése[23] és a pénzügyi megegyezés bevezetése[24] a római kérdés megoldójának kizárólag a politikai szerződést nevezi.

A szerződő felek véleménye az egyezmények kapcsolatáról.

Az egyezmények szövegezésének ez a határozatlansága magyarázza a szerződő felek különböző felfogását az egyezmények összetartozása tekintetében. Az egyezmények egymással való kapcsolata vagy különválasztása így éppen egyike ama területeknek, melyeken a szerződő felek ellentétei igen korán kifejezésre jutottak.

A pápa felfogása.

A pápa a milanói egyetem tanáraihoz és hallgatóihoz intézett beszédében a konkordátumot a politikai szerződés létrejötte sine qua non-jának nyilvánította.[25] 1929 május 30-iki nyilt levelében pedig az egyezmények egymásközti viszonyáról a következő, jogi szempontból teljesen helytálló nyilatkozatot tette: «Még kevésbbé csatlakozhatunk ahhoz a véleményhez, amely arra irányul vagy azt látszik elhitetni, hogy a két lateráni egyezménynek a jövőben nem ugyanaz a sors jutna osztályrészül. Abban tökéletesen egyetértünk, hogy az oly sok és különböző ügyet érintő konkordátum egyes pontjait illető elmaradhatatlan véleményeltérések jóakaratúlag kiküszöbölhetők lesznek, de annak a hangsúlyozására sokat adunk és azt hangsúlyozni is akarjuk, hogy az aláírt megegyezések szerint nem csupán a politikai szerződés nem tehető további vita tárgyává, azaz, hogy magunkat még világosabban fejezzük ki, hogy

a szerződés és a konkordátum betűszerinti fogalmazásuk szerint, valamint a szóbeli és írásbeli kifejezett megállapodások értelmében egymást kölcsönösen kiegészítik, *egymástól szét nem bonthatók és el nem választhatók.* Ebből következik, hogy azok *simul stabunt aut simul cadent,* ha azzal a Città del Vaticano a vonatkozó állammal tönkre is menne . . .»[26]

Mussolini nézete.

Mussolini viszont 1929 május 13-iki beszédében a politikai szerződést és a konkordátumot külön tartja és vita tárgyául a jövőben csak a konkordátumot tekinti.[27]

A helyes felfogás.

Véleményünk szerint semmi kétség nem lehet atekintetben, hogy az egyezmények összetartozókként köttettek, szeparálásuknak a tartalmi különbségeken kívül más oka nem volt. Ez a felfogás felel meg az egyházi szerveknek az egyezmények aláírása előtt nyilvánított hivatalos akaratkijelentéseinek, a Szentszék szerződő akaratának, a konkordátum praeambulusa és a politikai szerződés 26. cikke intencióinak, valamint a megerősítő okmányok kicserélésekor felvett jegyzőkönyvben egyetértőleg megállapított tételeknek.[28]

Az egyezmények eme szoros kapcsolatából pedig következik, hogy a konkordátum rendelkezéseinek olasz részről történő esetleges megsértéseivel a Szentszék jogosult a politikai szerződésben feladott elveihez visszatérni, sőt represszáliaként esetleg magát a szerződést is hatálytalannak nyilvánítani.[29]

A konkordátum rendelkezéseinek vázlata.

A konkordátumnak a politikai szerződéssel való e synallagmatikus összeköttetésénél fogva néhány szóban felsoroljuk azokat az előnyöket, amelyeket a katolikus egyház a konkordátum szerint az olasz államban nyert.

A konkordátum által Olaszország *katolikus hatalommá* vált, a katolikus vallás államvallássá nyilváníttatott és így az egyház az állam hatalma által támogatva

más államokban szokatlan erővel fejtheti ki tevékenységét.

Amint a politikai szerződés módot ad a Città del Vaticano területén az olasz jog alkalmazására, úgy a konkordátum bizonyos vonatkozásokban az egyházjogot recipiálja és annak polgárjogi, sőt közigazgatási jogi hatást is tulajdonít. Igy pl. az olasz állam a *házasság* kánonjog által szabályozott szentségének polgári és közigazgatási jogérvényét elismeri és az esketési szertartást végző lelkészt állami tisztviselőnek tekinti.

Az *ifjúság nevelése* tekintetében a konkordátum az egyháznak jelentékeny hatáskört biztosít; a vallástanítás nemcsak az elemi iskolákban, hanem a felsőbb oktatási intézetekben is kötelező. A fascista ifjúsági szervezeteknek — Balilla és Avanguardia — tagjaik vallásos kötelezettségei betartására gondot kell fordítaniok.

Olaszország Róma városának egyházi jellegére tekintettel kötelezi magát, hogy Rómában mindent meg akadályoz, ami annak megszentelt természetével ellentétben áll.

V. FEJEZET.

A Szentszék nemzetközi szuverénitása.

Annak a már többízben kifejtett felfogásunknak, hogy a Szentszék a történelem folyamán az 1870-ig bírt világi főhatalma mellett lelki téren is jelentkező szuverénitással rendelkezett és e két szuverénitás közül ez utóbbi volt természetének inkább megfelelő, ad kifejezést a politikai szerződés 2. cikke. Eszerint: «Olaszország elismeri a Szentszék nemzetközi téren való szuverénitását, mint természetéhez tartozó tulajdonságot, megegyezőleg hagyományával és világi küldetése követelményeivel».

A 2. cikk értelmezése.

E cikk szövegezése kétségtelenül arra mutat, hogy a Szentszék nemzetközi téren kifejtendő szuverénitása nem állami főhatalma alapján jelentkezik, hanem mint magas egyházi küldetése sikeres betöltésének követelménye.[1] Az idézett cikknek ez az intenciója egyrészt a rendelkezés abból a szövegezéséből következik, amely a Szentszék szuverénitását hagyományai és világi hivatása követelményei szerint *természetéhez* tartozó tulajdonságának ismeri el, másrészt nyilvánvaló e cikk proeminens elhelyezéséből is. A szerződés nemzetközi jogilag első érdemleges szabálya ugyanis nem rendelkezhet a Szentszék, mint a létesítendő egyházi állam monarchájának nemzetközi szuverénitásáról, minthogy az egyházi állam keletkezésének lehetőségét csak a harmadik cikk teremti meg, magát az egyházi államot pedig kifejezetten csak a 26. cikk 2. bekezdése ismeri el.

A Szentszék nemzetközi szuverénitásának ez az elismerése nemzetközi jogilag a Szentszék nemzetközi jogalanyiságának megállapítását is jelenti és ezzel — a Szentszék 1870 óta bírt nemzetközi jogalanyisága tekintetében vallott felfogásunknak megfelelően — a Szentszék nemzetközi jogalanyiságát Olaszországgal szemben megalapozza. Megjegyezzük különben, hogy a nemzetközi szuverénitás elismeréséből folyó ezt a természetszerű következményt, a Szentszéknek Olaszország részéről elismert nemzetközi jogalanyiságát bizonyos tekintetben feleslegesnek is mutatkozik az idézett cikkre alapítani, minthogy már az egyezmények megkötése feltételezi a Szentszék nemzetközi jogalanyiságának Olaszország részéről történő elismerését. Olaszország a Szentszékkel történő szerződéses kiegyezésével feladottnak tanusította a garancia-törvényben és az azóta eltelt hat évtizedben kifejezett felfogását, mely a Szentszék jogi helyzetét egyoldalú állami ügylettel volt csak hajlandó rendezni. A kiegyezésben Olaszország *egyenrangú nemzetközi személynek* tekinti a Szentszéket, sőt az egyezmények szövegezése a pápák részére a katolikus uralkodóktól nyujtott tiszteleti előjogok elismerésére vall. (Az egyezmények a Szent Háromság nevében — in Nome della Santissima Trinita — kezdődnek, a szövegben a Szentszék az olasz királyságot mindig megelőzi.)

Az idézett 2. cikk tehát a Szentszék ú. n. lelki hatalmán nyugvó szuverénitásának nemzetközi hatályt tulajdonít és ezzel azt akarja kifejezni, hogy Olaszország az egyház alkotmánya szerint a pápát megillető korlátlan és legfőbb egyházi hatalom tekintetbe vételével a Szentszék nemzetközi függetlenségét is elismeri.[2]

Liermann felfogása.

Ezzel a — véleményünk szerint — helyes értelmezéssel szemben a szerződés e rendelkezésében az irodalom tekintélyes része nem állapít meg egyebet, mint a Szent-

szék lelki szuverénitásának deklarálását. Ilyen véleményt elfoglaló író különösen *Liermann*, akinek felfogásában a szuverénitás vizsgálata a pápa hatalmának a hívőkkel szemben való érvényesítésére irányul.[3] Felfogása szerint a pápa lelki szuverénitása az egyház kormányzata tekintetében megfelelő biztosítékot nyujt. Ebből következik szerinte a Città del Vaticano megalkotásának felesleges volta, mert a pápának pl. egy amerikai katolikussal való viszonya tekintetében nem bír jelentőséggel, hogy a pápa saját impériuma alatt álló területen tartja-e székhelyét, vagy csupán egy palotában, amelynek nem is tulajdonosa. A továbbiakban *Liermann* e tételéből vonja le a Città del Vaticano állami voltát negáló tanát, amelyről megfelelő helyen bővebben megemlékezünk. A Szentszék szuverénitásáról szóló megállapításait azonban itt kell bírálat tárgyává tennünk.

Liermann tanainak — véleményünk szerint — nyilvánvalóan téves következtetései a szuverénitás kettős — belső és külső — megjelenése megkülönböztetésének szemelől tévesztéséből erednek. A szuverénitás általános fogalmazás szerint ugyanis a civilizált államokban kettős alakban jelentkezik: 1. jelent elsősorban feltétlen, kizárólagos és legfőbb hatalmat az állam területén élők összes viszonyai tekintetében és jelenti 2. az állam legfőbb hatalmának a nemzetközi jogközösség egyéb tagjaitól való függetlenségét, korlátozatlanságát, amely képessé teszi az azokkal való vonatkozásaiban saját akaratának — minden esetre a nemzetközi jog szabályainak megfelelő! — érvényesítésére.

A szuverénitás tartalma.

A katolikus egyház hatalmi szervezete tekintetében a *belső* szuverénitás a pápának, mint Krisztus földi helytartójának a hit és erkölcs dolgaiban való elöljáróságában, főségében jelentkezik. A világ negyedfélszáz millió katolikusa van lelkiismeret viszonyaiban a pápa főhatalmának alárendelve. Ez az angol világbirodalom

A pápai belső-lelki szuverénitás és jellemzői.

hatalmi körébe tartozók erőtényezőjével konkurráló közület a pápa szuverénitásának személyi eleme, a katolikus egyház polgársága.

Bármily hatalmas is számra nézve az ekként a pápa felségjoga alá vetettek csoportja és így bármily jelentős is az ezen a viszonyon nyugvó pápai szuverénitás, az a nemzetközi jogközösség állami tagjai enemű tulajdonságától mind *terjedelem*, mind *intenzitás* tekintetében *eltér*.

Részleges. A pápának a katolikus személyek felett bírt hatalma ugyanis *nem terjed ki* azoknak *összes életviszonyaira*, hanem csak a hit és az erkölcs vonatkozásaira. A pápa lelki főhatalma alatt lévő katolikusok életüknek a realitásokkal való kapcsolataiban más szuverénitásnak vannak alárendelve, világi életviszonyaikat hazájuk főhatalma parancsai szerint kell kialakítaniok. A pápának mint az egyház fejének a katolikus személyek felett az isteni jog alapján élvezett főhatalma tehát amellett, hogy részleges, *nem feltétlen, nem is kizárólagos*, még kevésbbé *legfőbb*. Korlátozva van egyrészt lelki alattvalóinak a földi államszervezetekbe való betagolódása szükségszerű ténye és ebből eredőleg az egyes államhatalmaknak a Szentszék felségjoga (lelki) intenzitását megszorító vagy kiterjesztő egyházpolitikája által.

Nem kizárólagos.

Függvénye az állami egyházpolitikának. A pápai szuverénitás *intenzitása* tehát *függvénye* az államok mindenkori *egyházpolitikájának* (v. ö. az egyház hatalmának érvényesülését az államegyház — caesaropapizmus — politikájában ; az egyház mellőzésének és szabályainak az állami élet rendezéséből való kiküszöbölése küzdelmeiben — kultúrharcok — ; végül a «szabad egyház a szabad államban» rendszerében), mely függő viszony hátrányos bizonytalanságának kiküszöbölését szolgálják a viszony bizonyos megmerevítésével a konkordátumok. Ezek az államnak és az egyháznak az állami és egyben egyházi tagsággal bíró személyek felett gya-

korolt különböző irányú, de egymással vetélkedő — mert a hatalom természetéből kizárólagosságra törekvő —, sőt gyakran egymással harcba keveredett hatalmainak intézményes egyeztetései.[4]

Feltétlenül ható kényszereszközök hiánya

A pápai szuverénitás intenzitásának másik korlátozása nem világi hatalmi erőtényezők állásfoglalásában rejlik, hanem magának az egyház hatalmának az egyháztagokkal szemben való érvényesülése laza — nem feltétlenül ható szankciókkal ellátott, az egyháztagok belátásától függő — természetében. Az egyháznak a Codex Iuris Canonici-ben megállapított erkölcsi hatású szankciókon kívül nem áll más hathatós eszköz rendelkezésére, mellyel akaratának végrehajtását és érvényesítését kikényszeríteni képes lenne. Igy az egyház parancsainak végrehajtása csupán tagjainak lelkiismeretére van bízva, azoknak teljesítését illetőleg *az egyház nem rendelkezik hatalmi kényszerítő eszközökkel.*

Az egyházi főhatalom rendelkezéseihez való alkalmazkodás a hívők cognitiójától függ, aminek megfelelő alakulása viszont a hívők vallásosságának foka szerint igazodik. Ezért létérdeke az egyházi szuverénitás fenntartásának a vallásosság erőteljes ápolása és fejlesztése, amelynek elsőrendű területei a család és a gyermeknevelés. Az egyház törekvése tehát szükségképpen arra irányul, hogy ez intézmények vezetésében és felügyeletében minél jelentősebb szerephez jusson és ekkép gyakran éles ellentétbe kerül az államhatalommal, amely erejét hasonlóképpen a társadalom sejtjeinek és succrescentiájának a saját államcéljainak megfelelő nevelésére alapozza.

A pápai lelki szuverénitás erőtlensége.

Az egyházi szuverénitás intenzitását gátló két tényező e téren kapcsolódik és élesen feltünteti az egyház (helyesen a pápa) ú. n. lelki szuverénitása végeredményben bizonytalan és erőtlen alapjait, amely szuverénitást minden nagyobb támadás nélkül a hívők lelki életének megmételyezése és így a hithűség megfogyatkozása, vagy az

államoknak a vallás érvényesülését visszaszorító jogszabályai csendesen megszüntethetnek.

Az egyházi (pápai) belső, ú. n. lelki szuverénitás mindezek szerint nem minden életviszonyra kiterjedő, nem feltétlen, nem kizárólagos, bizonytalan és gyönge alapokon nyugvó. Minthogy pedig a pápának a nemzetközi jogközösség tagjaival szemben elfoglalt helyzete — nemzetközi függetlensége, szuverénitása — ezen a belső— lelki — szuverénitáson nyugodott 1870-től 1929-ig, természetes, hogy számosan akadtak, akik a pápa ez időben bírt nemzetközi szuverénitását tagadásba vették. Mások viszont azt korlátolt nemzetközi szuverénitásnak hirdették és így a pápa nemzetközi jogalanyisága is kérdésessé vált.[5]

Ennek tudatában és felismerésében hangoztatták a pápák IX. Piustól kezdve az egyházi állam — mint a hatályos belső szuverénitás megalapozója — visszaállításának szükségességét.[6]

Liermann tévedése.

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy *Liermann*nak fentebb kifejtett szuverénitási tana a Szentszék szuverénitását csak mint belső, a hívőkkel szemben nyilvánuló alakulást tekinti és a nemzetközi jog szempontjából, valamint a pápa függetlensége tekintetében eminens jelentőséggel bíró nemzetközi szuverénitás vizsgálatát figyelmen kívül hagyja.

Ha a magunk részéről el is ismerjük a katolikus egyház fejének a hithű katolikusok lelkiismerete tekintetében mind a multban, mind a jelenben is gyakorolt jelentékeny hatalmát és lehetségesnek tartjuk transzcendentális erőknek a reális hatalmi tényezőkkel szemben mutatkozó gyakori hatalmi fölényét, amelynek következtében *az egyház parancsainak való alávetettség sok esetben erősebb*, tudatosabb, bensőségesebb *kapcsolatot* hoz létre, mint ami az állam és az állampolgárok között fennáll; láttuk e hatalomnak különböző irányokból jelentkező korlátozottságát.

A Szentszék 1870 óta gyakorolt szuverénitásának alapja.

A nemzetközi szuverénitás a belsőleg ható szuverénitáson nyugodván és nemzetközi téren e főhatalom hasonló főhatalmak csoportjaival kerülvén vonatkozásba, evidens, hogy a szuverénitás hatályossága megköveteli feltételeire és tulajdonságaira vonatkozólag a többi állami szuverénitások kellékeivel való megegyezést. Ez abban az esetben aligha fog bekövetkezni, ha a nemzetközi szuverénitás alapja, a belső szuverénitás érvényesülése bizonytalan és erőtlen. A pápa lelki szuverénitása pedig ebben a fogyatékosságban szenved. Éppen ezért a Szentszéknek 1870 óta nemzetközi téren nyilvánuló szuverénitását illetőleg — melyet az irodalom túlnyomó része a pápa lelki szuverénitására hivatkozással ismer el —, mi nem tekintjük kizárólag a lelki hatalmi tényezőt alapnak, hanem mellette — sőt hatóerőben ezt megelőzően — a *civilizált államoknak* a pápa szuverénitását a diplomáciai érintkezés fenntartásával és egyéb nemzetközi vonatkozás létesítésével hallgatólag elismerő *akaratát* tartjuk döntőnek. A Szentszék nemzetközi szerepét, nemzetközi cselekvőképességét 1870 óta nem közvetlenül saját joga tartotta fenn, hanem az államok jelentős részének a Szentszék nemzetközi jogalanyiságát elismerő magatartása. Az államok eme elismerő állásfoglalásának indoka ugyan minden esetre a Szentszék lelki főhatalmának — ú. n. lelki szuverénitásának — méltánylása volt, de az elismerő akarat kialakításában *jelentős szerepet játszott a történelmi tényező is*, a pápák évszázadokon át gyakorolt nemzetközi tevékenységének tiszteletben tartása.

Az államok elismerő akarata.

Történeti tényező.

Hogy a Szentszék nemzetközi személyiségének fenntartásában a történeti tényezőt bizonyos tekintetben kihatóbb erejűnek kell tartanunk, mint a pápa lelki hatalmát, alátámaszthatjuk azzal a tárgyilagos megállapítással, hogy a nemzetközi jogalanyiságnak csupán a morális hatalomra való alapozásával nemzetközi sze-

mélyiségként más centrális hatalommal rendelkező vallási közületek fejei is tekintetbe jöhetnének. Annak elvi kijelentésével, hogy nemzetközi jogalanyiság a korlátlan lelki főhatalom birtokosait is megilleti, lehetőséget nyujtanánk arra, hogy pl. a dalai láma vagy a kalifa (hivatkozással arra a szoros kapocsra, mely őket vallásuk tagjaival összeköti és amely őket azok életvitelének feltétlen urává teszi) joggal igényelhetnék nemzetközi jogalanyként való elismerésüket.[7] Ebben az esetben is megfontolandó lenne ugyan *Wynen* megjegyzése: «Teljesen jogosulatlan az a közbevetés, hogy ha a pápa nemzetközi jogi személyisége elismerést talál, úgy azonos jogot kellene adni a buddhizmus, az iszlám és a protestantizmus részére is. Mert a pápát mint főnököt az élén bíró katolikus Egyházon kívül még egy vallás sem tett nemzetközi jogi életéről tanuságot. *Csak* a katolikus Egyház nemzetfölötti vagy *nemzetközi* legbensőbb természeténél fogva, míg a többi vallásoknak többé vagy kevésbbé kifejezett nemzeti jellegük van».[8]

A pápai állam létesítésének indoka.

A pápának az 1870-től 1929-ig terjedő időszakban bírt nemzetközi szuverénitása tehát a történeti jog folyamatának a de facto helyzet által bekövetkezett megszakítása ellenére is éppen a történeti jognak az államok részéről történő további elismerésén nyugodott. Az államok mai egymás mellé rendeltségéből alakuló nemzetközi jogközösségben, ahol csak államok a nemzetközi jogok és kötelezettségek alanyai, a történelmi mult tiszteletén nyugvó ilyen elismerések a nemzetközi jogalanyiság állandó fenntartására kevésbbé hatályosaknak bizonyultak.

Ezért volt szükség a *pápai állam létesítésére*, amely a pápa nemzetközi szuverénitását állami impériummal is alátámasztja és megerősíti. Ebből következik, hogy szorosan véve *ma a pápa kettős nemzetközi szuverénitással*

rendelkezik : a történelmi multból és a világ katolikusai fölött gyakorolt lelki főhatalomból eredő szuverénitással és a Città del Vaticano monarcháját megillető főhatalommal.

A két szuverénitás viszonya.

Ez a kettős nemzetközi szuverénitás azonban korántsem fogja a pápa nemzetközi jogalanyiságának dualizmusát is eredményezni, azok nem egymás mellett hatnak, mint két külön öncélúság, hanem *az eszköz és a cél viszonyában állanak* egymáshoz. A Città del Vaticano szuverénitása csak azért létesült, hogy a már meglévő nemzetközi szuverénitás hiányait pótolja, erőtlenségeit, tehetetlenségét megerősítse. Éppen ezért a Città del Vaticanonak nincs külön diplomáciai képviselete, sőt keletkezésével a pápai követségek elnevezései sem változtak meg, illetve bővültek ki.[9] A Città del Vaticano szuverénitása csak kisegítő, supplementair jellegű.

*

A Szentszék követségi joga.

A Szentszék a politikai szerződés 2. cikkében elismert nemzetközi szuverénitásának folyományaként Olaszország a 12. cikkben külön is elismeri a Szentszék aktív és passzív követségi jogát. A 12. cikknek ez a rendelkezése ennyiben felesleges ; nemzetközi cselekvőképességgel bíró személy a követségi jog természetszerű élvezetében van.

A követségi jogról szóló szabályok szerződésbe foglalása mindazonáltal nem pleonazmus ; a követségi jogviszonyoknak megállapítását *indokolja* a Szentszék különleges helyzete, amennyiben az a szerződésben létesített állami önállóság ellenére sem rendelkezik olyan államterülettel, amely a nála megbízott diplomáciai testület elhelyezésére elegendőnek bizonyulna. Minthogy pedig a garancia-törvényben foglalt, a Szentszék követségi jogviszonyait illető kötelezettségvállalások a garancia-tör-

vény hatályon kívül helyezésével erejüket vesztették, szükség volt a garancia-törvény rendelkezéseinek megfelelő szabályoknak a politikai szerződés szövegébe való beillesztésére.

A követségi immunitások érvényesülési területe.

E rendelkezések szerint a Szentszéknél akkreditált diplomáciai testület Olaszország területén lényegileg továbbra is ugyanabban az elbánásban részesül, mint a garancia-törvény értelmében. Így: idegen államoknak a Szentszéknél akkreditált képviselői az olasz királyság területén mindazokat a kiváltságokat élvezik, amelyek a diplomatákat a nemzetközi jog szerint megilletik. E külképviseleti szervek elhelyezésére szolgáló épületek Olaszországban még abban az esetben is a követségi épületek javára biztosított sérthetetlenségben részesülnek (franchise de l'hotel), ha az illető külképviseleti szervek államaival Olaszország nincs is diplomáciai viszonyban. (12. cikk 2. bek.)

A politikai szerződésnek ez a szabályozása a garancia-törvény 11. cikkének rendelkezéseivel tartalmilag azonos. A garancia-törvény által létesített joghelyzettől azonban annyiban tér el, hogy míg abban a követségi immunitások belső olasz törvény által állapíttattak meg, addig itt nemzetközi szerződésben. Ez a különbség rávilágít egyúttal a követségi kiváltságok biztosítékainak szankcióira is.

A lateráni szerződésben az olasz állam részéről a Szentszéknél akkreditált követségek tekintetében vállalt kötelezettségek a nemzetközi jog oltalma alatt állanak. Így azoknak esetleges korlátozása nem jelentene az állam akaratából fakadó természetes és nem jogellenes következményt (mint a garancia-törvény szerint), hanem nemzetközi jogszabály nyilt megsértését, amely nemzetközi kényszerszközökkel lenne megtorolható.[10]

Status quo ante.

Bizonyos tekintetben azonban az egyezmény szabályozása haladásnak nem nevezhető. Az idézett 12. cikk

az olasz állam részéről elismert kiváltságokat háború esetére nem állapítja meg, sőt e cikk harmadik bekezdése kifejezetten csupán a Szentszéknek *írásbeli* érintkezését biztosítja az Olaszországgal háborúban álló államokkal. Ebből a rendelkezésből az a következtetés vonható, hogy *Olaszország a vele hadiállapotban lévő államoknak a Szentszéknél akkreditált külképviseleti szerveit* olasz területen az új joghelyzet szerint *sem köteles megtűrni*, azok tehát — éppen úgy, mint a világháború alatt — helyüket elhagyni kényszerülnek.[11]

Ugyanerre mutat az idézett cikk utolsó bekezdése is, mely szerint a *Szentszék diplomatái* és *kurirjai* olasz területen *háború esetén is* ugyanabban az elbánásban részesülnek, mint amely más államok diplomatáinak és kurirjainak a nemzetközi jog szerint jár. Ezzel a fogalmazással az egyezmény ismételten is kifejezésre juttatja, hogy Olaszország a vele hadiállapotban lévő államok követeit és futárait *nem* részesíti diplomáciai védelemben.

A személyi érintkezés szabadsága tehát háborús időben csupán a Szentszék aktivitásán fog állni. A hadiállapotban lévő államok diplomáciai képviseletei olasz területen nem közlekedhetnek és így azok diplomáciai tevékenységüket eszerint a rendelkezés szerint sem láthatják el. Az Olaszországgal hadiállapotban lévő államok tehát képviseletüket minden valószínűség szerint csak semleges államok képviseleteinek közvetítésével gyakorolhatják.[12]

A diplomaták átutazása olasz területen.

A Szentszéknél megbízott diplomaták, valamint a Szentszék diplomatái és futárjai békeállapotban a 19. cikkben megállapított feltételek betartásával olasz területen szabadon átutazhatnak. E cikk szerint a nevezett diplomáciai személyek Olaszország területén való átutazásának egyedüli kelléke a pápai útlevél, illetve a küldő államnak valamely külföldi nunciatura által láttamozott útlevele.

A diplomáciai viszony felvétele.

A Szentszék és Olaszország megtörtént kiegyezésének megfelelőleg a szerződő felek kölcsönösen diplomáciai kapcsolatot létesítenek egymással olasz nagykövet megbízásával a Vatikánnál és pápai nuncius akkreditálásával a Quirinálnál. Ez utóbbi a bécsi kongresszus 1815 június 9-iki jegyzőkönyvében megerősített jogszokás alapján a Quirinálnál megbízott diplomáciai testület doyenje lesz.[13]

VI. FEJEZET.

A Città del Vaticano keletkezése.

A Szentszéknek a Vatikánra szóló kizárólagos és korlátlan hatalmát, impériumát a politikai szerződés 3. cikke állapítja meg, amely szerint: «Olaszország elismeri a Szentszéknek a Vatikánra való teljes tulajdonjogát, kizárólagos és korlátlan hatalmát és szuverén hatáskörét . . .» *A szerződés államalakító rendelkezései.*

A Szentszék területi szuverénitásának elismerésével keletkezik állam a Vatikán területén, a Città del Vaticano, amely ugyan e cikkben még nincs államként megjelölve. Az állami jellegre először a 24. cikk enged következtetni, amennyiben a Szentszéknek *más államokkal* szemben tanusítandó magatartásáról rendelkezik. A Città del Vaticano állami megjelölése a szerződés szövegében csupán egyszer, a 26. cikk 2. bekezdésében fordul elő, amelyben a Città del Vaticano államát — a Stato della Città del Vaticano-t — Olaszország elismeri.

A 3. cikknek az a kitétele, amely a Szentszék számára ismeri el a szuverénitást a létesítendő városállam felett, világosan kifejezésre juttatja, hogy a nemzetközi jogalanyiság nem az államot, hanem a Szentszéket illeti. A szuverénitás nem a Città del Vaticanon nyugszik, hanem az a Szentszék kizárólagos jogosítványa; a városállam a területi szuverénitásnak csak megalapozója, de maga nem szuverén.[1]

A territorium létesítése nem öncél, hanem eszköz a Szentszék vallási küldetése sikeres teljesítése végett szükséges független jogállapot nyújtásához. Utal erre a körül- *Az államalakítás célja.*

ményre az egyezmény bevezető része is, amely az egyezmény céljául jelöli meg a Szentszék szabad jogi helyzetének biztosítását: «tartós módon biztosítván a Szentszéknek olyan tényleges és jogállapotot, amely Annak világi magas hivatása betöltéséhez teljes függetlenséget garantál . . .»

A független jogi helyzet biztosításának eszköze az államalakítás. Csak így érhető el az az igazi és valóságos szuverénitás, amelyre a Szentszéknek — állandóan hangoztatott kívánsága szerint — szüksége van.[2]

Az egyházi állam eszköz jellegét a politikai szerződés szövegezésénél határozottabban domborította ki annak 1926 november 24-i tervezete, amely a pápa államát (Città del Papa) mint a pápai lelki hatalom szabad gyakorlásának eszközét — «Come mezzo per il libero esercizio della sua potesta spirituale» — jelölte meg.[3]

Az államalakító jogi tény megállapítása.

Azáltal, hogy a fenntebb idézett 3. cikkben Olaszország a Vatikán területére elismeri a Szentszék főhatalmát, létesül az egyházi állam. E cikk fogalmazása a Città del Vaticano keletkezését egyenesen az olasz állami főhatalom és tulajdonjog átruházásának tünteti fel, amikor megállapítja: «*creandosi* per tal modo la Città del Vaticano» — «létesítvén ezen a módon a Vatikánvárost». A szerződés e cikkének szószerinti értelmezése szerint az egyházi állam létesítése Olaszország ténye, amely a Vatikán felett bírt főhatalmát a Szentszékre átruházta. Ezáltal a szerződés szövege azt a látszatot kelti, mintha a Città del Vaticano keletkezése olasz állami aktus közvetlen eredménye lenne.

Cessiós-elmélet.

A szerződésnek ez a rendelkezése alátámasztható az irodalom nagy részének általános tanításával is, amely az államok keletkezéséről kiépített tanában az államok keletkezésének egyik eseteként említi valamely állam létesítését harmadik állam által.[4]

Felfogásunk szerint valamely állam megalakult, ha

az államjogilag szükséges három tényező: a terület, a népesség és az ezeken gyakorolt főhatalom kétségen kívül fennáll. Minden más körülmény az államok keletkezésének objektív tényét illetőleg irreleváns. Harmadik állam tevékenysége csak az államiság kellékeinek összehozására, biztosítására irányulhat. Így megszerezhet vagy nyujthat bizonyos területet, amelyen megfelelő népesség államot szervez; betelepíthet néptelen területet (pl. szigetet) azzal a szándékkal, hogy a telepesek azon majd államot alakítanak; közreműködhet valamely terület állami megszervezésében is, hatalmi eszközökkel kényszerítve a területen élő népességet a főhatalom alá. Ezekben az esetekben a külállam az új állam megalakulásához nagy mértékben hozzájárult, sőt a legtöbb esetben közreműködése nélkül az új állam létre sem jöhetett volna.

A külállamnak mindeme tevékenysége azonban politikai természetű. Jogilag az államalakulás az államalakító tényezők léte által történik. Az idegen állam közreműködése csak az államalkotó tényezők hatályosulásának előfeltételeit teremti meg.[5]

Helyes felfogás.

Ilyen megfontolások alapján a Città del Vaticano megalakításában Olaszország közvetlenül részt nem vett, csupán az állam keletkezésének a lehetőségét nyujtotta. A szerződésben is tanusított tevékenysége abban merült ki, hogy főhatalmát a Vatikán területéről *visszavonta*, hogy azon új főhatalom, a Szentszék szuverénitása érvényesülhessen. Olaszország területi főhatalmát nem engedményezte a Szentszékre, az állami főhatalmat a Vatikán területén a Szentszék saját erejéből és saját jogán fejtette ki. A Città del Vaticano keletkezése tehát jogilag a Szentszék kizárólagos ténye volt.[6]

Az egyházi állam keletkezésének időpontja az a nap, melyen Olaszország területlemondása hatályba lépett (ez az egyezmények megerősítésének dátuma, 1929 június

7-e). Ugyanekkor a Szentszék impériuma alá vette a Vatikán területét és azon felségjogai gyakorlását megkezdte. Az egyezmények életbelépésének napján a Szentszék megállapította a Città del Vaticano alkotmányának alaptételeit, azaz állama területi és személyi elemeinek viszonyait jogilag szervezte. A Vatikán területe tehát jogformailag egy pillanatig sem volt állami főhatalom hiányában; a Szentszék a nyujtott lehetőség szerint főhatalmát a területre azonnal kiterjesztette.

A Città del Vaticano nemzetközi jogalanyisága.

A Città del Vaticano államjogi keletkezésének időpontjától különbözik a Città del Vaticano felvétele a nemzetközi jogközösségbe, azaz nemzetközi jogalanyiságának elismerése (helyesen: a Szentszék mint a Città del Vaticano abszolút monarchája jogalanyiságának elismerése).

Újabb felfogás.

A nemzetközi jog mai állásában ugyanis mindinkább kezd tért hódítani az a tétel, hogy természeténél fogva semmiféle állami alakulatot nemzetközi jogalanyiság meg nem illethet. A nemzetközi jogalanyiság akkor veszi csak kezdetét, amint a nemzetközi jog szabályai az illető államra alkalmazást nyernek. Nemzetközi jogtételek pedig általában nemzetközi megállapodások útján létesülnek (az ú. n. nemzetközi alapjogok a természetjogi felfogás maradványai). Valamely állam ezért az újabb nemzetközi jogi tanok szerint csak akkor válik nemzetközi normák címzettjévé, nemzetközi jogalannyá, ha a nemzetközi jogközösség tagjaival szerződéses viszonyba, nemzetközi kapcsolatokba kerül. Ennek a nemzetközi érintkezésnek első lépése a hallgatólagos vagy kifejezett elismerés.[7]

A Città del Vaticano ezek szerint állammá alakulásának tényével még nem válik nemzetközi jogalannyá, nemzetközi jogi cselekvőképességét csak az államok elismerése létesíti. Erre az elismerésre azonban állami jellegéből kifolyólag erkölcsi[8] igénye van; mint állam megkíván-

hatja, hogy a többi államok vele az összeköttetést felvegyék.

Éppen ezért a Szentszék 1870 óta bírt nemzetközi jogalanyisága és a Città del Vaticano jogalanyisága között az a jelentős különbség észlelhető, hogy előbbi csupán az államok egy csoportja által nyujtott esetlegesség volt, míg az utóbbi a Città del Vaticano állami létének következménye.

Régebbi felfogás.

A nemzetközi jogalanyiságról alkotott ama régebbi, a természetjogon alapuló elmélet szerint pedig, amely a nemzetközi jogalanyiságot minden további nélkül az államiság tényéhez fűzi, a Città del Vaticano nemzetközi jogalanyisága állami létével ipso facto keletkezett.[9] A nemzetközi jogalanyiságnak eredeti vagy származékos természete tekintetében kialakult ellentétes vélemények még korántsem voltak képesek ezideig saját tanaik igazát döntő bizonyítékokkal kétségtelenné tenni. Az államközi joggyakorlat — úgy látszik — az újabb, a nemzetközi jogalanyiságot az államok elismerésétől függővé tévő felfogást igazolja.

Ez utóbbi felfogás szerint is azonban a jogalanyiság alapját az államiság nyújtja. A jogalanyiságot más államok elismerésében megállapító ennek a felfogásnak túlzó következtetései éppen ezért azok a tanok, amelyek nemzetközi cselekvőképességet nem állami alakulatoknak, sőt egyes személyeknek is tulajdonítanak. A jogalanyiság elismerésének jogcíme feltétlenül az államiság fennforgása ; jogalanyként való elismerés csakis államokkal szemben nyilvánulhat.

A jogalanyiság elismerése.

Az egyházi állam nemzetközi jogalanyiságának kifejezett elismerését maga a szerződés nyujtja, melynek 26. cikke második bekezdésében Olaszország a Città del Vaticano államiságát kifejezetten elismeri és ezzel annak nemzetközi jogalanyiságát Olaszországgal szemben létesíti. A többi civilizált államok részéről a Città del Vaticano

államiságának és így nemzetközi jogalanyiságának elismerése általában hallgatólag történt. Ez a hallgatólagos elismerés a Szentszéknél képviselt államok részéről képviseleteiknek folytatólagos fenntartása által nyilvánult meg. A Szentszékkel diplomáciai viszonyban nem álló államok a Città del Vaticano jogalanyiságát általában szintén hallgatólagos magatartással ismerték el (a lateráni egyezményeknek Olaszország által történő notifikálására).

A jogalanyiságnak az államok túlnyomó többségének részéről történő elismerésére enged következtetni az a körülmény, hogy a Szentszék az Egyetemes Postaegyesülethez és az Egyetemes Nemzetközi Távíró Egyesülethez csatlakozott.

A Città del Vaticano a Szentszék kizárólagos főhatalma alatt nyugodván, minden tekintetben állam[10]; az állami jelleget a Szentszék szuverén hatalmának az Olaszországtól átengedett területre való kiterjesztése minden kétséget kizárólag megállapítja.

A jogi és tényleges helyzet félreismerésére vall a Città del Vaticano állami jellegének megtagadása arra való hivatkozással, hogy az állami megjelölés az egyezmény szövegében csak egyetlenegyszer szerepel. Ugyancsak helytelen az államiság hiányára következtetni az állam létesítésének eszközjellegéből. Sem a terület kicsiny volta, sem az állam céljának meghatározottsága nem ingatják meg a Città del Vaticano állami jellegét és nem változtatják meg az államiságból folyó következményt: a nemzetközi jogalanyiságot.

A Città del Vaticano területének szimbólikus volta ellenére is állam. Van meghatározott államterülete, van állampolgársága, melyek fölött a legfőbb hatalmat — belső jogilag korlátlanul, nemzetközi téren pedig minden beavatkozás nélkül — a Szentszék gyakorolja.

A Vatikánváros sajátosságai.

A Città del Vaticano *államiságának elemei* azonban az államok alkotó tényezőinek szokásos jellemzőitől több tekintetben *eltérnek*. A Città del Vaticano a föld *legkisebb* terjedelmű állama[11] és emellett minden oldalról *egy* állam területei övezik (ú. n. *enkláve)*. Az államterületnek eme fogyatékosságai folytán állami élete saját erejéből fenn nem tartható (minden termelési tevékenység hiányozván, gazdaságilag teljesen önállótlan). A szomszédsági viszonyból pedig Olaszország bizonyos tevőleges vagy nemleges magatartására szorul.

A Città del Vaticano e különleges helyzetére tekintettel a Szentszék és Olaszország a politikai szerződésben részletes szabályokat állapítottak meg a pápai állam önállótlansága káros következményeinek enyhítésére. Ezek a rendelkezések mind a terület, mind az állami népesség, mind az állami főhatalom gyakorlását illetőleg különleges szabályokat konstituálnak.

*

Államterület és sajátságai.

Területi főhatalom és tulajdonjog.

Ami az egyházi állam *területét* illeti, az nemcsak a Szentszék kizárólagos és korlátlan főhatalma alatt áll, hanem annak tulajdonát is képezi: «Olaszország elismeri a Szentszék *teljes tulajdonjogát* ..... a Vatikánra». (3. cikk.) A szerződés ezzel a megállapításával kifejezésre juttatja, hogy a Vatikán területe a garancia-törvény szerint nem állt a Szentszék tulajdonában. A kiegyezéssel az olasz állam a Vatikán (valamint a 13. és 14. cikkekben megjelölt ingatlanok) tulajdonáról a politikai szerződés által is elismert tényleges helyzet miatt éppen ezért kifejezetten is lemond, nem érvén be a garancia-törvényt hatályon kívül helyező és így az egyházi tulajdon visszaszállását implicite tartalmazó 26. cikk harmadik bekezdésének alkalmazásával. A politikai szerződés ennek a határozott rendelkezésének az a feltétlen előnye, hogy a Vatikán és egyéb ingatlanok dologjogi viszonyai tekin-

tetében a szerződő felek között esetleg felmerülő minden vitának elejét veszi.

A Vatikán területe tehát a politikai szerződés szerint az állami főhatalom teljes birtokában lévő jogi személy tulajdonában van. A Szentszék nemcsak területi felségjogokkal rendelkezik a Vatikán felett, hanem magántulajdonjoggal is és ezzel a jogával különleges helyzetet foglal el a civilizált államok főhatalmainak birtokosaival szemben, amennyiben azokat az államterület felett csupán közhatalmi legfőbb jog, impérium illeti meg.

A Szentszéknek kizárólagos tulajdonjogát hatályosítja az olasz államnak az 5. cikk 1. bekezdésében vállalt kötelezettsége, mely szerint a Vatikán területét az egyezmények életbelépte előtt mindennemű korlátozástól és esetleges bírlalóktól szabaddá teszi.

Zárt terület.

A Róma területébe szervesen illeszkedő egyházi állam állami különállását szemlélteti és védi az a rendelkezés, amely a Città del Vaticano határainak bekerítéséről gondoskodik (5. cikk., 1. bek.). Ezáltal a pápai állam *zárt területté* válik.

Miniatür terjedelem.

A rendkívül kisterjedelmű egyházi állam (44 Ha) nem teszi lehetővé, hogy az egyház központi kormányzatában a Szentszéket kisegítő szervek az állam területén nyerjenek elhelyezést. Ez okból, valamint annak a körülménynek következtében is, hogy e *központi szervek székhelyéül szolgáló épületek* évszázados hagyományok megtestesítői és így az egyház azokat még abban az esetben sem hagyta volna el, ha az illető szervek számára a pápai államon belül tudott volna megfelelő helyről gondoskodni, állapít meg a szerződés a 13—16. cikkekben különleges szabályokat az egyház számtalan Rómában bírt ingatlanát illetően. Ezek a rendelkezések az említett meggondolás szerint kiváltságban részesítendő épületeken felül még az épületek két csoportját is ugyanazokban a privilégiumokban részesítik, nevezetesen : a *pápa személyes hasz-*

Kiváltságos ingatlanok Olaszországban.

nálatára szánt palotákat (Castel Gandolfo-i palota; Villa Barberini), valamint az egyház hagyományos *bazilikáit, templomait.*

Mindezeken az ingatlanokon elismeri a szerződés a Szentszék *tulajdonjogát.*[12]

Exterritorialitás.

A biztosított kiváltságok mérve tekintetében a privilegizált épületek két csoportba oszthatók. Az *épületek első csoportja* a követségi épületek javára a nemzetközi jog szerint megállapított mentességekben részesül (exterritorialitás), valamint kisajátítás, bármily más korlátozás, avagy közszolgáltatás alá nem esik;[13] az épületek *másik csoportja* csupán az utóbbi kedvezményeket élvezi.[14]

Közszolgáltatástól való mentesség.

Időleges exterritorialitás.

A 15. cikk 1. bekezdése az exterritorialitás kiváltságát általában megállapítja mindazokra az épületekre, melyekben a Szentszék az egyházi közigazgatás szerveit a jövőben esetleg elhelyezi. Ugyanennek a cikknek 2. bekezdése úgy rendelkezik, hogy *időleges exterritorialitás* áll fenn ama, még Román kívül fekvő templomok tekintetében is, melyekben a pápa a nyilvánosság kizárásával egyházi funkciókat végez. Ez a mentesség csupán az alatt az idő alatt érvényesül, míg a templomokban a pápa egyházi cselekményeket végez és így tulajdonképpen a pápa személyes területenkívüliségének függvénye, hasonlóképpen a nemzetközi jog ama generális szabályához, mely szerint az idegen államfők tartózkodási helye exterritorialitást élvez. A nemzetközi jognak ez a tétele Olaszországban a pápa által alkalmilag lakott épületekre természetszerűleg e nélkül is alkalmazást nyer; a nemzetközi jog általános szabályát a szerződés e rendelkezése csupán megismétli.

Állami szolgalmak.

A Szentszéknek a Città del Vaticano fölötti szabad és korlátlan tulajdonjogát két rendelkezés korlátozza. Az egyik kimondja, hogy *a Szent Péter-tér,* bár a Città del Vaticanónak szerves részét képezi, ezentúl is nyitva áll a közönség használatára és éppen ezért az olasz

rendőrhatóságok rendészeti hatalma alatt áll (3. cikk). Ez, valamint a másik, mely a Città del Vaticano és a lateráni palota *művészi és tudományos kincsei* szabad megtekintését biztosítja a közönség és a kutatók számára (18. cikk), az ú. n. állami szolgalom fogalma alá esik. És bár a nemzetközi jog irodalmában az állami szolgalmak magánjogból recipiált fogalma alkalmazásának egyre több ellensége akad, jelen obligatív tartalmú dologi jogviszonyok annyira jellegzetesek, hogy teljes joggal nevezhetjük nemzetközi téren jelentkező dologjogi megkötöttségeknek, szolgalmaknak. Az idézett korlátozások a Szentszék területi főhatalmát és tulajdonát meg nem szűntetik, hanem — a közönség látogatási jogának elvi biztosításával — csak bizonyos mértékben megszorítják. A korlátozásokkal terhelt terület és épületek tekintetében a rendelkezés joga is kizárólag a Szentszéket illeti.[15]

A C. d. V. életképességének biztosítása.

A Città del Vaticano különös beékelt fekvéséből és csekély terjedelméből folynak a szerződés ama rendelkezései, amelyek a város életképességét vannak hivatva fenntartani. A pápai állam enkláve minősége miatt annak a külvilággal való forgalmát Olaszországnak kell közvetítenie és biztosítania. A Città del Vaticano külvilággal való *közlekedésének* közvetítéséről Olaszország azáltal gondoskodik, hogy a szerződés hatályba léptétől számított egy éven belül a vatikáni domb déli lejtőjén vasúti állomást emel és a vatikáni vasúti kocsiknak az olasz vasútvonalakon való szállítását eszközli. A hírszolgálatot a vatikáni posta-, távbeszélő-, távíró-, valamint szikratávíró- és szikratelefonállomások tevékenységének továbbítása útján biztosítja (6. cikk). A Città del Vaticano és Olaszország forgalmi viszonyait szabályozzák a Szentszék és Olaszország közt a szerződés értelmében létrejött távbeszélő- és távíró-, valamint automobilforgalmi egyezmények (1929 nov. 18., illetve 28-án).

Érintkezés szabadsága külállamokkal,

A Szentszéknek a világ államaival való érintkezését teszi lehetővé a szerződésnek az a szabálya, amely Olaszországot kötelezi a Szentszék külállamokkal való levelezési szabadságának biztosítására, valamint az egész világ püspökeinek a Szentszékhez való szabad utazása tiszteletbentartására, még abban az esetben is, ha az illető államokkal Olaszország hadi állapotban van (12. cikk, 3. bek.).

a katolikus világgal.

A konkordátum 2. cikk 1. bekezdése értelmében a Szentszék szabadon és minden beavatkozástól mentesen érintkezik és levelezik a püspökökkel, a papsággal és az egész katolikus világgal.

A 12. cikk 3. bekezdése még hadi állapotban is garantálja a Szentszéknek külállamokkal való szabad *levelezését*, míg a püspöki rendnek a levelezés jogát nem, csupán a személyes közlekedés jogát engedélyezi. A jogi megkülönböztetés e szerint nyilvánvaló, annál is inkább, mert a hasonló értelemben rendelkező, fentebb idézett konkordátum 2. cikk 1. bekezdése nélkülözi a hadi állapotban való hatályosság záradékát. A szövegnek grammatikai értelmezése tehát arra enged következtetni, hogy a háborús időkben a Szentszék a világ püspökeivel levélileg nem érintkezhet, azoknak csupán olasz területen való személyes átutazása látszik biztosítottnak. Tekintve azonban, hogy de facto a hadi titkokról való értesülést illetőleg a személyes átutazás megengedése mindenesetre a nagyobb veszélyt jelentheti a hadviselő fél számára, mint az irományok forgalma, azt a magyarázatot kell helyesnek tartanunk, mely az egyezmény idézett cikke szövegezésének értelmezésénél a megengedett személyes közlekedés tartozékának tekinti az írásbeli érintkezés szabadságát.[16]

Áruforgalom.

A Città del Vaticano anyagi szükségleteinek fedezését teszi lehetővé az a rendelkezés, mely e város vagy akár a Szentszéknek azon kívül fekvő intézetei és hivatalai felé

irányított árukat a királyság bármely határállomásából és kikötőjéből vámmentesen bocsátja át olasz területen (20. cikk).

Építkezési tilalom. A szomszédsági viszonyból fakad Olaszországnak az a kötelezettségvállalása is, mely szerint a Città del Vaticanót környező területen nem engedélyez e városra néző új építkezéseket foganatosítani. Ez elv alapján a Porta Cavallegeritől a via Aurelia és a viale Vaticano mentén már meglevő épületek részleges lebontására kötelezettséget vállal.[17] A Rusticucci-téren, amely a Szent Péter-tér előtt a város felé fekszik, valamint a Bernini-féle oszlopsorok környékén minden magasépítési és útépítési változtatás csak a Szentszék beleegyezésével történhet (7. cikk 1. és 2. bek.).

A C. d. V. vízellátása. A 6. cikknek abban a rendelkezésében, mely szerint Olaszország az érdekelt tényezőkkel való megfelelő megállapodások segítségével gondoskodik a Città del Vaticano vízellátásáról, a Szentszék jogot nyer Róma vízszolgáltatásának igénybevételére. A nemzetközi jog szerint ez a rendelkezés is az állami szolgalmak körébe tartozik, magánjogi meghatározások szerint azonban helytelen itt szolgalomról beszélni, mert a szolgalom fogalmával ellenkezőleg a kötelezettség nem valaminek a tűrésében, hanem éppen valaminek a tevésében — in faciendo — áll.[18]

Átrepülési tilalom. Az egyezmény 7. cikke még egy, a Città del Vaticano területét illető rendelkezést tartalmaz, t. i. azt, hogy a Vatikán területe fölött átrepülni bármilyen légi járműnek tilos (2 bekezdés). Ez a tilalom a szövegből kitünőleg nemcsak olasz légi járművekre vonatkozik, hanem minden nemzetiségűre, úgy, hogy a szerződésnek az államokhoz intézett notifikálásával a hivatkozott rendelkezés tiltó parancsa az illető hatalom légi járműveire kötelező erővel bír. A szerződésnek ez a rendelkezése korollárium annak az elvnek, mely a Città del Vaticano területét semleges-

nek jelentette ki. Ezenkívül a pápai állam területének szentelt jellegét és nyugalmát óvja meg a légi közlekedési eszközök zajától és az esetleges avatatlan kíváncsiskodóktól.

*

Állampolgársági jogviszonyok. A szerződés szerint.

A Città del Vaticano állampolgárságáról a szerződés 9. cikke rendelkezik. E szerint a Szentszék főhatalma alá tartoznak, vagyis a Città del Vaticano állampolgárai mindazok a személyek, akiknek állandó lakóhelyük a Città del Vaticano területén van. Az idézett cikk szövege megállapításában a nemzetközi jogra hivatkozik: «a nemzetközi jog szabályaival megegyezőleg a Szentszék szuverénitása alá van rendelve minden, a Città del Vaticanó-ban állandó lakóhellyel bíró személy», azaz a Szentszék főhatalmát a Città del Vaticano területén állandóan tartózkodó személyekre a nemzetközi jog szabályai szerint állapítja meg. A nemzetközi jognak azonban tudtunkkal nincsen olyan szabálya, mely valamely állam területén való huzamos tartózkodás alapján az államhoz tartozást megállapítja. E szerint kétséges, hogy a szöveg a nemzetközi jogra való hivatkozással mit akar tulajdonképen kifejezni. A hivatkozás affirmatív formában értelmetlen és így úgy véljük, hogy *Anzilotti* helyes irányban magyarázza az idézett cikk homályos kitételét, mikor annak negatív értelmet iparkodik tulajdontani. Magyarázata szerint a nemzetközi jogra való hivatkozás annyit akar jelenteni, hogy a Città del Vaticanóbeli főhatalom alá *más nem rendelhető,* mint az, aki *ténylegesen* a Città del Vaticano területén lakik.[19]

Állampolgársági jogcímek: tényleges lakás.

A vatikáni állampolgárság tehát a tényleges helybenlakáshoz fűződik; mindazonáltal nem szűnik meg az állampolgárság a vatikáni terület időleges elhagyása következtében, ha azzal egyidejűleg a vatikánvárosi állandó lakás feladása is nem jár vagy az állandó lakás feladására következtetni nem lehet. A Città del Vaticanó-

beli tényleges lakás követelményétől az egyezmény 21. cikke 1. bekezdésének második mondata tesz kivételt, amennyiben a Rómában, tehát a Città del Vaticanón kívül is székelő bíborosokat (az ú. n. kuriális bíborosokat) vatikáni állampolgároknak ismeri el.

Római bíborosi méltóság.

Az állampolgári jogviszonynak a helybenlakás által való létesítése magyarázza, hogy a szerződés nem ragaszkodik az állampolgárság kizárólagosságának elvéhez. A Szentszék főhatalma alá való tartozás nem olyan tartós jogviszony, mint amilyen egyéb államok és azok állampolgárai között fennáll, minthogy a Città del Vaticano állampolgárai általában hivataloskodásuk idejét töltik a pápai állam területén. A vatikáni állampolgárság megszerzése is általában nem az államjogokban szokásos állampolgárság megszerzési módozatok szerint (leszármazás, házasság) történik, hanem a pápai államban való lakással egybekötött egyházi tisztség betöltése által. A Città del Vaticanóbeli lakás feladása pedig az állampolgársági jogviszonyt ipso facto megszűnteti.

Hontalansági esetek megelőzése.

A vatikáni állampolgársági viszonyok gyakori megszűnése következtében esetleg beálló hontalansági eseteket előzi meg a szerződés 9. cikkének az a rendelkezése (2. bekezdés), amely szerint a Città del Vaticano állampolgárai, amennyiben megszűnnek a Szentszék főhatalma alá tartozni, Olaszországban olasz állampolgároknak tekintetnek, hacsak más állampolgároknak nem vélelmezendők.

A szerződésnek ez a rendelkezése az irodalomban bő megvitatásra talált. A tényleges helyzetet igérő és teremtő jogszabály jogi szempontból a tekintetben tétetett vizsgálat tárgyává, vajjon a szerint a vatikáni állampolgárság megszűntével az eredeti olasz állampolgárság újra létesül-e vagy az a vatikáni állampolgárság megszerzésével is fennállónak volt tekinthető és így annak megszűntével csak előlép, felújul.

A 9. cikk idézett második bekezdésének további vitára okot adó megállapítása a külállamok volt tagjait érintő rendelkezése, amennyiben e szerint az olasz állam a vatikáni állampolgárságukat elvesztő és külföldi állampolgárság élvezetében nem levő személyeket olasz állampolgároknak nyilvánítja. Az olasz állam e tényével jogilag ugyan hontalanokat kerít főhatalma alá, valójában azonban — az irodalom tanusága szerint — idegen államok érdekeit sértheti.

A hivatkozott rendelkezést kettős tartalma szerint az alábbiakban bővebb vizsgálat tárgyává tesszük.

Eredeti olasz állampolgárok.

Az eredetileg olasz állampolgárokat illető állampolgári jogviszony fentebb jelzett kérdésében a szerződés kétségekre okot adó, nem eléggé szabatos szövegezése nem szolgálhat kiindulópontul.[20] E tekintetben tehát az olasz állampolgársági jogszabályok kisegítő alkalmazásához kell fordulnunk. Az 1912. június 13-iki olasz állampolgársági törvény 8. cikke 1. §-ának 1. pontja szerint: «Az állampolgárságot elveszti az, I° aki szándékosan idegen állampolgárságot szerez meg és idegenben letelepedett vagy letelepszik».[21]

Ebből az a következtetés vonható, hogy a vatikáni állampolgárság megszerzésével az olasz állampolgárság elvesztése együtt jár. Igy abban az esetben, ha egy eredetileg olasz állampolgársággal bírt vatikáni állampolgár vatikáni állampolgárságát elveszti, olasz állampolgárságát a lateráni szerződés értelmében *újra megszerzi*, eredeti állampolgársága e jogszabály alapján újra lé tesül.[22]

Eredeti külföldi állampolgárok.

Az a vatikáni állampolgárságát elvesztő személy, aki ez államhoz tartozását megelőzőleg más (nem olasz) állam tagja volt, nem szerez olasz állampolgárságot, hanem rá előző államának jogszabályai nyernek alkalmazást. Abban az esetben tehát, ha volt hazája jogszabályai nem az állampolgárság kizárólagosságának elvén

épültek fel és ennek következtében nevezett vatikáni állampolgárságát elvesztő személy a Città del Vaticanohoz való tartozása idejében kettős állampolgársággal birt, vatikáni államtagi minőségének megszüntével eredeti állampolgárságával fog élni. Olasz állampolgárságot csak abban az esetben fog nyerni, ha eredeti hazája törvényei a más állam szolgálatába lépéshez, illetve a távolléthez az állampolgárságot megszüntető hatályt fűznek. Ez esetben a lateráni szerződés szerint olasz állampolgárnak fog tekintetni, tehát, mint az eredetileg olasz állampolgárok tekintetében is, olasz állampolgársága jogszabálynál fogva keletkezik. A szerződés ezzel a szabályozásával elejét veszi esetleges hontalansági esetek lehetőségének, viszont okot szolgáltathat államközi viszályok keletkezésének is azáltal, hogy harmadik államok volt tagjait nem az illető állammal kötött szerződésből saját állampolgárainak nyilvánít. Megjegyezzük azonban, hogy az említett, eredetileg külállamhoz tartozó, volt vatikáni állampolgárok olasz állampolgárságának hatályos megszerzése a szerződés szabályaiból határozottan meg nem állapítható. Azokból csak annyi tünik ki, hogy nevezett személyek *Olaszországban* tekintetnek olasz állampolgároknak ; amennyiben tehát Olaszország területét elhagyják, az olasz főhatalom alól mentesülnek. Ebből nyilvánvaló, hogy a szerződés idézett rendelkezésének nem célja idegen állampolgárok okkupációja, intenciója inkább a hontalanság hátrányainak eliminálására irányul.[23]

Jogbizonytalanság elkerülése.

Hasonlóképpen a jogbizonytalanság kiküszöbölését célozza a szerződés 9. cikkének 3. bekezdése is, midőn megállapítja, hogy a pápa főhatalma alá tartozó személyeknek még azokban az ügyeiben is, melyekben a személyiségi jog irányadó, Olaszország területén az olasz jog nyer alkalmazást, amennyiben a pápai államnak megfelelő jogszabályai nincsenek és amennyiben a szóban

levő személy nem tartozik egyszersmind valamely külállamhoz (ebben az esetben az illető állam jogszabályai szerint kell eljárni).

Személyes kiváltságok olasz területen.

A Szentszék személyek feletti hatalmát (Personalhoheit) bizonyos tekintetben kiterjeszti a 10. cikk az a rendelkezése, amely a vatikáni állampolgársággal nem rendelkező meghatározott egyházi személyeket a legfontosabb olasz állampolgári kötelezettségek alól felment. Nevezetesen azok az egyházi méltóságok és a pápai udvarhoz tartozó személyek, kik nem vatikáni állampolgárok, Olaszországnak való előzetes bejelentés alapján mentesek a katonai szolgálat, esküdti működés és mindennemű személyes szolgáltatás alól. E rendelkezés alkalmazást nyer a kormányszervek tagjaira, valamint az exterritorialitást és adómentességet élvező épületek alkalmazottaira is.

Pénzügyi mentességek.

E kiváltságokhoz hozzájárulnak a 17. cikk pénzügyi természetű mentességei, amelyek szerint a Szentszék, az egyház központi hatóságai vagy a Szentszék közvetlen irányítása alatt működő intézeteknek az egyházi méltóságok, tisztviselők és alkalmazottak irányában teljesített illetményei 1929 január 1-től kezdődőleg Olaszországban minden állami és egyéb közszolgáltatástól mentesek. Amint tehát a Szentszék területi hatalma az exterritorialitások biztosításával némileg kiterjed, úgy a személyek feletti impériuma is jelentősen gyarapodik a szolgálatában álló nem alattvalóinak a legfontosabb olasz állampolgári kötelezettségek alól való mentesítése útján.

Papi személyek jogvédelme.

A 10. cikk 3. bekezdése a garancia-törvény 10. cikkével azonos védelemben részesíti a Szentszék rendeleteit kihirdető papi személyeket, míg 4. bekezdése a Rómában egyházi állást viselő idegenekre terjeszti ki az olasz állampolgárok javára biztosított személyi jogokat.

Bíborosok.

Valamennyi *bíboros* — tekintet nélkül címére és szék-

helyére — Olaszországban vérbeli hercegeknek kijáró tiszteletjogokat élvez (21. cikk 1. bek.).

A C. d. V. állampolgársági törvényének rendelkezése.

A pápai állam személyi elemének, a vatikáni állampolgárságnak megalakulását és jogviszonyait a lateráni szerződés csak általában körvonalazza. Ezekben a keretekben a részletes szabályokat a pápa 1929 június 7-én kelt «Legge sulla cittadinanza ed il soggiorno» című[24] ediktumának I. fejezete állapította meg. Ez a törvény a lateráni szerződésben említett állampolgársági alapjogcímeken kívül (a Città del Vaticano területén való lakás; Rómában viselt bíborosi méltóság) egyéb, a kultúrállamok állampolgársági szabályaiban szokásos jogcímeket is ismer, így: az állampolgárságnak az államfőtől (a pápától) való *adományozását* (honosítás) és az állampolgárságnak *házasság*, valamint *leszármazás*, sőt *rokoni kötelék* útján való elnyerését. Ez utóbbi három jogcím fennforgása nem létesít azonban ipso facto államtagi minőséget; a törvény rendelkezései ezeket az állampolgárság-elnyerési módokat nem tekintik abszolutaknak és érvényesüléseket bizonyos megszorításokhoz kötik. E további feltételek: 1. a helybenlakás ténye (a gyermek is elveszti állampolgárságát, ha a Città del Vaticanón kívül bir állandó lakóhellyel); 2. annak az állampolgárnak háztartásában élés, akivel való házastársi, gyermeki vagy rokoni viszony teszi lehetővé az állampolgárság elnyerését; 3. bizonyos hatósági tény kieszközlése, amely vagy *a)* az illető vérségi kötelék egyszerű *deklarálásában* áll (így a házastársnál és gyermekeknél), vagy pedig *b)* a törvény 1. cikke *c)* pontjának megfelelő, államfői mérlegelésen alapuló *engedély*.

Újabb, a szerződést kiegészítő állampolgárság szerzési jogcímek.

A fentjelzett három jogcím korlátolt erejére mutat az a körülmény is, hogy ezek nem alapítják meg végleges hatállyal az államtagságot, hanem csak addig hatnak, míg az illető rokoni kötelék fennáll és erejüket vesztik e kötelékek megszüntével (a házasság megsemmisítésé-

vel, illetve az elválással, vagy a gyermek apai hatalom alól való kibocsátásával[25]).

A vatikáni állampolgárság megszünik a törvény 6. cikke szerint *Állampolgárság megszűnése.*

a) a bíborosoknál, ha valamely okból lakóhelyüket megszünnek a Città del Vaticanóban vagy Rómában tartani,

b) a többi állampolgároknál, ha Città del Vaticanóbeli lakóhelyüket önként feladják,

c) az 1. cikk *b)* pontjában felsorolt személyeknél méltóságuk, hivataluk vagy szolgálatuk megszüntével,

d) azoknál a vatikáni állampolgároknál, akiknél a lakóhely az előbb említett cikkek valamelyikében megkövetelt felhatalmazástól függ, e cikkek szerint a felhatalmazások ipso iure bekövetkező elestével vagy a felhatalmazás visszavonásával.

A 8. cikk szerint nem következik be az állampolgárság elvesztése olyan időleges, másutt való tartózkodással, amely nem jár a Città de Vaticanóbeli lakóhely vagy bíborosoknál a Rómában való lakóhely felhagyásával, amennyiben a lakóhely felhagyása a körülményekből nem következik.

A vatikáni állampolgárság elvesztése bekövetkezik a lakhatási felhatalmazás visszavonásával is. Ezt a visszavonást rendszerint megfelelő értesítés előzi meg, hacsak a közrend, a szolgálat, az erkölcs vagy a fegyelem követelményei azonnali végrehajtást nem indokolnak (9 cikk).

A vatikáni állampolgárokról a helytartó jegyzéket vezet, amely azok nevét és az 1—9. cikkekben említett, az állampolgárságra vonatkozó tényeket tartalmazza (10. cikk). A Città del Vaticano lakosságának száma 1930 december 31-iki állapot szerint 639 fő.[26] (Ebből olasz 495, egyéb nemzetiségű 144.)

Az állampolgárok a helytartó általános utasításának megfelelő személyazonossági igazolványt nyernek, amely-

nek felmutatása a Città del Vaticano határain át való szabad közlekedésüket biztosítja. A vatikáni állampolgársággal bíró bíborosok és kíséretük, a helytartó, valamint a helytartó általános utasításában megjelölt egyéb személyek e személyazonossági igazolvány viselésétől mentesek.

*

Főhatalom és jellemzői.

A Szentszék a Città del Vaticano területe és polgársága felett a kizárólagos abszolut főhatalmat gyakorolja. Ez a főhatalom az államon belül korlátlan, a külállamoktól, különösen pedig Olaszországtól független. A lateráni szerződés 4. cikke a Szentszék főhatalmának, azaz szuverénitásának Olaszországtól való függetlenségét kifejezetten is hangsúlyozza[27] és ezzel formailag is kizárja annak a véleménynek a kialakulását, hogy a Szentszéket, mint az Olaszországba zárt törpe állam szuverénitásának hordozóját, felségjogainak gyakorlásában az olasz állam valamiben is akadályozza, illetve befolyásolja.

Belsőleg teljes.

A Szentszék a Città del Vaticano felett az állami főhatalom teljességével rendelkezik[28]; a törvényhozói, törvényvégrehajtói és birói hatalom egyedüli birtokosa. Országlásában és a katolikus egyház vezetésében minden más szervtől független, elhatározásában az egyház törvényei kötik ugyan, de csak addig, míg azokat meg nem változtatja vagy hatályon kívül nem helyezi. Az egyház tanainak és hagyományainak végtelen erkölcsi tartalma következtében azonban az uralkodásban való korlátlanság nem keltheti a hatalommal való visszaélés gondolatát.

A nemzetközi jog tanításainak megfelelően természetes, hogy a Città del Vaticano képviselete idegen államokkal szemben csupán a pápát illeti, aki az idegen államokkal való érintkezést a Secretaria Status[29] és diplomáciai képviseletei útján végzi.

A pápai szék megüresedése esetén a főhatalmat a Città del Vaticanóban a bíborosi kollégium gyakorolja.[30] Olaszország a lateráni szerződés 21. cikkében — a garanciatörvény 6. és 7. cikkeinek megfelelőleg — vállalt kötelezettsége értelmében gondoskodik arról, hogy a *pápai trón üresedése* esetén annak mielőbbi betöltését semmi fizikai akadály ne gátolja és hogy a Szentszék sajátképeni főszervének, a pápának megválasztását semmi ne háborítsa. Igy köteles Olaszország a Rómába utazó *bíborosoknak* olasz területen való zavartalan *átutazását* és a Vatikánba való jutását biztosítani és a *konkláve* összeülését zavaró cselekményeket elhárítani. Ezek a kötelezettségek a Città del Vaticanón kívül tartott konklávékra, valamint a zsinatokra vonatkozólag is fennállanak.

Törvényhozó hatalmát a pápa közvetlenül gyakorolja. E hatalma alapján 1929 június 7-én, főhatalma megalapozásának napján államának fontosabb viszonyaiban hat törvénnyel rendelkezett.[31] *Törvényhozó hatalom.*

Bírói jogát rendszerint nem személyesen, hanem különböző bíróságai útján teljesíti. Mind a polgári, mind a bűnügyekben az eljárás és döntés jogát azonban a hatáskörrel bíró igazságszolgáltatási szervek mellőzésével különleges bizottságokra is bízhatja, sőt az igazságot saját személyében is kiszolgáltathatja. Ebben az utóbbi esetben döntése semmiféle jogszabályhoz és alakisághoz kötve nincs, határozatait csupán az erkölcs és a méltányosság elveinek figyelembevételével hozza.[32] A pápa természetesen rendelkezik a kegyelmezés és pertörlés szokásos államfői jogosítványaival is. *Bírói hatalom.*

Amint a modern államok alkotmányában a hatalmak elválasztása elvének megfelelően a törvényvégrehajtói hatalmat elvben az államfő gyakorolja, akinek államfői jogai éppen ezért e téren a legkiterjedtebbek, épígy a végrehajtói hatalom telje is a pápa jogkörébe tartozik. Mint abszolút uralkodónak azonban e tekintetben is a *Végrehajtó hatalom.*

szokásos jogkör mérvét meghaladó hatalma van. Igy a közigazgatási tények felülvizsgálatát és revizióját előterjesztésre, de saját kezdeményezésére is foganatosíthatja és bármely hozott határozatot nemcsak jogellenesség, de célszerűtlenség címén is hatályon kívül helyezhet és mással pótolhat.

Olasz jog alkalmazása a vatikáni területen.

A pápa mindeme funkcióinak ismerete inkább összehasonlító államjogi érdekkel bír, mint példa a modern időkben fennmaradt abszolut államfői hatalom szervezetére. Nemzetközi jogi vonatkozásai a Città del Vaticanói állami főhatalomnak annyiban vannak, amennyiben az egyezmény szabályozása és az ennek nyomán kialakult államközi joggyakorlat az olasz királyi szervek részére bizonyos hatáskört tesznek lehetővé a Città del Vaticano ügyeiben, vagy amennyiben a Città del Vaticanói hatóságok ügyintézéseikben a kialakult gyakorlatnak megfelelően vatikáni jogszabályok hiányában olasz törvények és egyéb rendszabályok figyelembevételével járnak el.

Az utóbbira vonatkozólag a Legge sulle fonti di diritto azt a rendelkezést tartalmazza (3. és 4. cikkek), hogy amennyiben valamely jogterületen a Corpus Iuris Canonici, a pápai konstituciók, a Città del Vaticano törvényei és rendeletei egyes kérdéseket szabályozatlanul hagynak, az ilyen esetekben felmerült jogkérdések eldöntésénél a lateráni egyezmények hatálybaléptekor érvényes olasz törvények és rendeletek, valamint Róma önkormányzati szabályrendeletei alkalmazandók időközben hozott módosításaikkal, feltéve, hogy az isteni jog parancsaival, a kánonjog alaptételeivel és a lateráni egyezmények rendelkezéseivel nem ellenkeznek.

Az olasz jog alkalmazása különösen a büntetőjog területein bír jelentőséggel, mert az egyháznak e tekintetben csupán egyházi fegyelmi és csak erkölcsi hatású bűntetésekkel megtorló szabályok állanak rendelkezésére,[33] amelyek az állami rend fenntartására önmaguk-

ban nem elegendők. Minthogy pedig állami szigorral sujtó büntető rendelkezések autochton létesítése különösen a súlyosabb megtorló intézkedéseket illetőleg a vatikáni államfőnek a szeretet és megbocsátás vallásának földi helytartójával való személyes azonossága miatt célravezetőnek nem látszott, szükség volt az olasz büntetőjogi szabályoknak a Città del Vaticano alkotmányába való átvételére. A Legge sulle fonti di diritto 4. cikkének 3. §-a szerint ama személy ellen, aki a Città del Vaticano területén a pápa életét, személyes integritását és szabadságát sértő cselekményeket követ el, az 1926 november 25-én kelt 2008. sz. olasz törvény 1. cikkében megjelölt büntetést kell alkalmazni.[34] Ugyanennek a törvénynek a 7. cikke az olasz büntetőeljárási törvény alkalmazását — a többi olasz törvényekre már ismertetett feltételek szerint — külön is kiemeli.

A 12. és 13. cikkek rendelkeznek az olasz magán-, kereskedelmi-, váltójogi, valamint polgári peres eljárási jogszabályoknak megfelelő módosításokkal történő alkalmazásáról.

Olaszország kisegítő igazságszolgáltató tevékenysége.

Az igazságszolgáltatás terén Olaszország kisegítő tevékenységéről provideál a lateráni szerződés 22. cikkének 1. bekezdése, mely szerint Olaszország kötelezi magát, hogy a Szentszék esetről-esetre vagy huzamosabb időre nyilvánított kérelmére a Città del Vaticano területén elkövetett bűncselekmények tekintetében igazságot fog szolgáltatni. Amennyiben azonban a Città del Vaticano területén bűncselekményt elkövetett személy olasz területre menekült, Olaszország ellene minden további nélkül jár el.

Ugyane cikk rendelkezése szerint a Szentszék köteles minden, a Città del Vaticano területére menekült és Olaszországban az olasz törvények szerint büntetendő cselekményt elkövetett személyt Olaszországnak kiadni, amenynyiben a cselekmény a Città del Vaticano törvényei sze-

rint is bűncselekménynek minősül. Ugyanez az eljárás vonatkozik a Szentszéknek olasz területen levő exterritoriális épületeibe menekült bűntettesekre is, hacsak az illető ingatlan vezetője nem hatalmazza fel az olasz rendőrhatóságot a területenkívüliséget élvező épületbe való behatolásra és a bűntettes közvetlen előállítására.

A Città del Vaticanóban hozott ítéletek végrehajtását illetőleg Olaszországban a nemzetközi jog szabályai mérvadók. Egyházi hatóságoknak egyházi személyek ellen lelki vagy fegyelmi ügyekben hozott és az olasz hatóságokkal hivatalosan közölt ítéletei azonban még magánjogi következményeik tekintetében is jogerősek.

A főhatalom nemzetközi korlátolt érvényesülése.

A Szentszék Città del Vaticanóbeli főhatalmának nemzetközi téren jelentkező megnyilvánulásait (az államon nyugvó nemzetközi jogalanyiság érvényesülését) jelentős korlátozások alá veti a lateráni szerződés 24. cikke, amennyiben megállapítja, hogy a Szentszék az államok között felmerülő viszályoktól távol fogja magát tartani és az azok elintézésére összehívott kongresszusokon nem fog megjelenni, hacsak az érdekelt államok közösen nem hivatkoznak a Szentszék békehivatására és kérik fel a közbelépésre. A politikai szerződésnek ezt az egyik legnagyobb érdeklődésre számot tartó rendelkezését, amelyet csak a teljesség kedveért említettünk meg e helyütt, a VII. és VIII. fejezetekben tesszük alapos vizsgálat tárgyává.

*

A pápa jogvédelme olasz területen.

A lateráni szerződés a Città del Vaticanóbeli főhatalom birtokosát, a *pápát*, olasz területen szent és sérthetetlennek nyilvánítja és ezzel biztosítja számára ugyanazt a jogvédelmet, mint amelyet a garanciatörvény 1. és 2. cikke nyujtott. A személye ellen elkövetett merénylet és az arra való szövetkezés époly büntetőjogi elbírálásban részesül, mintha az olasz király személye ellen irányulna.

A pápa személyének olasz területen szóval, tettel vagy írásban történő megsértései épúgy büntettetnek, mint az olasz király személye ellen elkövetett azonos cselekmények, azaz az eljárás nem magánindítványra, hanem hivatalból indul meg.

Pápai kitüntetések.

A konkordátum rendelkezései szerint a pápai kitüntetések (doktori címek, oklevelek, rendjelek, nemességadományozások) a pápának mint a katolikus egyház fejének tényeiként tekintetnek továbbra is. E kitüntetések használata nem esik az idegen államok kitüntetései használata tekintetében megállapított korlátozások alá. Az idegen állampolgároknak adományozott pápai kitüntetések e szerint a pápának világi uralkodóvá válása óta is az illető állam engedélye nélkül viselhetők.[35]

VII. FEJEZET.

A Città del Vaticano államisága.

A C. d. V. államiságát tagadó felfogás és képviselői.

A Città del Vaticano államalkotó elemeinek a megelőző fejezetben bemutatott sajátságai a lateráni egyezmények foglalkozó több theoretikusban azt a meggyőződést váltották ki, hogy a Città del Vaticano a politikai szerződés rendelkezései ellenére is *nem állam.* A nemzetközi jogi írók ezt a csoportját véleményének kialakítására mind az államterület jelentéktelen volta és enkláve természete, mind a tulajdonképpeni államalkotó népesség hiánya, mind a főhatalom korlátozottsága vezette.

Siotto-Pintor.

A Città del Vaticano államiságát tagadó következtetésekre különösen az olasz írók jutottak. *Siotto—Pintor*[1] már a politikai szerződés tartalmi felépítettségében és a Città del Vaticano állami megjelölésének csupán egy esetben, a 26. cikkben való használatában is megnyilvánulni látja a szerződő felek államalakítási akaratának hiányát. A Città del Vaticano állami jellegét lerontó megállapításainak főindoka azonban a pápai állam eszközjellege, mivel ennek következtében az nélkülözi az állam leglényegesebb tulajdonságát, hogy t. i. céljait és feladatait minden korlátozás nélkül állapíthassa meg.

Siotto—Pintor okfejtése — a nélkül, hogy annak bírálatába bővebben bocsátkoznánk — elsősorban jogmagyarázatában téves. Jogilag irreleváns ugyanis, hogy a lateráni szerződés a Città del Vaticanót hány alkalommal

és a szerződés mely cikkeiben nevezi államnak. *Siottónak* az a véleménye továbbá, amely az állam kritériumát céljai szabad kitűzésében jelöli meg, helyes, de az állami jelleget le nem rontó megállapítás, minthogy a pápa, mint a létesítendő állam abszolut uralkodója, a lateráni szerződésben az államcél tekintetében tanusított akaratát hatályosan kifejezésre juttatta. Az abszolut monarchiában valójában a monarcha maga az állam, evidens tehát, hogy az államcél is az abszolut uralkodó személyében testesül meg. A Città del Vaticano államcélja e szerint uralkodójának célja, mely a pápa egyházi személyisége következtében nem irányulhat állami politikai érdekek követésére.

Checchini[2] is körülbelül ugyanezekkel a meggondolásokkal fejti ki elméletét; felfogása szerint a Città del Vaticano csak eszköz és mint ilyen csak területi független helyzetet biztosít a Szentszéknek, amelynek inkább független dominiumát, semmint territoriumát képezi. Éppen ezért nincs Città del Vaticanóbeli állampolgárság sem, csak a Szentszék iurisdictiója alá rendelt kevésbbé állandó jellegű embercsoport. *Checchini.*

Mind ezek, mind az ezirányú felfogást valló olasz irodalom egyéb képviselői[3] felfogásuk kialakításában vagy öntudatosan, vagy akaratlanul is az egyezmények hivatalos olasz interpretálója más helyütt idézett politikai nyilatkozatának hatása alatt állanak, mely szerint a lateráni egyezmények a pápák földi hatalmát nem támasztották fel, hanem eltemették.

Éppen ezért az olasz írók — nem minden elfogultság nélküli — megállapításait a Città del Vaticano államiságáról szóló fejtegetéseink kiindulópontjául nem vehetjük. E tekintetben legmegfelelőbbnek mutatkozik az elfogultság gyanuja alá nem eső *Liermann* német egyetemi tanárnak a Città del Vaticano államiságát mélyenjáró okfejtéssel tagadó elméletét alapul venni.[4] Az ő tanai- *Liermann.*

ban különben az olasz írók által használt argumentumok is felsorakoznak úgy, hogy bíráló vizsgálódásainkhoz a Città del Vaticano államisága ellen felhozott érveket egységes rendszerben kapjuk csoportosítva.

A Città del Vaticano állami minőségéről elfoglalt véleményünket *Liermann* tételeinek részletes analízise és kritikája alapján fogjuk tehát megállapítani.

Indokai: A szuverénitási tana.

Liermann-nak más helyütt kifejtett és bírálat tárgyává tett, a Szentszék szuverénitását illető felfogása az alapja a Città del Vaticano létesítésének szükségtelenségét valló véleményének. E vélemény befolyása alatt alakult ki a Città del Vaticano állami jellegét tagadó tanítása is. Közvetlen kiindulási pontjából, abból a megállapításból, hogy a Szentszék szuverénitása (érti alatta a belső lelki szuverénitást) tekintetében nem bír jelentőséggel, hogy a pápa a lelki hatalmán kívül a lateráni egyezmények által territoriumot nyert, következteti tételét : «Így tehát az új Città del Vaticano nem több, mint ennek, az emberiség egy részének lelkiismerete felett gyakorolt világhatalomnak szerződésileg függetlenített székhelye. Az nem a szó tulajdonképpeni értelmében vett egyházi állam, mert az *nem állam*, még nem is törpeállam, mint Liechtenstein vagy San Marino.»[5]

Az állami jelleg hiányának apodiktikus kinyilvánításával azonban a kérdést természetesen eldöntöttnek még nem tekinti, azért a továbbiakban az állam elemeinek jogi vizsgálatával bizonyítja elméletének helyességét.

Megfelelő népesség hiánya.

Megállapítja mindenekelőtt, hogy a Città del Vaticano nem rendelkezik természetes úton kiegészülő *népességgel*, amely nélkül pedig az állam nem képzelhető el. A Città del Vaticano polgárai majdnem kizárólag tisztviselők és alkalmazottak, ezek pedig állami népességet nem alkothatnak. A Città del Vaticano lakosságát ezért állami népességnek nem, legfeljebb exterritoriális embercsoportnak lehet minősíteni.

A terület önállótlansága.

Hasonló eredményekre jut *Liermann* a Città del Vaticano *területének* vizsgálatánál. Bár a terület kis méreteit nem veszi hatálytalanító tényezőnek, de annál inkább annak tartja a területnek a szomszédságtól minden tekintetben való függését, amely körülmény a territoriumként megjelölt területet egyszerű birtoktestté fokozza le. A nemzetközi szolgalmak létesítésének szükségessége is a mellett szól, hogy a pápai territorium inkább tekinthető földbirtoknak, semmint államterületnek. Igy tehát a pápa főhatalma alá vetett területet állami területnek nem lehet nevezni. Az csupán exterritoriális terület jellegével bír, mindenesetre szerinte is kiterjedtebb jogosítványokkal, mint a követségi célokra szolgáló ingatlanok. «A vatikáni város nem tartozik az olasz államterülethez, a nélkül, hogy ezáltal ő maga is államterületté lenne.»[6]

A főhatalom elégtelensége.

Nehézségekre talál Liermann a vatikánvárosi *főhatalom* vizsgálatánál e főhatalom kielégítő államszervező ereje tekintetében is, minthogy a Città del Vaticanóban az egyház és nem az állami hatalom uralkodik. Ebből következik, hogy a Città del Vaticano területén sajátságos a főhatalom nyilvánulása, amely a lateráni szerződés 4. cikkében deklarált független iurisdictio ellenére is nem képes minden vonatkozásban az állami főhatalom szokásos gyakorlásához hasonlóan hatalmát kifejteni, hanem kénytelen igénybe venni az állam — advocatus ecclesiae — segítő kezét.

Az állami hatalom kifejtésében befelé mutatkozó tökéletlenség külsőleg nyilvánuló hatásában is mutatkozik a Szentszéknek a szerződés 24. cikkében vállalt ama kötelezettsége következtében, amely szerint a Szentszék az államok közötti viszályoktól és az azok elintézésére összehívott kongresszusoktól távol tartja magát.

A szerződő felek akarata.

A Città del Vaticano nem állami jellegét a lateráni egyezmények *szerződő feleinek akaratából* is megmagyarázni véli Liermann. Hivatkozik a pápa 1929 február

11-én Róma város plébánosaihoz és a nagybőjti szónokokhoz intézett beszédére, melyben szerinte kifejezésre jut az egyházi állam 1870 óta hirdetett visszaállításának követeléséről való lemondás.[7]

Idézi a másik szerződő fél nevében nyilatkozó *Mussolini* szavait is: «A pápák világi hatalmát mi nem hívtuk újra életre. Mi azt eltemettük. Épp akkora földterületet hagytunk meg nekik, hogy az (t. i. a világi hatalom) egyszersmindenkorra eltemettessék».[8] *Liermann* ezek szerint államjogi fejtegetéseit igazoltnak látja a megegyezést létesítő akaratok céljában is úgy, hogy minden fenntartás nélkül szögezi le ezirányú fejtegetéseinek zárókövekénT: «Die Vatikanstadt ist kein Staat» = «a Vatikánváros nem állam».

Következtetései. Minthogy tehát szerinte a lateráni szerződés államot de facto nem hozott létre, a pápa nemzetközi jogállása a szerződés hatálya óta nem változott meg. Aki tehát a pápa szuverénitását a garancia-törvény hatálybaléptével is fennállónak ismerte el, az ez elismerésének indítékára a Szentszék jelen jogi helyzetében is rá lesz utalva. Az ilyen felfogást valló a lateráni szerződések következtében legfeljebb annyit állapíthat meg, hogy a pápa a vatikáni területről, mint «területenkívüli energiasejtből» lelkeket átfogó hatalmát könnyebben gyakorolhatja. Aki viszont a pápát nem tartotta a garancia-törvény óta eltelt évtizedekben nemzetközi jogalanynak, az felfogását nem fogja megváltoztatni a Città del Vaticano megalakítása következtében. «A Città del Vaticano ura most is éppannyira nem államfő, mint előbb, hanem egyesegyedül csak a katolikus egyház feje s mint ilyen és csakis mint ilyen van a nemzetközi jogba bekapcsolva.»

Liermann e konstrukciói a Szentszéknek a lateráni egyezmények által teremtett új nemzetközi jogállása alapproblémáihoz nyúlnak le és sok megfontolást érdemlő igazságot hoznak felszínre. Következtetései azonban egy-

ben a Szentszék jelen jogi helyzetének fundamentumát nullifikálják. Megjegyzéseink Liermann fejtegetéseire és egyben véleménynyilvánításunk a Città del Vaticano állami jellegét illetőleg a következő.

Liermann tanainak bírálata.

Liermann-nak a Città del Vaticano államiságát tagadó felfogása a Szentszék szuverénitása tekintetében megfelelő helyen[9] tárgyalt téves felépítésű szuverénitástana suppositióján alapszik. Tanának első argumentuma annak az előrebocsátása, hogy a Szentszék a hívők lelkiismerete feletti uralmának megalapozója a Szentszék lelki szuverénitása, amely egyházi főhatalom hatályosságát illetőleg a Città del Vaticano létesítése indifferens. Röviden szólva tehát azzal indokolja Liermann tételét : minthogy a pápai lelki főhatalomnak ereje kifejtéséhez államra nincs szüksége, a Città del Vaticano nem is állam. Ugyanezt az eszmemenetet követi harmadik indoka is, mely a szerződő felek akaratát magyarázza. E szerint, mivel a felek nem akartak államot szervezni, a Città del Vaticano nem állam.

Az első argumentumában Liermann kétszeres hibát követ el : 1. *a célból* helytelenül visszakövetkeztet az eszközre, vagyis a cél önmagától való megvalósulása esetén az eszközt nem tekinti eszköznek (a pápai szuverénitás autochtonléte nem igényel állami alátámasztást, ezért a megalakított állam nem állam), holott a logika szabályai szerint itt csak annyit állapíthatott volna meg : az eszköz felesleges (in concreto : a Città del Vaticano létrehozása szükségtelen). Második hibája : 2. a cél helytelen felismerésében rejlik. A vatikáni állam megalakítását ugyanis nem azért tette lehetővé a lateráni szerződés, hogy azzal a pápának lelki alattvalói felett gyakorolt hatalmát megerősítse — e hatalom, mint Istentől eredő tulajdonság csakis isteni erőkön nyugodhat — hanem, hogy a pápának e hatalma gyakorlásához *nemzetközi* téren szükséges *függetlenségét* biztosítsa és lehetővé tegye, hogy a Szentszék

a katolikus vallás érdekeit minden világi hatalomtól függetlenül — ab omni auctoritate independens — megóvhassa. A vatikáni állam megalakításának célja e szerint jogalap nyujtása ahhoz, hogy a Szentszék az államokkal egyenrangú nemzetközi jogalanyként léphessen vonatkozásokba.

Ami Liermann harmadik argumentumát, a fascismusnak a pápaság világi hatalmát eltemetni akaró törekvését illeti, az természetesen kétségbe nem vonható. XI. Pius beszédének értelmezése tekintetében azonban Liermann félremagyarázást követ el, amint e hibára fentebb inter paranthesim már rá is mutattunk. A pápai beszéd ilyen magyarázatának ellentmond különben a pápáknak a területi felségjog iránt 1870 óta meg nem szűnő törekvése.

A Città del Vaticano államiságát tagadó felfogás indokainak második csoportja, vagyis az állami lét kritériumainak vizsgálata alapján levont következtetések már sok igazságot is tartalmaznak, azok bírálatánál tehát óvatos jogi megkülönböztetések szükségesek.

Abban a megállapításában mindenesetre Liermann-nal tartunk, amely szerint a Città del Vaticano államjogi szempontból az államok szokásos népességi elemével nem rendelkezik. A Città del Vaticano állampolgársága elvileg a világ bármely fajából és nemzetiségéből alakul (de facto ugyan főleg olasz állampolgárokból), tagjai között az összetartozás, a nemzeti öntudat érzése nincs meg, annál kevésbbé, mert kapcsolatuk az állami főhatalommal nem az egész életre szóló, hanem a területen való lakás tényéhez igazodik. Az állampolgárság felújításáról a vatikáni állam állampolgárai is általában nem önmaguk gondoskodnak, hanem az állami főhatalom létesíti a helybenlakással járó tisztségek és hivatalok betöltésével a rendszerinti államtagi minőséget.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az állami népesség tekintetében Liermann által megállapított hiányok

csupán államjogi szempontból észlelhetők. A nemzetközi jogi megítélés szempontjából *csak az állampolgárság tényleges léte* jöhet számba. Ez utóbbinak fennforgása a pápai államban pedig kétségtelen. Különben pedig a Città del Vaticano állampolgársági törvénye az állampolgárságnak szokásos elnyerési módozatairól is rendelkezik, így tehát nincs akadálya annak, hogy a Città del Vaticano állampolgársága jogelvileg természetes szaporodás útján egészüljön ki.

Liermann-nak a vatikáni állami területre vonatkozó kifogásai bírálatánál is hasonló meggondolások szerint kell eljárnunk. Vagyis meg kell állapítanunk, hogy az autarchia teljes hiánya, *a szomszédságra való ráutaltság*, bár az állami politikának nehézségeket okozhat, *az állami terület territoriumjellegét meg nem semmisíti*. Nemzetközi jogi szempontból csak annyi a lényeges, hogy a főhatalom a területet effektive uralma alatt tudja tartani. Az már aztán az állami politika feladata, hogy a terület impérium alatt tartása nemzetközi kapcsolatok és megállapodások útján milyen módon biztosítható a leghatályosabban. A kérdés tehát nem az állami terület territoriumjellege megállapítása körül mozog, hanem a terület birtoklásának hatályosságát illetőleg, vajjon meddig tudja az állami főhatalom az előnytelen fekvésű és jelentéktelen nagyságú területen felségjogait függetlenül gyakorolni. E kérdés vizsgálata vezet át bennünket az állami főhatalom tulajdonságainak taglalására.

Liermann e téren is hasonló nehézségeket lát fennforogni, mint az államiság előbb tárgyalt két kellékénél, kétségbe vonván a vatikáni állami főhatalom ama képességét, hogy a terület és lakói felett megfelelő szervező erőt tudna kifejteni. A 22. cikk 1. bekezdését ő nem a szerződés által konstruált *lehetőségnek*, hanem egyenesen a Szentszék nélkülözhetetlen szükségletének tekinti, minthogy annak főhatalma nem elégséges a Città del Vaticano terü-

letén elkövetett bűncselekmények megtorlására. Az idézett jogszabályban Liermann magyarázata szerint a Szentszék valójában lemond bírói hatalmáról és annak gyakorlásával az olasz államot bízza meg. Abból a tényből, hogy a vatikáni állami főhatalom e szerint egyik leglényegesebb elemét, a bírói államhatalmat nélkülözi, következik a főhatalom tökéletlensége, fogyatékossága.

Liermann e megállapítását mi nem tehetjük magunkévá. A szerződés 22. cikke 1. bekezdésének vizsgálatából csupán arra az eredményre jutunk, hogy az a Szentszék számára lehetőséget nyujt annak az antagonizmusnak kikerülésére, amely a pápa személyében jelentkező két főhatalom — egyházi és állami — különböző természetű követelményei között fennáll. A Szentszék e cikkben nem bízza meg az olasz államot bírói hatalmával, még kevésbbé mond le arról, hanem éppen Olaszország kötelezi magát, hogy a Szentszék által eléje terjesztett bűncselekményekben állami szigorral jár el. A Szentszék tehát egyetemes bírói hatalmát a 22. cikkben nem delegálja az olasz államnak, sőt még a bírói hatáskör részlegét, a büntető bírói jogkört sem. Az idézett cikk csak módot ad a Szentszéknek erkölcsi felfogásával ellentétes ítéletek — amelyek viszont állami szempontból szükségeseknek mutatkozhatnak — hozatalától való mentesülésre. Eme rendelkezés de facto Olaszországot kötelezi és a Szentszéket jogosítja, míg Liermann okoskodásából éppen az ellenkező következtethető. A Città del Vaticano eddigi működésében pedig éppenséggel az észlelhető, hogy a Szentszék az idézett cikk lehetőségével a legritkább esetben élt, 1930 februárjáig[10] csupán két esetben vette igénybe az olasz büntető hatóságokat.

A Città del Vaticano *bel ő zuverénitása* az elmondottak értelmében minden tekintetben *te'jes* és *korlátlan*; a Città del Vaticanobeli törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom az olasz hatóságok bárminemű beavatkozásától

mentes. A pápa államfői funkcióiban minden téren korlátlan, iurisdictiója a Città del Vaticano területén semmiféle világi hatalom szabályaitól nem érintett, érvényesítésében csak az isteni jog parancsai irányadók.

A C. d. V. nem teljes jogú nem zetközi jog alany.

Véleményünk szerint azonban Liermann ama megfontolásai, amelyek a Città del Vaticano csökkent nemzetközi cselekvőképességére vonatkoznak, helytállóak. A szerződés 24. cikke a Szentszéket mint a Città del Vaticano monarcháját a szuverén államok nemzetközi téren jelentkező legfontosabb életnyilvánulásától — az állami jogközösség tagjai közt felmerült vitás ügyek eldöntésében való saját kezdeményezésű közreműködéstől — tiltja el és így elejét veszi annak, hogy a Città del Vaticano, mint a többi civilizált államokkal egyenjogú állam az államok közötti egyes kapcsolatokban motu proprio részt vegyen. Ez a korlátozás, valamint ugyane cikkben foglalt, az állam semlegessége tekintetében vállalt kötelezettség mindenesetre az állami cselekvési képesség nemzetközi téren jelentkező korlátozottságára mutat, azaz az állam nemzetközi jogalanyiságának csökkent voltára enged következtetni.[11] A lateráni szerződés helyes interpretálása szerint a Città del Vaticano *nem teljes jogú nemzetközi jogalany*, a Szentszék nem birtokosa az államot nemzetközi vonatkozásokban megillető felségjogok teljének.

Értelmezése.

E megállapítás helyes értelmezése és értékelése céljából azonban a következőket kell megjegyeznünk. Véleményünk szerint a Città del Vaticano nemzetközi cselekvőképessége korlátozásának magyarázata csak az, hogy a szerződés által a pápa részére teremtett kettős jogi helyzet — mint az egyház feje és mint világi uralkodó — a nemzetközi életben is ne idézzen elő kettősséget. A Szentszéket nemzetközi téren csak mint az egyház fejét illesse meg a cselekvési képesség; a törpeállam uralkodója mint nemzetközi jogalany ne léphessen fel. E megkülönböztetésünk igazolásául két tényre kell utal-

nunk: először a szerződés 2. cikke szövegére és annak a szerződésben való elhelyezésére, másodszor a Città del Vaticano létesítésének céljára. Ami az első motívumot illeti, a 2. cikk szabályozásában a *Szentszék nemzetközi szuverénitásának* elismerése — mint azt már a Szentszék szuverénitásának tárgyalása kapcsán említettük — a Città del Vaticano konstituálása előtt nyer kifejezést. A szerződésnek többi cikkei tartalmaznak csak rendelkezéseket a Città del Vaticano létesítéséről és berendezéséről, melyeknek különböző vonatkozásokban való részletezése után a szerződés utolsó érdemleges tartalmú cikke szűkíti meg az ismertetett módon a Szentszéket nemzetközi téren megillető cselekvőképességet. A szerződés felépítésének teleologikus szemléletéből következik véleményünk szerint az a feltevés, hogy a szerződés félreértéseket elkerülő módon fejezte ki azt az intencióját, hogy a Città del Vaticano létesítése ellenére is a Szentszéket nemzetközi téren nem mint uralkodót kívánja tekinteni, hanem mint egyházfőt és ezért az olyan nemzetközi tevékenységtől távoltartja, amely tisztán világi uralkodói jellegéből folyik. Feltevésünkben megerősít a 24. cikk első mondatának befejezése is[12], mely a pápa lelki, erkölcsi természetű nemzetközi beavatkozásának szabadságáról gondoskodik, finoman szemléltetve a pápa kettős szuverénitása közötti distinkciót. A pápának mint a katolikus vallás egyházfejedelmének nemzetközi morális tekintélye érintetlen, míg mint világi uralkodónak cselekvési képessége korlátolt.

A Città del Vaticano szuverénitása, azaz helyesebben a Szentszék szuverénitása az állam területén azonban — mint fentebb kifejtettük — korlátlan. Ebből következik, hogy a Città del Vaticano létesítése csakis a Szentszék független jogi helyzetének teljes, a garanciatörvénynél hatályosabb biztosítása céljából történt. Államterületének csekély volta is a mellett tanuskodik, hogy külön

állami politikától a pápa világi uralma ellenére is mentesítve legyen és tevékenységét a jövőben is csupán a lelkieket illető hivatásának megfelelően teljesítse.

Végkövetkeztetésünk.

Oksorozatunk végkövetkeztetése tehát: *a Città del Vaticano feltétlenül állam, rendelkezik az államiságnak valamennyi kellékével. Célja azonban egyedül a Szentszék független jogállásának biztosítása, jogalanyisága nemzetközi téren ezért korlátozott, állami politikának nem alanya.*

A C. d. V. nem félszuverén.

A Città del Vaticano a lateráni szerződésben megállapított, a nemzetközi cselekvőképességet megszűkítő korlátozások ellenére sem *félszuverén* állam. A félszuverénitás fogalma ugyanis feltételezi — a nemzetközi jog általános tanítása szerint[13] — a cselekvőképesség korlátozásán felül az állami főhatalom egyes megnyilvánulásainak átruházását egy másik — a szuzerén — államra, mely a félszuverén állam ez irányaiban egyedül jogosult nemzetközi hatállyal cselekedni. A félszuverén államnak a felségjogok átruházott területein a szabad cselekvés nem áll jogában, amennyiben pedig e megkötöttsége ellenére mégis nemzetközi jogcselekményeket végezne (pl. politikai szerződést kötne), e cselekményei nemzetközi jogilag semmisek, jogokat és kötelezettségeket hatályosan nem alapítanak.

A Città del Vaticano nemzetközi felségjogainak megszorításai a fent kifejtettek szerint csupán a Szentszéknek önkorlátozáson nyugvó kötelezettségei, de nem jelentenek e tekintetben átruházást az olasz államra. Olaszország a Città del Vaticano semmiféle téren jelentkező életviszonyainak nem képviselője, a Szentszék a Città del Vaticano minden életnyilvánulásában feltétlen szabad elhatározással cselekszik, következésképp a Città del Vaticano félszuverén voltáról szóló felfogás mindenképpen helytelen. A Szentszék által nemzetközi téren vállalt önkorlátozások csak Olaszországgal mint szerződő féllel szemben jelentenek megkötöttséget, nemzet-

közi jogilag akaratának szabad elhatározásaira és annak eredményeire nincsenek kihatással. Vagyis, amennyiben a Szentszék saját kezdeményezésére külállamok viszályaiba beavatkoznék (jószolgálatokkal, közvetítéssel stb.), e tevékenységében létesített nemzetközi tényei nemzetközi jogilag minden körülmények között hatályosaknak tekintendők. Az már természetesen más kérdés, hogy a Szentszék fog-e a szerződés ellenére cselekedni és kiteszi-e magát a másik szerződő fél represszáliaként jelentkező ellenakciója — esetleg a szerződésben nyujtott előnyök visszavonásában jelentkező — veszélyeinek. Jogilag azonban — és ezt hangsúlyoznunk kell — a Szentszék külállamokkal szemben tanusított, a 24. cikkel ellentétes cselekvéseinek nemzetközi jogérvényességet kell tulajdonítanunk.

Protektorátusi viszony.

A Città del Vaticano enklave jellegéből és minden tekintetben Olaszországtól való függési viszonyából kézenfekvő lehet az a kérdés: nem áll-e a Città del Vaticano Olaszország protektorátusa alatt. Indokolttá teszi ezt a kérdést az körülmény, hogy a Città del Vaticano mellett Európa másik három legkisebb államalakulata, az ugyancsak enklave helyzetű San-Marino és Monaco, valamint a Pyrenneusok geografiai védettségének következtében is fennmaradt Andorra Olaszország, Franciaország, illetve Franciaország és Spanyolország protektorátusai alatt állanak. És bár a nemzetközi jog jelen állásában érvényre jutott a tétel: protectio non involvit subiectionem,[14] vagyis a protekció a protegált állam önrendelkezését nem érinti, a protektorátusi viszony mindamellett jelentős következményekkel jár a védett állam nemzetközi cselekvőképességére. Igy pl. azok a jogok és kötelezettségek, melyek a Monaco és Franciaország közötti protektorátusi viszonyt létesítő 1918 július 17-i szerződésben megállapíttattak, különösen, hogy Monaco felségjogait csak Franciaország politikai, katonai és gaz-

dasági érdekeivel megegyezően gyakorolhatja, nemzetközi vonatkozásait csak Franciaországgal történt előzetes megegyezésnek megfelelően rendezheti stb., már arra mutatnak, hogy eme önkorlátozások tartalma igen közel áll a félszuverénitás jellemzőihez. Ezért értelmezi *Hold-Ferneck*: a «protectio non involvit subiectionem»-tételt olyképpen, hogy az csak annyit jelent, hogy a védő állam szerződései és hadi állapota kétség esetében a védettre nem vonatkoznak.[15]

A Città del Vaticano protegált államnak azonban abból az egyszerű meggondolásból nem tekinthető, hogy a védett viszony protekciót célzó szerződéses megállapodást tételez fel a két — védő és védett — állam között. A Szentszék és Olaszország között ilyen megállapodásról szó sem esik, Olaszország a Città del Vaticanót illetőleg semmiféle védőkötelezettséget nem vállalt, sőt még a szerződés szigorú magyarázata szerint a Città del Vaticano semlegességét sem garantálta. A Città del Vaticano védett voltáról ezek szerint — jogi alap híján — beszélni nem lehet. Mindamellett megjegyzendő, hogy a Città del Vaticano bizonyos fajta védettségre igen rászorult volna. Értjük alatta azt a garanciát, melyet a Szentszék a nagyhatalmak részéről helyzetének biztosítása tekintetében eredetileg megkívánt, de amely garancia követelésétől az idők folyamán Olaszország öntudatára tekintettel elállott.[16]

A C. d. V. alaki szuverénitása.

A Città del Vaticano függetlensége teljesnek csak nemzetközi garancia által minősült volna. Liermann-nak a Città del Vaticano enklave természetéből folyó, az államiságot érintő aggályai így a mi fogalmazásunkban az állami szuverénitásra vonatkoznak. A Città del Vaticanónak Olaszország területébe való beékeltsége következtében a *tényleges helyzet* igen könnyen arra vezethet, hogy Olaszország a lateráni szerződésben vállalt kötelezettsége (t. i. hogy a Città del Vaticano ügyeibe nem

avatkozik be) ellenére a Città del Vaticano szuverén állami tényeit befolyása alá keríti. A Città del Vaticano szuverénitásának esetleg bekövetkező megsértésével szemben nemzetközi kollektív garancia hiányában nem lesz képes hatályosan védekezni és így *a Città del Vaticanónak* biztosított teljes szuverénitás ellenére annak *szuverénitása* valójában csak *formailag tökéletes.*

E megállapításunk súlya nem erősíti meg feltétlenül a lateráni szerződés által teremtett új jogi helyzetet kevéssé értékelő tanokat, hanem csak utal arra a helyzetre, amely a népek családjában valamennyi kis államnak valójában osztályrészül jutott. A kis államoknak ugyanis felségjogaik kifejtésében jogi függetlenségük ellenére is a nagyhatalmak akarata és politikája szerint kell eljárniok, mert különben közvetlen vagy közvetett kényszerítő eszközökkel tudomásukra adatik a számukra szomorú valóság : hogy állami függetlenségük és önrendelkezésük csak formailag tökéletes.

A Città del Vaticano szuverénitásának csak formailag tökéletes voltát leszögező tételt ilyen meggondolásokkal kell tehát appercipiálni. Számba kell venni ezenkívül azt a körülményt is, amely a Szentszéket a kis államoktól élesen megkülönbözteti: *területi impériumán nyugvó* és így világi hatalmi befolyásoknak alávetett *szuverénitása mellett rendelkezik egy másik, megingathatatlan és befolyásolhatatlan hatalommal,* azzal, *amely isteni küldetéséből folyik és több száz millió lélek feltétlen urává teszi.*[17] *Ez a szuverénitás politikai mérlegeléseknek és konstellációknak sohasem lesz függvénye.*

VIII. FEJEZET.

A Szentszék nemzetközi cselekvési képességének korlátai.

A Szentszék és a Nemzetek Szövetsége. — A Città del Vaticano semlegessége.

A Szentszék nemzetközi cselekvőképességének korlátozása.

A politikai szerződés 24. cikkében a Szentszék kifejezetten azt a kötelezettséget vállalja magára, hogy a nemzetközi viszályoktól és az azok megoldására összehívott kongresszusoktól távol fogja magát tartani, hacsak a felek együttesen nem fordulnak békehivatásához.

Az idézett cikk — mint azt már más helyütt kifejtettük — a Szentszéknek mint állami szuverénitással is bíró nemzetközi jogalanynak nemzetközi cselekvési képessége tekintetében állapít meg korlátozásokat. Ezzel — véleményünk szerint — kifejezésre juttatja azt az intencióját, hogy a Szentszék állami szuverénitás birtokában se folytasson állami politikát, hanem nemzetközi tevékenysége csakis egyházfői minőségének megfelelően alakuljon.

Csatlakozási lehetőség a Nemzetek Szövetségéhez.

A Szentszék nemzetközi cselekvőképességének eme megszorítása kapcsán vetődik fel az a nagyjelentőségű probléma, kérheti-e a Szentszék, mint állam szuverénje a Nemzetek Szövetségébe felvételét, azaz nem akadályozza-e meg nemzetközi cselekvőképességének fent jelzett korlátozása a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozásának lehetőségét.

Teleológiai negatív felelet és helytelensége.

Erre a kérdésre a Szentszék nemzetközi cselekvési képességének fentebb adott jellemzése alapján világos felelet kínálkozik : minthogy a szerződés célja a Szentszék állami önjogúságának és különállásának létesítése azzal

a fenntartással mégis, hogy a Szentszék az állami főhatalom birtokában is elsősorban vallási tevékenységet fejtsen ki, a Szentszék *nem* bocsátkozhat temporális politikai ügyekbe és így távol kell magát tartania a világ államainak univerzális intézményétől, a Nemzetek Szövetségétől is.

A felelet ebben a teleologiai felépítésében azonban elhamarkodott és nem egészen helytálló. A felvetett kérdés affirmatív vagy negatív válaszánál elsősorban a pozitív jogszabály analiziséből kell kiindulni. Ha ugyanis a probléma megoldásának alapját képező jogszabály magából a szövegből szabatosan megmagyarázható, úgy a szerződés rációja (melynek megállapítása többé-kevésbbé egyéni és így szubjektív mérlegeléseken nyugszik) csak másodsorban jöhet tekintetbe. A Szentszék Nemzetek Szövetségi tagságának lehetősége ezek szerint az idézett jogszabály magyarázata alapján teendő vizsgálat tárgyává.

A 24. cikk analizise.

A 24. cikk rendelkezése világosan és határozottan csak annyit állapít meg, hogy a Szentszék az államok viszályaitól és az azok elintézésére összehívott kongresszusoktól fogja magát távoltartani. Ezek szerint in concreto nem vehet részt saját kezdeményezéséből pl. béketárgyalásokon, nem ajánlhatja fel más államok között kitört egyenetlenkedésekben jó szolgálatait, közvetítését stb. A Szentszék államfői hatalmából folyó cselekvési képességének ezek a megszorításai különben csupán ez utóbbi tevékenységeire, azaz saját elhatározásából eredő cselekményeire vonatkoznak, minthogy a nemzetközi kongresszusokon való megjelenés jogával egy állam sem rendelkezik. A nemzetközi kongresszusokon és konferenciákon ugyanis csak az érdekelt felek és azok jelennek meg, akiket az érdekeltek, illetve a kongresszust összehívó fél kifejezetten meghívott. Az államoknak a kongresszusokon való részvételi joga a legkevésbbé sem ú. n. állami

alapjog, mint az önfenntartásra, egyenjogúságra vonatkozó, az irodalomban megfelelően kiépített jogosítványok. A nemzetközi viszályok elintézésére egybehívott konferenciákról való tartózkodási tilalmat ezek szerint csak úgy értelmezhetjük helyesen, ha az idézett cikknek további rendelkezéseit is tekintetbe vesszük, amelyek e tilalom alól kivételt állapítanak meg arra az esetre, ha a felek együttesen kérik a Szentszéknek a konferenciákon történő megjelenését. A kongresszusokon való részvételi tilalom tehát csak annyit jelenthet, hogy a Szentszék azokon csak abban az esetben jelenhet meg, ha azoknak résztvevői együttesen és egyhangulag kérik fel a megjelenésre, illetve képviseltetésre. A szerződés megszorító rendelkezései a Szentszéknek azt a képességét, hogy a nemzetközi viszályok elintézésére összehívott kongresszusokon saját kezdeményezésére megjelenhessék, nem semmisíthetik meg, minthogy ilyen jogosítvánnyal sem a Szentszék, sem más nemzetközi jogalany a nemzetközi jog általános tanítása szerint nem rendelkezik.

A nemzetközi jognak eme főszabálya alól az államoknak a Nemzetek Szövetségében való megjelenése képez bizonyos tekintetben kivételt, mivel a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozás nem meghívás, hanem egyes államoknak a felvételre irányuló kérelme alapján történik. A Szövetségbe való belépés természetesen itt sem a felek ténye elsősorban, hanem a Nemzetek Szövetségeé, amely közgyűlésének kétharmad szótöbbségével hozott határozatában dönt a felvételi kérelem tekintetében és ezzel a tagsági viszonyt létesíti.

Kérdés már most, jogában áll-e a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségébe való felvételét provokálnia.

A Nemzetek Szövetsége jogi természete.

Jogilag releváns felelet erre a Nemzetek Szövetsége jogi minőségének megállapításából adódik. Ha a Nemzetek Szövetségét nem tekintjük egyébnek, mint az államok között kitört viszályok megoldására hivatott kon-

gresszus-sorozatnak, úgy a Szentszék csatlakozási képességét a 24. cikk kifejezett tiltó rendelkezései értelmében tagadásba kell venni. Ha azonban a Nemzetek Szövetsége jogi jellegének megállapításánál a kongresszusi minőséget nem tartjuk elegendőnek, hanem a szövetséget más, állandóbb természetű nemzetközi jogi intézménynek tudjuk be, akkor jogilag mi sem áll a Szentszék Nemzetek Szövetségébe való felvételének útjában.

Minthogy maga az egyességokmány a Nemzetek Szövetsége jogi természetét illetőleg sem meghatározással, sem útmutatással nem szolgál, a Nemzetek Szövetsége jogi jellegének meghatározása a szakirodalom feladata. Az e tekintetben ható gazdag irodalom mindazonáltal nem tudott a Nemzetek Szövetsége jogi minőségét illetőleg egyhangú véleményre jutni.

A szakirodalom megjelölései.

A szakírók a Nemzetek Szövetségére, mint a tagállamok szuverénitását bizonyos mértékben korlátozó szervezetre a nemzetközi jog szótárából különböző megjelöléseket alkalmaztak. Így : szövetség, konföderáció, államszövetség, szövetséges állam, közigazgatási kötelék, államfelüli állam (superstate, super État)[1] a legismertebb és leggyakrabban hirdetett szakkifejezések.[2] Több író pedig nem tartotta elég eredményesnek a szokásos műszavakból való válogatást, hanem tekintettel a Nemzetek Szövetsége különleges, a nemzetközi jog rendszerében újszerű szervezetére, azt sui generis unio-nak (société particulière, formation d'un type nouveau) jelölte meg.[3]

Abban a véleményben azonban a vonatkozó irodalom általában egyöntetű, hogy a Nemzetek Szövetsége több, mint az államok kölcsönös ügyeinek rendezésére szolgáló, tartósan működő kongresszus, minthogy állandó jellegű szervei és különösen pénzügyi téren jelentkező hatásköre[4] olyan tulajdonságokat kölcsönöznek annak, amelyek azt az egyszerű szövetségek, alliance-ok

köréből kiemelik,[5] sőt önálló nemzetközi jogalannyá is képesítik.[6]

Ha tehát a Nemzetek Szövetsége jelenlegi szervezetében és működésében az állam feletti állam hatáskörét nem is éri el, állandó jellegű, hatalmi jogokkal is felruházott államközi szervezetnek minősíthető, melynek a viszályok kiküszöbölését jelentősen meghaladó általános céljai is vannak (a nemzetek együttműködésének előmozdítása; a nemzetközi jog szabályainak zsinórmértékül való elfogadása; a szerződési kötelezettségek tiszteletben tartása, stb.).

A Nemzetek Szövetségének viszályokat megoldó kongresszus tevékenységét meghaladó feladatai.

Megjegyezzük különben, hogy a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozási lehetősége megállapításához a Nemzetek Szövetsége jogi jellegének igen nagy nehézségekkel járó tisztázására nincs feltétlenül szükség. A csatlakozás kérdése eldönthető a Nemzetek Szövetsége céljainak, feladatainak és eddigi működésének tartalmából is. Az ezáltal nyert felelet annyival is inkább tűnik megfelelőbbnek, mert ez esetben az nem lesz elméleti konstrukció esetleg téves eredménye, hanem a tényleges helyzeten nyugvó pozitív valóság.

A Nemzetek Szövetségének az egyességokmányban megjelölt *céljaira* fentebb — in parenthesi — már utaltunk. Gyakorlatibb és eredményesebb annak a megállapítása, mennyit valósított meg e céljaiból a Nemzetek Szövetsége egy évtizedes működése alatt. E tekintetben megállapíthatjuk, hogy bár a Nemzetek Szövetsége kiterjedt politikai irányú tevékenységet is fejtett ki, nemzetközi viszályok elintézésében közreműködött,[7] legjelentősebb és hatásaiban legkiemelkedőbb eredményei éppen nem politikai tevékenységéből jelentkeztek.[8] A nemzetközi életben a Nemzetek Szövetsége szociális, gazdasági és társadalmi téren töltött be jelentős szerepet, míg az államok közötti politikai ellentétek megoldásában kevesebb eredményt tud felmutatni.

A 24. cikk nem akadálya a Nemzetek Szövetségi tagságnak.

A Nemzetek Szövetsége tevékenységének vizsgálatából tisztán áll tehát előttünk, hogy a Nemzetek Szövetsége a gyakorlatban nem az államok között kitört egyenetlenkedéseket elintéző huzamosan működő kongresszus, szövetség vagy bármilyen más elnevezésű közület, hanem elsősorban az államok együttműködését szolgáló, azoknak szociális, gazdasági és társadalmi egymásra utaltságukból felmerülő feladatokat megoldó intézmény. *Minthogy a lateráni szerződés a Szentszéket* kifejezetten *a nemzetközi viszályokat elsimító kongresszusoktól tartja távol, a Nemzetek Szövetsége pedig ilyen kongresszusnak nem minősíthető, a lateráni szerződés tilalma* — véleményünk szerint — *a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való viszonyára nem vonatkozik.*

Tekintetbe véve e mellett az irodalom túlnyomó többségének felfogását a Nemzetek Szövetsége jogi jellegéről, amely szerint az államszövetségnek, szövetséges államnak, államfeletti államnak stb. minősül, de mindenesetre több, mint egyszerű kongresszus vagy szövetség, úgy véljük, nem tévedünk, ha a lateráni szerződésben a Szentszék által vállalt cselekvési önkorlátozás és a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való esetleges csatlakozásában nem látunk ellentétet.

Az idézett 24. cikk rendelkezése ezek szerint nem utalhat a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való felvételi kérelme tilalmára.[9] Jogformailag csak az a magyarázat lehet helyes, amely szerint a szerződés a Szentszéket csupán olyan államközi működéstől tartja vissza, amely az egyes államok között kitört konkrét és heveny egyenetlenkedések megoldásába folyna be.

Ezzel a megállapítással kimerítettük azt az anyagot, amelyet a Szentszék és a Nemzetek Szövetsége esetleges kapcsolatára a lateráni szerződés szövege nyujt. A Szentszék Nemzetek Szövetségi esetleges tagságának lehetőségét a továbbiakban a Szentszék nemzetközi jogalanyi-

ságának alapjában, azaz a Città del Vaticano államának a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozás feltételeit kellőképpen nyujtó természetében kell keresnünk.

A csatlakozás lehetősége az egyességokmány alapján.

Az eddigi fejtegéseknek tehát az az eredménye, hogy a *Szentszék* a lateráni szerződés tiltó rendelkezéseitől nem érintve *jogosult* a Nemzetek Szövetségébe való felvételért folyamodni. A Szentszék felvételi jogosultságának alapja azonban nem saját nemzetközi jogalanyisága, minthogy a Nemzetek Szövetsége egyességokmánya 1. cikkének 2. bekezdése szerint a Nemzetek Szövetségének tagja csak állam, önkormányzattal bíró dominium vagy gyarmat lehet. Ebben a fogalmazásában az egyességokmány egész a lateráni egyezmények által nyujtott joghelyzet hatályáig akadályát képezte a Szentszék csatlakozási képességének.[10] A lateráni szerződés szerint megszervezett szuverén államával nyert csak jogot a Szentszék a Nemzetek Szövetségébe való felvétele kérelmezéséhez.

A Nemzetek Szövetsége gyakorlata alapján.

Kérdés ezek után, vajjon a Szentszék a Nemzetek Szövetségébe való felvételi kérelmének a Città del Vaticano jelentéktelen kiterjedésére és önállótlan természetére tekintettel nincs-e elvi akadálya. A Nemzetek Szövetségébe való felvételnek ugyanis az állami, önrendelkezési jogú dominiumi vagy gyarmati minőségen felül további előfeltételei is vannak, melyeket az első szövetségi közgyűlés V. bizottsága dolgozott ki és a második közgyűlés 1921 október 4-i határozatában megállapított.[11] A *felvétel* e további *előfeltételeinek a Città del Vaticano nagyrészt megfelel:* megállapított határokkal bír, állandó kormányzata van, a nemzetközi jogközösség tagjai elismerését általában elnyerte. A kellékek egyikének azonban, amely megkívánja a felvételhez, hogy az illető állam a Nemzetek Szövetsége egyességokmányából eredő kötelezettségek teljesítésére megfelelő nagyságú területtel és kellő számú lakossággal bírjon, a Città del Vaticano szoros magyarázat szerint már nem képes eleget tenni.

Mint az európai törpeállamok valamennyiénél kisebb államalakulat egyáltalában *nem elégíti ki a Nemzetek Szövetségének gyakorlatában az államterületi kiterjedés és az állampolgárság száma tekintetében felállított követelményeket.* Liechtenstein, Monaco és San-Marino éppen hasonló fogyatékosságaik miatt találtak felvételi kérelmük tárgyában elutasító magatartásra.[12] A Città del Vaticano felvételi kérelme kedvező elbírálására a Nemzetek Szövetsége eme gyakorlata szerint nehezen számíthat. E tekintetben mindazonáltal figyelembe veendő és méltánylandó az a körülmény, hogy a Città del Vaticano — habár saját államisága erejéből a Nemzetek Szövetsége tagságával járó kötelezettségeket nem is képes ellátni — monarchájának, a Szentszéknek az egyházi hatalomból eredő képességei az állam erőtlenségéből folyó hiányokat pótolhatják. A Città del Vaticano a Nemzetek Szövetsége tagságával járó anyagi természetű kötelezettségeknek a Szentszék erejéből kétségtelenül meg tudna felelni. Ez esetben is *fennmaradna* azonban egy, a Szentszék hatalmából sem teljesíthető kötelesség, nevezetesen *az egyességokmány* 16. *cikkében megállapított katonai szankció.* A Città del Vaticano a mellett, hogy fegyveres erővel nem rendelkezik, háborús kötelezettségeket monarchájának morális személyisége miatt sem vállalhat magára. A háborús szankciókban való részvételét ezenkívül a Città del Vaticano semlegessége jogilag is lehetetlenné teszi.

Az akadályok elhárítása.

A Città del Vaticanónak felvétele a Nemzetek Szövetségébe ezek szerint nemcsak a megfelelő kiterjedésű terület és a kellő számú állampolgárság hiányainak elnézését, hanem a katonai szankciókbani közreműködéstől való felmentést is igényli. A Nemzetek Szövetségének — miként azt Schweiz felvétele esetekor tette — a Città del Vaticanót a 16. cikk 2. és 3. bekezdéseinek rendelkezései alól fel kellene mentenie.

A csatlakozást gátló formai körülmény.

Ezeknek a jogi akadályoknak elhárításával válik csak lehetővé a Szentszék Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozásának perfektuálása. Véleményünk szerint azonban ez esetben is fennáll még egy formai, de éppen nem lekicsinylendő nehézség, nevezetesen, hogy az egyességokmány határozott rendelkezései szerint *a Nemzetek Szövetségének tagja* — mint azt már fentebb említettük — *nem a Szentszék, hanem a Città del Vaticano lehetne.* Tartalmilag ugyan ez a megkülönböztetés sem jelentene mást, mint a Szentszék tagságát, minthogy a Città del Vaticano abszolut alkotmánya szerint a jogalanyiság tulajdonképpen a Szentszéket illeti. Kérdés azonban, hogy — a tagsági jognak formailag a Città del Vaticanóhoz való kapcsolódása miatt a Szentszék politikai súlyában elmaradván a legjelentéktelenebb Nemzetek Szövetségi tagállam szövetségi szerepe mögött — hajlandó lesz-e valamikor a felvételt kérelmezni. A Città del Vaticano felvételével ezenkívül a Szentszék uralma alatt álló közület, az eszköznek elismert jelentéktelen uralmi tárgy jutna Nemzetek Szövetségi tagsághoz, míg az a személyiség, amelynek nemzetközi helyzetét az állami territorium dokumentálni és biztosítani kívánta, csak mint a jogtárgy képviselője szerepelhetne.

A Città del Vaticano Nemzetek Szövetségi tagsága által előálló helyzet jogi antinomiája különösen azokból az újabb tudományos konstrukciókból domborodik ki, melyek a Città del Vaticanót nem önrendelkezéssel bíró, hanem az egyházi jogrendtől függő államnak nyilvánítják.[13] E felfogás alapulvétele mellett a Città del Vaticanónak a Nemzetek Szövetségébe való felvételével a jogilag is alárendelt közület nyerne tagságot, míg az államnak nemzetközi jogi értelemben vett szuverénje, az egyházi társulat azon kívül maradna.[14]

Konkluzió.

Mindezek, a Szentszék Nemzetek Szövetségi felvételének megvalósítását gátló ténykörülmények azonban elvileg

nem semmisítik meg a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozási lehetőségét.

Az elmondottak alapján kétségtelennek látszik, hogy a Szentszék mint a Città del Vaticano képviselője a Nemzetek Szövetségébe való felvételét jogilag akadálytalanul kérhetné. Felvételi képességét a lateráni szerződés elvileg szabadon hagyja és így csatlakozásának egyedüli eszmei nehézsége az a körülmény lenne (feltéve természetesen, hogy a Nemzetek Szövetsége eltekintene az államterület nagysága és a lakosság száma tekintetében megkövetelt felvételi kellékek igazolásától, valamint felmentést adna a 16. cikk 2. és 3. bekezdésében foglalt kötelezettségek alól), hogy a Szentszék a Nemzetek Szövetségének tagságát nem saját nemzetközi jogalanyisága alapján, hanem a Città del Vaticano képviseletében nyerné el.

Politikai megfontolások.

Eddig a kérdésnek jogi lehetőségei. A lehetőségek megvalósításának útja ezeken a jogi alapokon már politikai mérlegelések folyománya. Ezeknek a megfontolásoknak vizsgálata azonban már elhagyja a jogi kutatás területeit és hatáskörét. Éppen ezért, ha a teljesség kedveért röviden kitérünk a Szentszék és a Nemzetek Szövetsége jogilag lehetségesnek elismert kapcsolata megvalósításának kérdésére, úgy az e tekintetben leszögezett megállapításaink csak a politikai konstellációk jelen állására vonatkozhatnak. Abszolut érvényű felelet ez irányban nem konstruálható.

A csatlakozás megvalósításának politikai nehézségei.

A Szentszéknek a világi politikától tartózkodó magatartásából, valamint a Szentszék és a Nemzetek Szövetsége kapcsolatának bekövetkezését negatívnak feltűntető egyes félhivatalos nyilatkozatokból[15] kitünik, hogy a Szentszék a világpolitika jelen állásában a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozásra nem gondol. A belépéstől való tartózkodását érthetővé teszi a Nemzetek Szövetségének mai nagyhatalmi összealkotása és a Szö-

vetségben szereplő államok önös imperialista politikája. A Nemzetek Szövetségében a vezető szerepet a világháború győztesei, a szövetséges és társult hatalmak viszik, akiknek minden erőfeszítése arra irányul, hogy a békeszerződésben biztosított előnyöket a szerződéses kötelezettségekre való hivatkozás jogi hangoztatásával is fenntartsák.[16] A Szentszék személyiségének végtelen erkölcsi tartalma következtében a hatalmak e felfogásával és politikájával nem azonosíthatja magát. Minthogy pedig a Nemzetek Szövetsége alkotmánya értelmében mint formailag a Città del Vaticano miniatür államát képviselő személyiséget a Nemzetek Szövetségében jelentősebb szerep (tanácstagság) nem illetné, a Szentszék a tárgyalások folyamán a maga erkölcsi felfogásának nehezen tudna érvényt szerezni.[17]

Olaszország állásfoglalása.

A Szentszéknek a Nemzetek Szövetségétől való távolléte azonban nem utolsó sorban az olasz politikának következménye. Az olasz kormányzatnak ugyanis a lateráni szerződés 24. cikkéről az a véleménye, hogy annak tiltó rendelkezései lehetetlenné teszik a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozását.[18] A Szentszék, amikor eltekint a Nemzetek Szövetségébe való felvétele kérelmezésétől, Olaszországnak ezt a hivatalos felfogását is tiszteletben tartja. E magatartásával megelőzi azokat a politikai bonyodalmakat, amelyek Olaszország részéről felvetődhetnek és amelyeknek erélyességéről és kíméletlenségéről a Szentszék számtalan alkalommal meggyőződést szerezhetett.[19]

A Szentszék csatlakozásának előnyei.

Igy a Szentszék a közeljövőben távol látszik maradni a nemzetek együttműködésének és békés megértésének egyetemes szervezetétől, amely távolmaradása mind a világbéke fenntartása, mind pedig a Nemzetek Szövetsége szempontjából hátrányosnak nevezhető. A pápáknak a világbékét célzó működése ugyanis még a jelen korban is nagysikerű nemzetközi tevékenységnek minősíthető,

amely nemcsak választott bírói és közvetítői működésben hatályosul,[20] hanem a Szentszéknek a békét célzó, kötetekre menő encyklikáiban, körleveleiben, jegyzékeiben és beszédeiben is megnyilvánul.[21] A Szentszéknek mint a népek egyetértését a legsikeresebben előmozdító szervnek[22] és a Nemzetek Szövetségének egymást támogató szerves tevékenysége az államok békés együttműködését páratlan módon szolgálná ; a világbékét célzó ennek a két tényezőnek egyesülése által a nemzetközi jog kívánalma, az államok egyetértő békés szelleme az erkölcs és a méltányosság útján a tökéletesedés felé közeledne. Maga a Nemzetek Szövetsége pedig, amely jelen összealkotásában és szellemében sok tekintetben nem egyéb, mint a világháború győzteseinek háborús hódításaik megőrzésére az igazság és a jog leple alatt működő társulása, a Szentszék belépésével erkölcsi tartalmában gyarapodna meg és működésében a hatalmi politikai érdekek érvényesülése bizonyára korlátozottabb módon jelentkeznék.

E nagy jelentőségű morális célok megvalósítása érdekében szeretnők hinni, hogy a jelen politikai helyzetből adódó akadályok elsimulásával a Szentszék állami különállása alapján és évezredes hagyományokon felnevelkedett diplomáciája segítségével mód fog nyílni arra, hogy a Nemzetek Szövetségében *erkölcsi súlyának megfelelő* szerephez jusson és ezzel *az államközi életben* az *erkölcs* és a *méltányosság* követelményeit és a népek békés együttélésének feltételeit megvalósítsa.

*

A Città del Vaticano semlegessége.

A Szentszéknek abból a kötelezettségvállalásából, mely szerint az államok közötti viszályoktól távol fogja magát tartani, vonja le a lateráni szerződés 24. cikkének 2. bekezdése a Città del Vaticano területe semlegességének és sérthetetlenségének következményét : «Ennek következ-

tében a Città del Vaticano mindenkor és minden esetben semleges és sérthetetlen területnek fog tekintetni.»

A Città del Vaticano a szerződés eme tétele által állandóan semlegesített állammá nyilváníttatott.

A semlegesítettség tartalmilag azt jelenti, hogy az államnak békés politikát kell tanusítania, támadó háborút nem szabad folytatnia. Viszont a többi államok ellene háborút nem indíthatnak, területi integritását tiszteletben tartják.

Örök semlegességének jellemzői.

A semlegesítettségnek ezek a következményei a Città del Vaticanóra mint a Szentszék főhatalma alatt álló territoriumra nézve már magából a Szentszék morális személyiségéből adódnak. A szerződésnek a Città del Vaticano semlegességéről rendelkező szabálya valójában nem állapít meg egyebet, mint a Szentszék lényéből folyó tulajdonságoknak elismerését. Hogy jogilag mennyiben hoz létre semlegességi jogviszonyt, igen kétségesnek vehető. Az örök semlegesség hatályosnak csak az államok bizonyos csoportjával kötött szerződés alapján tekinthető. A hatályosság foka a szerződésben résztvevő államok száma szerint igazodik. A Città del Vaticano *semlegessége* ezért csak *részlegesen megalapozott,* jogilag csak a szerződő féllel, Olaszországgal szemben érvényesül. A Szentszék Olaszországgal szemben kötelezi magát semleges állami politika folytatására és ezért Olaszország a Città del Vaticano semlegességét és területének sérthetetlenségét tiszteletben fogja tartani.

Tényleges helyzet.

Ezek szerint a Citta del Vaticano semlegessé nyilvánításában valójában nem jogi, hanem tényleges helyzetet kell látnunk. A Szentszék minden jogi korlát nélkül sem fog háborúra okot adó tevékenységet kifejteni, az államok pedig elsősorban a Szentszék erkölcsi felülemelkedettsége miatt fognak a Città del Vaticano integritásának megsértésétől tartózkodni. Jogviszony csupán a szerződő felek között áll fenn, amennyiben Olaszország kötelezettséget

vállal a Szentszék békés állami tevékenysége esetén a pápai állam területe sérthetetlenségének tiszteletben tartására.

A 24. cikk idézett rendelkezése Olaszország kötelezettségvállalásának megállapításával jogot csak formailag létesít, minthogy a semlegességi jogviszony tartalmából folyó jogok és kötelezettségek a szerződés 3., 4. és 26. cikkeiben és a 24. cikk 1. bekezdésében konstituáltattak.[23]

Garancia hiánya.

A Città del Vaticano semlegessége az elmondottak figyelembevételével *tényleges* helyzet, mely az államok nagyobb köre garanciájának hiányában elsősorban erkölcsi biztosítékokban, a Szentszék hagyományos békés politikájában találja támaszát. A Città del Vaticano semlegességének biztosítására a lateráni szerződés szerint még Olaszország sincs kötelezve ; a szerződés megállapításainak megfelelően Olaszország csak a Città del Vaticano semlegességének tiszteletben tartására vállal kötelezettséget.

Valójában természetesen az a helyzet, hogy Olaszországnak a Città del Vaticano enklave helyzetéből kifolyólag szükségképpen meg kell védenie annak semlegességét, minthogy a pápai állam ellen irányzott bármily természetű támadás (szárazföldi avagy légi) csak olasz terület előzetes megsértése útján történhet.[24]

A Città del Vaticano semlegességét tehát a Szentszék morális személyiségéből folyó természetszerű állapotnak kell minősítenünk.

Korlátolt tartalmú jogállapot.

Bizonyos tekintetben azonban el kell ismernünk azokat a tanokat, melyek a Città del Vaticano semlegességét illetőleg annak szélesebbkörű megalapozottságát hirdetik. Kétségtelennek vehető ugyanis, hogy azok az államok, melyek a Città del Vaticano államiságát elismerték (vagy kifejezetten, vagy a Szentszékkel való nemzetközi jogviszony létesítése útján), elismerési tényükkel az állam

semlegességét mint inhaerens tulajdonságot is tudomásul vették. E tudomásulvétel és a szerződéses elismerés között azonban mind formailag, mind tartalmilag jelentős különbség áll fenn.

Ellentétes tanok.

Éppen ezért nem érthetünk egyet *Reck*-kel[25] és *Lutter*-rel[26] akik szerint a lateráni egyezmények notifikálása által az államok hallgatólagos magatartásukkal elismerik a Città del Vaticano semlegességét és ezáltal annak tiszteletben tartására is kötelezik magukat. Ez a magyarázat legfeljebb a Città del Vaticano semlegességének tudományos megvédése, semmint a tényleges helyzetnek megfelelő megállapítás. A notifikációnak mint egyoldalú nemzetközi jogügyletnek kétoldalú jogügyletté válása ugyanis a felette való napirendretéréssel, azaz hallgatólagos tényekkel nehezen bizonyítható be. A notifikációnak ilyen messzemenő következmények tulajdonítása számtalan nemzetközi kötelezettséget eredményezne és a kötelmek labirintusának létesítése által a «pacta sunt servanda»-elv hatályosságát illuzóriussá tenné.

A helyes felfogás.

A Città del Vaticano semlegességének széleskörű jogi elismerését ezek szerint csak a Szentszéknek az államokhoz intézendő külön nyilatkozatában mint szerződési ajánlatban és ez ajánlatnak az államok részéről történő kifejezett elfogadásában kell látnunk.

A jelen helyzetben azonban, minthogy a Città del Vaticano semlegességének kifejezett elismerése az államok részéről meg nem történt, annak *semlegességét jogilag* fennállónak *csak Olaszországgal* szemben kell minősítenünk.

Ez a semlegesség még Olaszország irányában sem jelentkezik a történelem folyamán tapasztalt semlegességi jogviszonyokkal azonos tartalommal. A Szentszék ugyanis nem képes kifejteni azokat, a semlegességét biztosító kötelezettségeket, melyeket a nemzetközi jog a semleges államra általában ró. (Igy különösen azt a köte-

lességet, hogy területének megsértését végső esetben fegyverrel is megakadályozza.)

Konkluzió. A Città del Vaticano *semlegessége* ezek szerint minden *jogi és hatalmi garanciát nélkülöző eszmei* és — amíg Olaszország, illetve egyéb államok azt tiszteletben tartják — tényleges *állapot,* amely mint ilyen a Szentszék politikai életelvének függvénye és korollárium.[27]

IX. FEJEZET.

A Szentszék jelen nemzetközi jogállásának összefoglaló végleges megállapítása és kritikája.

A lateráni szerződés által a Szentszék állami különállás és függetlenség birtokába jutott. Az Olaszországtól elismert territoriumon államot szervezett, mely állam tényezőinek bizonyos fogyatékosságai ellenére is egyrészt jogilag elegendő biztosítékot nyujt a Szentszék morális tevékenységének minden világi hatalomtól ment kifejtésére, másrészt pedig lehetőséget nyit arra, hogy a Szentszék a nemzetközi jog mai rendszerében állami főhatalma alapján általánosan elismert nemzetközi jogalanyként jelentkezhessék. *A Szentszék territoriuma.*

Ezzel a jogállapottal a Szentszék visszanyerte régi, az 1870-i debelláció előtt elfoglalt helyzetét, amennyiben e szerint személyében ismét két főhatalom egyesül: az *egyházfőségi* és az *ál'amfői* szuverénitás. E két hatalom — az egyházi és a világi — tekintetében a Szentszék mint egyeduralkodó korlátlan jogokkal rendelkezik. *Kettős nemzetközi jogállása.*

A Szentszék egyházi és világi hatalma egymásközti kapcsolatára az irodalom általában a personalis unio[1] kifejezéssel él. Ez a megállapítás a tényleges helyzetet természetesen csak formailag fedi; az egyházi és a világi hatalomnak a Szentszék személyében való egyesülése inkább reál-unióhoz hasonló helyzetet alakít, minthogy a Szentszék mint a Città del Vaticano szuverénje nemzetközi cselekményeket ritkán végez.[2]

Valójában a világi és az egyházi főhatalom összeesése

egészen különleges helyzetet létesít, amely mint ilyen az államközi életből vett analógiákkal nem tisztázható. A Szentszék világi különállása és függetlensége elérésére szükség volt világi impériumra, területi főhatalomra. Ez a territorium tette egyúttal lehetővé, hogy a Szentszék a nemzetközi jog jelen állásában minden kétség nélkül az államokkal egyenjogú nemzetközi jogalannyá válhassék. A pápai állam szimbolikus voltában ezt az államiságból folyó következményt csak formailag tudja nyujtani; államisága fenntartására önmaga képtelen, annak megőrzésében a Szentszék morális tekintélyére szorul. (A Città del Vaticano ez az önállótlansága alakította ki azokat a tanokat, melyek annak államiságát tagadásba vették; másrészt azt a konstrukciót, mely a pápai államnak az egyházi jogrendtől való függését igyekezett alátámasztani.) A *Città del Vaticano* tartalmilag így *nem azonos* elődjével, *a történelmi egyházi államnal*. Az a Szentszék nemzetközi különállását és cselekvőképességét önmagában biztosította, ez mindezeket a lehetőségeket csak alakilag nyujtja, erejét és támaszát nem állami létében, hanem a Szentszék általánosan elismert morális tekintélyében látja.

A Szentszék jelen nemzetközi jogállása legszembetűnőbb gyengéje e mellett a Città del Vaticano *enklave* természetében rejlik. A pápai városállam minden oldalról olasz területbe foglalva, a külvilággal való érintkezésében az olasz főhatalom tényei által megakadályozható, sőt még területének integritása is igen könnyen sérelmet szenvedhet. Az enklave természetből folyó hátrányokat az olasz állam a lateráni egyezményekben a lehetőséghez képest enyhíteni igyekezett; a politikai szerződésben nyujtott kiváltságai és engedményei általában meghaladják azokat a szabadságokat, amelyeket az enklaveval bíró államok államjogai a területükbe zárt államok számára megállapítani szoktak. A Città del Vaticano szabad

közlekedése végett nyujtott ez a jogosítványtöbblet kézenfekvő abból a körülményből, hogy a pápai állam — ellenkezőleg egyéb enklav államokkal — jogilag Olaszország minden beavatkozásától független ; a Szentszéknek az állam felett gyakorolt főhatalma a lateráni szerződés értelmében teljes.

A Szentszék jelen helyzetének előnye.

A Szentszék nemzetközi jogi különállása ezen a főhatalma alatt álló államon nyugszik. Ez a körülmény nemzetközi formáljogi szempontból a Szentszék jelen helyzetének minden *előnye*, de materialiter minden *hátránya* is. A Szentszék mint egy szuverén állam abszolut monarchája a nemzetközi jognak ma kétségtelen alanya ; a Szentszék az államokkal egyenlő jogképességű nemzetközi személyiség, jogi és cselekvő képessége saját állami főhatalmából és nem az államok konstitutív tényeiből származik. Nemzetközi helyzete és szerepe — a politikai szerződésben vállalt cselekvőképességi önkorlátozását nem tekintve — azonos az intéger egyházi állam uralmának idején élvezett jogállapottal.

A Szentszék jelen helyzetének hátránya.

A Szentszéknek ez a nemzetközi független helyzete azonban csak de iure mutat rokonságot a történelmi egyházi állam birtokában elfoglalt nemzetközi szerepével. A Szentszék nemzetközi különállása és jogalanyisága elismert volta ellenére szoros összeköttetésben áll az olasz állammal, amelyhez való viszonya az egyezményekben biztosított jogok ellenére is de facto az olasz állam- és kormányrendszertől függ. Az olasz belpolitikának irányváltozásai éppen ezért könnyen az egyezményekben nyujtott jogok megszorítására, illetve megsértésére vezethetnek.

Véleményeltérések Olaszországgal.

Éppen ezért érthető, hogy a Szentszék az Olaszországgal való kapcsolat jelentőségét felismerve, minden törekvését arra irányítja, hogy Olaszországban vallásos és az egyházzal rokonszenvező közvéleményt tartson fenn. A konkordátumban megszerzett előnyök ennek

a célnak a szolgálatában állanak. A Szentszék a gyermeknevelés és a házasságnak egyházi szertartás és jog szerinti létesítése útján igyekszik az olasz állampolgárság széles rétegeit lelki főhatalma elismerésére és tiszteletbentartására bírni. De éppen ebben a tevékenységében kerül összeütközésbe az olasz állammal, amely a nemzeti öntudat fejlesztése érdekében a nevelés eszközeit magának követeli. Egyházi és állami nevelési monopólium követelése az a surlódási felület, ahol a Szentszék és az olasz állam már az egyezmények megerősítése előtt is a leghevesebb ellentétekbe jutott. Ezek az elvi ellentétes felfogások az egyezmények megerősítésekor sem egyeztettek össze, az egyezmények elvi ellentétekkel léptek életbe.[3] A véleményeltérések azóta is időközönként felütik fejüket, tanusítván, hogy a kiegyezés műve a felek kölcsönös viszonyainak szabályozásában számtalan félremagyarázásra okot adó területet hagyott. És bár e véleményeltérések a Szentszék újabb keletű megállapításai szerint a római kúria és Olaszország belső ügyei,[4] amelyekből külállamok részéről semmiféle következtetés le nem vonható, ezek egy esetleges súlyosabb viszálynak mindenkor termékeny csiráját képezhetik.

Az ellentétek tárgya.

A Szentszék jelen nemzetközi helyzetének legkényesebb pontja ezek szerint most is az Olaszországgal való szoros kapcsolat, amely magában hordja esetleges jövőbeli ellentétek magvát. Mindazonáltal a jelenlegi jogi helyzet szerint előállható ezek az ellentétek korántsem mozognak olyan tág lehetőségek között, mint azok a viszályok, amelyek a garancia-törvény és a lateráni egyezmények hatálya között eltelt hat évtizedben keletkeztek. *Ma* a Szentszék nemzetközi szerepét és jogalanyiságát állami különállása alapján élvezi és azok a kiváltságok, amelyek e nemzetközi szerep kifejtéséhez nélkülözhetetlenek, nemzetközi szerződésben vannak megállapítva, védelmet tehát a nemzetközi jogban találnak. A nemzet-

közi jog pedig alig ismer egyetemesebben érvényesülő nemzetközi szokásjogi jogszabályt, mint a szerződések jóhiszemű megtartásának a tételét, a «pacta sunt servanda» elvet. Ez a tétel a nemzetközi jogviszonyoknak a jó erkölcsök és a méltányosság szerint történő hű megőrzését a nemzetközi jogalanyok legfőbb kötelességévé teszi, a jogviszonyok megváltoztatását csak a felek kölcsönös akarata alapján engedvén meg. Amennyiben tehát az olasz állam a jövőben a Szentszéknek biztosított jogokat egyoldalú tényekkel szorítaná meg, úgy nem állami felsőségéből fakadó jogával élne, hanem *nemzetközi jogellenes cselekményt* követne el, amely — ha megfelelő igazságszolgáltató szerv hiányában nem is orvosolható — mint ilyen súlyos elbírálás alá esik.

Nyilvánvaló ezekből, hogy legalább is a politikai szerződésben körülírt jogviszonyok tekintetében Olaszország a jövőben minden valószínűség szerint tartózkodni fog önkényes cselekményektől. Máskép alakul a helyzet a konkordátumban szabályozott ügyek tekintetében.

Bár a konkordátum is — amint másutt kimutattuk — nemzetközi szerződés és így érvényesülésére a nemzetközi szokásjogi védelem szintén kiterjed, a benne foglalt kimerítő rendelkezések az utólagos magyarázást, illetve ellentét esetén a részletekben való új megegyezést szükségessé tehetik. Maga a Szentatya is elismeri Gasparri államtitkárhoz intézett levelében,[5] hogy «bizonyos részleges nézeteltérések és véleménykülönbségek fölmerülhetnek abban a változatos anyagban, amelyet a konkordátum magában foglal vagy legalább érint, mert ezek elkerülhetetlenek ugyan, de orvosolhatók és összeegyeztethetők». A gyakorlat pedig kimutatta, hogy a lateráni egyezmények megkötése óta eltelt évek alatt csak a konkordátum rendelkezései váltak a szerződő felek között a viták és a viszályok forrásaivá, míg a politikai szerződés cikkei kétségekre és ellentétekre okot nem adtak.

A jövő fejlődés lehetőségei.

Ez a körülmény döntő fontosságú a Szentszék jövő helyzetének megítélésénél. A konkordátumból fakadó ellentétek «elkerülhetetlenek», de egyben természetesek is, minthogy az egyik szerződő fél erősen nacionalista beállítottságú, s a másik fél ennek az erőteljes nemzeti politikának megnyilvánulásait közvetlenül tapasztalja. A szerződésből viszont a súlyosabb nemzetközi szankciók és az eddigi gyakorlat szerint viszályok nem származnak és így *a Szentszék nemzetközi helyzete sértetlen.*

Ha az elmondottakhoz még hozzávesszük, hogy az ezek szerint szűkebb területről — a konkordátum rendelkezései által szabályozott ügyek köréből — fakadó viszályok a tapasztalat szerint minden nagyobb megrázkódtatás nélkül elsímultak, akkor bizonyossá válik, hogy a szerződő felek egyike által az egyezmények fenntartása érdekében hirdetett két maxima : az *egyetértés* és az *összeműködés* (concordia e collaborazione[6]) a gyakorlatban is érvényesült és az egyezmények legjobb megőrzőjének nyilvánult. Ezért nem kétséges, hogy — amennyiben az említett politikai és erkölcsi alapelvek a szerződő felek jövő viszonyaiban is hiánytalanul hatályosulni fognak — a lateráni kiegyezési mű tökéletesen fogja szolgálni azokat a célokat, amelyeknek megvalósítására létesült : a vallási nyugalmat és az Egyház barátságát az olasz belpolitikában és a szükséges nemzetközi különállást és függetlenséget a Szentszék számára.

FÜGGELÉK.

SZERZŐDÉS A SZENTSZÉK ÉS OLASZORSZÁG KÖZÖTT.

A SZENTHÁROMSÁG NEVÉBEN!

Figyelembe véve,

hogy a Szentszék és Olaszország felismerték, hogy illő kiküszöbölni a köztük fennálló nézeteltérések okait azáltal, hogy az igazságnak és a két Magas Szerződő Fél méltóságának megfelelő olyan végleges megállapodásra jutnak kölcsönös viszonylataikban, amely a Szentszéknek világi magas küldetése betöltéséhez szükséges teljes függetlenséget nyujtó tényleges és jogi állapotát állandóan biztosítja és lehetővé teszi a Szentszék számára az 1870-ben Rómának a Savoyai-ház alatt Olaszországhoz csatolása által keletkezett «római kérdés»-t végleges és megmásíthatatlan módon megoldottnak tekinteni ;

hogy továbbá a Szentszék teljes és látható függetlensége biztosítására nemzetközileg is elvitázhatatlan szuverénitást kell biztosítani, előállt annak a szükségessége, hogy a Città del Vaticano különleges módozatokkal létesíttessék azáltal, hogy a Szentszéknek erre a helyre való teljes tulajdonjoga, valamint kizárólagos és korlátlan hatalma és szuverén iurisdictiója elismertetik.

Őszentsége XI. Pius Pápa és Őfelsége Viktor Emmanuel, Olaszország Királya elhatározták, hogy szerződést kötnek, megnevezve e célból két teljhatalmú megbizottat, t. i. Őszentsége részéről államtitkárát, Pietro Gasparri bíboros úr Őeminenciáját, Őfelsége részéről lovag Benito Mussolini első miniszter és kormányelnök úr őnagyméltóságát ; akik, miután jó és kellő formában talált meghatalmazásaikat kicserélték, a következőkben állapodtak meg:

1. cikk.

Olaszország elismeri és ujólag megerősíti a Királyság 1848 március 4-i alkotmánya 1. cikkében szentesített elvet, mely szerint a római katolikus vallás az egyedüli államvallás.

2. cikk.

Olaszország elismeri a Szentszék nemzetközi téren való szuverénitását, mint természetéhez tartozó tulajdonságot, megegyezőleg hagyományával és világi küldetése követelményeivel.

3. cikk.

Olaszország elismeri a Szentszéknek a Vatikánra való teljes tulajdonjogát, kizárólagos és korlátlan hatalmát és szuverén iurisdictióját, úgy, ahogy jelenleg van összes függőségével és jövedelmével, létesítve ezen a módon a Città del Vaticanót különleges célokkal és a jelen szerződésben megjelölt módozatokkal. E város határai megjelöltettek a jelen szerződés kiegészítő részét képező első mellékletben foglalt tervrajzban.

Magától értetődik azonban, hogy a Szent Péter-tér, bár a Città del Vaticanónak részét képezi, ezentúl is rendesen nyitva marad a közönség számára és alávettetik az olasz hatóságok rendőrhatalmának; ezek a Bazilika lépcsőjének lábánál állanak meg, habár az ezután is nyilvános istentiszteletekre rendeltetik, és illetékes hatóság közbelépésre szólító felhívását kivéve, tartózkodni fognak a jelzett Bazilikába való felmenéstől és az abba való behatolástól.

Amennyiben a Szentszék különleges tevékenységeire tekintettel szükségesnek véli a Szent Péter-teret a nyilvános forgalomból időnkint kivonni, az olasz hatóság, hacsak az illetékes hatóság az ottmaradásra fel nem szó-

lítja, a Bernini-féle oszlopcsarnok és annak meghosszabbítása külső vonaláig visszavonul.

4. cikk.

A Szentszéknek a Città del Vaticanóra való, Olaszországtól elismert szuverénitása és kizárólagos iurisdictiója magában foglalja azt, hogy az olasz kormány semminemű befolyással arra nem bír és hogy a Szentszéken kívül azon semmiféle más hatóság nincs.

5. cikk.

Az olasz kormánynak gondoskodnia kell arról, hogy az előző cikkben foglaltak végrehajtására e szerződés hatálybalépte előtt a Città del Vaticanót alkotó terület minden tehertől és esetleges bírlalóktól szabaddá tétessék. A Szentszék vállalkozik arra, hogy a nyitott területrészeknek a Szent Péter-tér kivételével való bekerítése által a bejáratokat lezárja.

Különben megállapítást nyer, hogy a vallásos intézetek és szervezetek itt fekvő ingatlanait illetőleg a Szentszék ezekhez való viszonyait közvetlenül szabályozza, lévén azokban az olasz állam érdektelen.

6. cikk.

Olaszország az érdekelt szervezetekkel való megfelelő megállapodások segítségével úgy intézkedik, hogy a Città del Vaticano illő vízellátás tulajdonával biztosíttassék.

Az állami vasútakkal való összeköttetésről a Città del Vaticanóban a mellékelt tervben (I. melléklet) megjelölt helyen vasúti állomás létesítésével és a Vatikánhoz tartozó kocsiknak az olasz vasútakon való szállításával gondoskodik.

Hasonlóképpen gondoskodik a Città del Vaticanónak a többi államokkal való közvetlen összeköttetéséről is távíró, távbeszélő, rádiótelegráf, rádiótelefon és postaszolgálat útján.

Végül gondoskodni fog a többi közlekedési eszközökkel való összeköttetésről.

A fentiek a szerződés hatálybalépte napjától számított egy éven belül kerülnek az olasz állam költségén kivitelre.

A Szentszék saját költségén gondoskodik a Vatikán már fennálló és a jövőben megnyitni szándékolt bejáratainak rendbehozataláról.

A Città del Vaticano szárazföldi és légi közlekedési eszközeinek olasz területen való forgalmát a Szentszék és az olasz állam megállapodásokkal fogják szabályozni.

7. cikk.

Az olasz kormány kötelezi magát, hogy a Città del Vaticano körüli területen nem engedélyez e városra tekintő új építkezéseket és hogy e célból a Porta Cavallegeritől a via Aurelia és a viale Vaticano mentén már meglévő épületek részleges lebontásáról gondoskodik.

A nemzetközi jog szabályaival megegyezőleg tilos bármilyen légi járműnek a Vatikán területe fölött átrepülni.

A Rusticucci-téren és az oszlopcsarnokot környező övben, amelyekre nem terjed ki a 15. cikkben biztosított területenkívüliség, minden, a Città del Vaticanót érdeklő építészeti vagy útépítészeti változtatás közös megegyezéssel történik.

8. cikk.

Olaszország a Pápa személyét szentnek és sérthetetlennek tekintve, az Ellene elkövetett merényletet és az arra való felbujtást ugyanazokkal a büntetésekkel sujtja,

mint a Király személye ellen elkövetett merényletet, illetve az arra való felbujtást.

A Pápa személye ellen olasz területen szóval, tettel és írásban elkövetett nyilvános sértések és gyalázások úgy büntettetnek, mint a Király személye elleni sértések és gyalázások.

9. cikk.

A nemzetközi jog szabályaival megegyezőleg a Szentszék főhatalma alá tartozik minden, a Città del Vaticanóban állandó lakóhellyel bíró személy. Ez a lakóhely nem vész el időleges másutt tartózkodás egyszerű ténye által, amennyiben azzal a lakás elvesztése vagy egy más, a lakóhely feladását jelentő körülmény összekötve nincs.

Az előző bekezdésben említett személyek, megszűnvén a Szentszék főhatalma alá tartozni, Olaszországban minden további nélkül olasz állampolgároknak tekintetnek, ha az olasz jog meghatározása szerint, függetlenül a fentebb jelzett ténykörülményektől, nem vélelmezhetők más állampolgárságúaknak.

A jelzett személyekre, ameddig a Szentszék főhatalma alá tartoznak, az olasz királyság területén még azokban az ügyekben is, amelyekben a személyiségi jogot kell tekintetbe venni, az olasz törvényhozás rendelkezései alkalmazandók (ha az illető ügyeket nem szabályozzák a Szentszék által kibocsátott rendeletek), amennyiben pedig más állampolgárságúaknak vélelmezendők, az illető állam rendelkezései irányadók.

10. cikk.

Azok az egyházi méltóságok és a pápai udvarhoz tartozó személyek, akiket a Magas Szerződő Felek között még megállapítandó névjegyzék fog feltüntetni, Olasz-

országban még abban az esetben is, ha nem lennének polgárai a Vatikánnak, mindenkor és minden esetben felmentetnek a katonai szolgálat, az esküdti tisztség és minden személyes jellegű szolgáltatás alól.

Ez a rendelkezés alkalmazást nyer azokra a Szentszék által nélkülözhetetleneknek nyilvánított hivatásos tisztviselőkre, akik állandóan és meghatározott fizetéssel a Szentszék hivatalaiban, valamint a következő 13., 14., 15. és 16. cikkekben megnevezett, a Vatikánvároson kívül levő kormányszékeknél és hivataloknál vannak alkalmazva. Ezeket a tisztviselőket egy másik, hasonlóképpen felállított és a Szentszék által évenként kiigazított jegyzék fogja feltüntetni.

A Szentszék rendelkezéseinek kihirdetésében a Città del Vaticanón kívül hivatalból résztvevő egyházi személyeket az olasz hatóságok e miatt nem vethetik alá semmiféle akadályozásnak, vizsgálatnak vagy zaklatásnak.

A Rómában egyházi hivatalt viselő külföldi a Királyság törvényei értelmében az olasz állampolgárokat megillető személyi biztosítékokat élvezi.

11. cikk.

A katolikus egyház központi szervei az olasz állam részéről mentesek lesznek minden beavatkozástól (kivéve az olasz törvényeknek a jogi személyek szerzéseit illető rendelkezéseit), valamint az ingatlan javakat illető vagyonváltságtól.

12. cikk.

Olaszország a nemzetközi jog általános szabályai szerint elismeri a Szentszék aktív és passzív követségi jogát.

Idegen kormányoknak a Szentszéknél akkreditált követei a Királyságban ezentúl is élvezik a diplomáciai

képviselőket a nemzetközi jog szerint megillető összes előjogokat és kiváltságokat és székhelyüket továbbra is olasz földön tarthatják, ott a nemzetközi joggal megegyezőleg nekik járó kiváltságokat még abban az esetben is élvezve, ha államaik Olaszországgal nincsenek diplomáciai viszonyban.

Magától értetődik, hogy Olaszország kötelezi magát mindenkor és minden esetben tiszteletben tartani az összes államok és a Szentszék közti levelezés szabadságát és viszont, beleértve a háborút viselőket is, valamint az egész világ püspökeinek érintkezését az Apostoli Székkel.

A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat rendes diplomáciai viszony létesítésére azáltal, hogy megbíznak a Szentszéknél egy olasz nagykövetet és egy Apostoli Nunciust Olaszországnál, aki a bécsi kongresszus 1815 június 9-i aktájában elismert szokásjoggal megegyezőleg a diplomáciai testület doyenje lesz.

Az elismert szuverénitás következtében és nem érintve a következő 19. cikk rendelkezéseit, a Szentszék diplomatái és a Pápa nevében kiküldött futárok olasz területen még háború idején is olyan bánásmódban részesülnek, mint amely az idegen államok diplomatáinak és futárjainak a nemzetközi jog szerint jár.

13. cikk.

Olaszország elismeri a Szentszék teljes tulajdonjogát a San Giovanni in Laterano, Santa Maria Maggiore és San Paolo patriarchális Bazilikára minden melléképületeikkel. (II. melléklet, 1., 2. és 3.)

Az állam a Szentszékre ruházza a San Paolo Bazilikának és a hozzátartozó kolostornak szabad vezetését és igazgatását és folyósítja a Szentszéknek a közoktatásügyi minisztérium költségvetésében a nevezett Bazilikára előirányzott évi összegeknek megfelelő tőkét.

Hasonlóképpen magától értetődik a Szentszék szabad tulajdona a Santa Maria in Trastevere melletti San Callistóhoz tartozó épületre. (II. melléklet 9.)

14. cikk.

Olaszország elismeri a Szentszéknek a Castel Gandolfo-i pápai palotára való teljes tulajdonjogát összes jövedelmével, tartozékaival és függőségével (II. melléklet 4.) úgy, ahogy jelenleg a Szentszék birtokában vannak, valamint kötelezi magát a Castel Gandolfoban levő Barberini-villának összes jövedelmével, tartozékával és függőségével a Szentszék tulajdonába jutattására, annak átadását a jelen szerződés hatálybaléptétől számított hat hónapon belül foganatosítva.

Hogy kiegészítse a Janiculus-domb északi oldalán levő, a De Propaganda Fide Szent Kongregációjához és egyéb egyházi intézményekhez tartozó, a vatikáni paloták felé tekintő ingatlanok tulajdonát, az állam kötelezi magát, hogy a Szentszékre vagy az általa megjelölt intézményekre ruházza az abban az övben levő állami vagy harmadik személyek tulajdonát képező ingatlanok tulajdonjogát. A jelzett Kongregáció és egyéb intézményekhez tartozó, valamint az átruházásra szánt ingatlanok a mellékelt tervezeten vannak feltüntetve. (II. melléklet 12.)

Olaszország végül a Szentszék teljes és szabad tulajdonába bocsátja a Tizenkét Apostol Bazilikájához, a Sant'Andrea della Valle és a San Carlo ai Catinari templomaihoz tartozó hajdani kolostori épületeket (III. melléklet 3., 4. és 5.) összes melléképületeikkel és függőségeikkel. Ezek az épületek a jelen szerződés hatálybaléptétől számított egy éven belül birlalóktól mentesen adandók át.

15. cikk.

A 13. cikkben és a 14. cikk első és második bekezdésében feltüntetett ingatlanok, valamint a Dataria, a Cancellaria és a De Propaganda Fide-nek a Piazza di Spagna-n levő palotái a Sant'Offizio palotája és melléképületei, a Palazzo dei Convertendi a Piazza Scossacavallin (jelenleg a Congregazione per la Chiesa Orientale székhelye), a Vicariatus palotája (III. melléklet 6., 7., 8., 10. és 11.) és egyéb épületek, melyekben a Szentszék a jövőben szükségesnek tartja kormányszékeit elhelyezni, bár az olasz állam területének részét képezik, a nemzetközi jog által az idegen államok diplomatáinak székhelye számára elismert kiváltságokat fogják élvezni.

Hasonló kiváltságok alkalmazandók a többi, még Rómán kívül fekvő templomok tekintetében is az alatt az idő alatt, míg bennük, a nélkül, hogy a közönség számára nyitva állnának, a Pápa közbenjöttével cselekmények végeztetnek.

16. cikk.

A három előző cikkben megnevezett ingatlanok, valamint azok az épületek, amelyek a következő pápai intézetek székhelyéül vannak rendelve : a Gregoriánus-egyetem, a Biblikus-, Keleti-, Archeológiai-Intézetek, az Orosz-szeminárium, a Lombard-Kollégium, Szent Apollinárius két palotája és Szent János és Pál papságának gyakorlóháza (III. melléklet 1., 1 bis 2., 6., 7., 8.), sohasem lesznek korlátozásoknak vagy a közjólét okából való kisajátításoknak alávetve, kivéve a Szentszékkel való előzetes megegyezés esetét és mentesek lesznek mind az állam, mind bármely más testülettel szemben teljesítendő rendes vagy rendkívüli adóktól.

A Szentszéknek jogában áll a jelen és a megelőző három cikkben megjelölt valamennyi ingatlanoknak tetszése szerinti alakot adni az olasz kormány-, tartomány- és megyei hatóságok engedelme és beleegyezése nélkül, amelyek e tekintetben megbízhatnak a katolikus egyház dicsőségére vált művészi nemes hagyományaiban.

17. cikk.

Az egyházi méltóságoknak, hiva'alnokoknak és alkalmazottaknak (a nem állandóknak is) a Szentszék, a katolikus egyház más központi szervei és a Szentszék közvetlen vezetése alatt álló, akár Román kívül működő hatóságoktól élvezett bármely természetű illetményei 1929 január 1-étől kezdődőleg olasz területen minden állami és testületi adótól mentesek.

18. cikk.

A Città del Vaticano és a Lateráni palota művészi és tudományos kincsei a tudósok és látogatók számára ezentúl is hozzáférhetők maradnak, mindamellett fenntartatik a Szentszék számára a közönség látogatása szabályozásának teljes szabadsága.

19. cikk.

A Szentszék diplomatái és követei, idegen kormányoknak a Szentszéknél akkreditált diplomatái és követei, valamint az egyháznak idegenből a Città del Vaticanóba jövő méltóságai, akik külföldi pápai képviselő által láttamozott útlevéllel bírnak, minden további alakiság nélkül átutazhatnak az olasz területen. Ugyanez vonatkozik a

fentnevezett személyekre, ha szabályos pápai útlevéllel ellátva külföldre távoznak.

20. cikk.

Idegenből származó és a Città del Vaticano vagy a Szentszéknek azon kívül fekvő intézetei vagy hivatalai felé irányított árúk az olasz határ bármely pontjáról és a Királyság bármely kikötőjéből minden állami és községi vámtól mentesen mindig átbocsáttatnak az olasz területen.

21. cikk.

Olaszországban az összes bíborosok vérbeli hercegeket megillető tiszteletben részesülnek; Rómában székelve, akár a Città del Vaticanón kívül, az utóbbi teljes jogú polgárai.

A pápai trón üresedése alatt Olaszország különös módon gondoskodik a bíborosoknak olasz területen való akadálytalan átutazásáról és a Vatikánba való jutásáról, valamint arról, hogy személyes szabadságuk semmi módon ne akadályoztassék vagy korlátoztassék.

Olaszországnak ezenkívül gondja lesz arra, hogy a Città del Vaticano körüli területen ne kövessenek el olyan cselekményeket, melyek a konkláve összeülését bármi módon megzavarhatnák.

Ezek a rendszabályok a Città del Vaticanón kívül tartott konklávékra, valamint a Pápa vagy legátusai elnöklete alatt tartott zsinatokra és az azokra meghívott püspökökre is vonatkoznak.

22. cikk.

A Szentszék kérelmére és esetről-esetre vagy huzamosan adott meghatalmazása alapján Olaszország saját területén látja el a bíráskodást a Città del Vaticanóban elkövetett büntetendő cselekmények tekintetében, kivéve, ha a tettes olasz területre menekült, amikor is ellene minden további nélkül az olasz törvények szerint járnak el.

A Szentszék minden, az olasz területen elkövetett bűntettel gyanusított személyt kiad az olasz államnak, ha az elkövetett cselekmény mindkét állam törvényei szerint büntetendőnek minősül.

Hasonlóan járnak el a bűncselekménnyel gyanusított és a 15. cikk szerint menteseknek nyilvánított ingatlanokba menekült személyek tekintetében, hacsak ez ingatlanok elüljárói nem szólítják fel az olasz hatósági személyeket az épületekbe való behatolásra és az illetők letartóztatásának foganatosítására.

23. cikk.

A Città del Vaticano bíróságai ítéletének a Királyságban való végrehajtását illetőleg a nemzetközi jog szabályai alkalmazandók.

Ellenben minden további nélkül teljes joghatállyal bírnak Olaszországban még polgári következményeik tekintetében is az egyházi hatóságoknak egyházi vagy rendi személyeket illető lelki vagy fegyelmi ügyekre vonatkozó és az olasz hatóságokkal hivatalosan közölt ítéletei és rendelkezései.

24. cikk.

A Szentszék az őt nemzetközi téren is megillető szuverénitásra vonatkozólag kijelenti, hogy távol akarja és fogja magát tartani a többi államok közt fennálló világi

viszályoktól és az e célból összehívott nemzetközi kongresszusoktól, hacsak a viszálykodó felek egyöntetűen nem folyamodnak békehivatásához, ugyanakkor fenntartván magának erkölcsi és lelki hatalma minden esetben való érvényesíthetését.

Ennek következtében a Città del Vaticano mindenkor és minden esetben semleges és sérthetetlen területnek fog tekintetni.

25. cikk.

A Szentszéknek Olaszországgal szemben fennforgó követelése elszámolásáról a jelen szerződéssel egyidejüleg aláírt és annak negyedik mellékletét és kiegészítő részét képező egyezményben történik gondoskodás.

26. cikk.

A Szentszék úgy véli, hogy a mai napon aláírt egyezményekkel hozzáillő módon biztosíttatott számára mindaz, ami neki a Római Püspökség és Olaszország és az egész világ katolikus Egyháza főpásztori kormányzásához nélkülözhetetlen szabadsághoz és függetlenséghez szükséges; véglegesen és visszavonhatatlanul megoldottnak, következőleg kikapcsoltnak tekinti a római kérdést és elismeri a Savoyai-ház alatt az olasz Királyságot Rómával, mint az olasz állam fővárosával.

Olaszország a maga részéről elismeri a Città del Vaticano államot a Pápa szuverénitása alatt.

Az 1871 május 13-i 214. sz. törvény, valamint a jelen szerződéssel ellenkező minden rendelkezés hatályon kívül helyeztetik.

27. cikk.

A jelen szerződés az aláírástól számított legkésőbb négy hónapon belül a Pápa és Olaszország Királya megerősítésének vétetik alá és a megerősítő okmányok kicserélésekor lép életbe.

Róma, ezerkilencszázhuszonkilenc február tizenegyedikén.

Pietro Card. Gasparri s. k.

Benito Mussolini s. k.

JEGYZETEK.

A bevezetéshez.

[1] *Balanyi György:* A római kérdés. Budapest, 1929.

[2] *Buza László :* A Szentszék nemzetközi jogi helyzete a lateráni egyezmény szerint. Budapest, 1929. Magyar Jogászegyleti Ért. XX. k. 103. f.

[3] Die Lateran—Verträge zwischen dem Heiligen Stuhl und Italien vom 11. Februar 1929. Mit einem Geleitwort von Eugenio Pacelli Apostolischem Nuntius in Berlin. Herder & Co. Freiburg, 1929.

Az I. fejezethez.

[1] V. ö. különösen *Hold—Ferneck:* Lehrbuch des Völkerrechts, I. rész. Leipzig, 1930., 218. és köv., 247—257. ll. ; *Anzilotti:* Lehrbuch des Völkerrechts, I. k. Berlin és Leipzig, 1929. 89. és köv., 97—101. ll. ; *Liszt—Fleischmann :* Das Völkerrecht XII. kiad. Berlin, 1925. 85. és köv. ll. ; ellenkezőleg : *Knubben:* Die Subjekte des Völkerrechts. Stuttgart, 1928.

[2] Az elfogadott *Bellarmin*-féle meghatározás szerint az egyház : «Az egy és ugyanannak a keresztény hitnek vallása és ugyanazoknak a szentségeknek vétele által összekötött embereknek gyülekezete a törvényes pásztorok és különösképpen az egy Krisztusnak földi helytartója, a római pápa kormányzása alatt». (Coetus hominum unius et eiusdem fidei christianae professione et eorundem sacramentorum communione colligatus, sub regimine legitimorum pastorum ac praecipue unius Christi in terris vicarii Romani Pontificis. — Közölve *Kérészy:* Katolikus egyházi jog. Pécs, 1927. I. k. 2. old.)

[3] *Müller,* Joseph szerint : «Világi állam és római katolikus egyház, bár sok és fontos tekintetben hasonlatosak, alapjukban különböznek egymástól. Egész különböző és önálló életfeladataik vannak, különböznek egymástól az

elérendő végcél tekintetében, valamint a céljaik megvalósítására szolgáló eszközök megválasztásában». *Müller:* Die völkerrechtliche Stellung des Papstes und die Friedenskonferenzen. Einsiedeln, Waldshut, Köln a/Rhein, Strassburg, 1916. 26. l.

[4] Il diritto internazionale codificato, I. k. V. cím, 437—469. cikkek. *Antoine* Ch. francia fordításában, II. kiad. Páris, 1911.

[5] *Chrétien:* Principes de droit international public. I. f. No. 77.

[6] *Strupp* K.: Die Regelung der römischen Frage durch die Lateranverträge vom 11. Febr. 1929. Zeitschrift f. Völkerrecht, 15. k. 1930. 551. old. 4. jegyz.

[7] *Hold—Ferneck:* i. m. 239. old.

[8] *Müller,* J.: i. m. 32. l. Megjegyezzük, hogy a szerzőnek ebből az állításából levont következtetései az egyháznak az államtól való függetlenségét illetőleg világosan mutatják a kérdés helytelen beállítását. Szerinte ugyanis az egyházat az államban megilleti : 1. «a jog . . . függetlenségre és önálló működési területre (államtól mentes szféra) ; 2. a jog az egyház egyetemes igazgatásának szabadságára». Az állami szuverénitás elvén nyugvó modern alkotmányok szerint viszont az állam területén bármilyen testület részéről közhatalmi önálló hatáskör iránt jogigény nem támasztható ; az államba betagolt minden életegység az állam kizárólagos főhatalmának van alávetve.

[9] *Fauchille* P.: Traité du droit international public. I. kötet, 209. l.

[10] *Fauchille:* i. m. 210. l.

[11] *Hatschek* J.: Völkerrecht. Leipzig—Erlangen, 1923. 74. l.

[12] *Knubben* R.: Die Subjekte d. Völkerrechts. Stuttgart, 1928. 431. l.

[13] *Jenny* F.: Ist der Papst Subjekt d. Völkerrechts? Borna—Leipzig, 1910. 20. és köv. ll.

[14] *Wynen:* Die Rechts- insbesondere die Vermögensfähigkeit d. apost. Stuhles nach int. Recht. Freiburg, 1920. 56. s köv. old.

[15] V. ö. *Gierke,* O. klasszikus értékű megállapításaival : «Ha az egyházat minden hívő közületének, egyetemes társaságnak vagy univerzitásnak tekintjük, akkor ezzel csak passzív működési körét, misztikus testének csak alapját jelöljük meg : élő egysége isteni fején és annak földi helytartóján nyugszik . . . Minden megmozdulása felülről szár-

mazik. Azok a kísérletek, amelyek szövetkezeti vagy korporativ jelleget akartak az egyházba bevinni, a transzcendentális egyház határozó szerveinek testületi átalakítására szorítkoztak. És még ebben, az intézménygondolat alá rendelt helyzetben sem volt képes a korporatív elv a katolikus alapprincipium következetességével szemben tartósan érvényesülni». *(Gierke:* Das deutsche Genossenschaftsrecht. Berlin, 1873. II. kötet, 555. old.)

[16] Az idézett canon 2. §-ának zárószavaiból úgy látszik, hogy maga az egyház alkotmánya is a minden emberi hatalomtól való függetlenséget, a szuverénitást nem az egyháznak, hanem a pápának tulajdonítja, következőleg az egyház felfogása szerint is nemzetközi jogalanyisággal a Romanus Pontifex rendelkezik. Az egyházi törvénykönyvnek ebből az idézett szabályából a pápa *kizárólagos* nemzetközi jogalanyiságára következtetést vonni azonban még nem lehet, minthogy az egyház hivatalos felfogása is (XIII. Leo Immortale Dei encyklikájában), valamint a Codex más rendelkezései a szuverénitást az egyház mint tökéletes társaság (societas perfecta) számára követelik meg. (V. ö. *Kérészy:* i. m. II. k. 338. l. 15. jegyzet.)

[17] *Zehling:* Kirchenrecht. Berlin és Leipzig, 1922. 28—29. ll.

[18] *Camp* G.: Die organisatorische Trennung der Gewalten in der römischen Kurie. Zürich, 1926. 29. l.

[19] *Camp* G.: i. m. 13. l.

[20] «Ha ma az államszervszuverénitás elméletéről beszélünk, ez az akkori időre vonatkozólag nem helyes, minthogy akkor az uralkodó éppen az államszervvel azonosíttatott.» *(Kunz,* J.: Die Staatenverbindungen. Stuttgart, 1929. 25. old.)

[21] V. ö. *Hold—Ferneck:* i. m. 8. l.

[22] V. ö. *Kérészy:* i. m. 358—359. ll.

[23] IX. Pius 1860 jan. 19-iki körlevele (idézve *Müller*-nél i. m. 43—44. ll.).

[24] V. ö. *Lampert:* Die völkerr. Stellung d. Apost. Stuhles, Trier, 1916. 20. old.; *Ebers:* Italien u. d. Garantiegesetz. Köln, 1915. 44. old.; *Müller:* Die völkerr. Stellung etc. 62—70. old.

[25] *Hold—Ferneck:* i. m. 239. l.

[26] *Koeniger* A.: Katholisches Kirchenrecht. Freiburg, 1926. 194. l.

[27] Legge sulle prerogative del Sommo Pontefice e della Santa Sede . . .

[28] Sic can. 4., can. 99., can. 103., can. 106., can. 1552. §. 2. No. 1., can. 2255. §. 2.

[29] Igy: can. 687., can. 1409. és can. 1489. §. 1.

[30] V. ö. *Lammeyer* J.: Die iuristischen Personen der katholischen Kirche. Paderborn, 1929. 136—141. ll.

[31] V. ö. *Pradier—Fodéré:* Cours de droit diplomatique, I. 198.

[32] *Strupp* K.: i. m. 546. l.

A II. fejezethez.

[1] *Kévészy:* i. m. I. kötet 196—197. old.; *Csarada:* A nemzetközi jog története. Budapest, 223—224. ll.

[2] A római püspök egyházi primátusára Itália területén már a niceai zsinat 6. kánonja enged következtetni. Ezt megerősítik a sardicai synodus határozatai (342—43) can. 3—5, állami részről pedig III. Valentiniánus novellái (445). V. ö. *Appel H.*: Kirchengeschichte. Leipzig, 1915. 85. l.

[3] V. ö. *Haring:* Kath. Kirchenrecht. Graz, 1916. 216. l.

[4] Lásd *Bastgen* H.: Die römische Frage. Dokumente und Stimmen. Freiburg, 1917—19. I. köt. 24. és köv. ll.

[5] V. ö. *Csarada:* i. m. 223. l.

[6] V. ö. *Heffter* W.: Das europäische Völkerrecht. Berlin, 1848. 83. l.; *Csarada:* i. m. 228—229. ll.

[7] *Csarada:* i. m. 232. l.

[8] Lásd VI. Sándor és II. Gyula pápák nemzetközi jelentőségét. V. ö. *Niemeyer* Th.: Völkerrecht. Berlin, 1923. 45. old.

[9] *Wynen:* Die päpstliche Diplomatie stb. 45—48. ll.

[10] *Wynen:* Die päpstliche Diplomatie stb. 16—17. old.

[11] *Bastgen:* i. m. I. kötet. 48. l.

[12] 1805-ben Napoleon elfoglalta Anconát, 1806-ban Beneventumot és Pontecorvot.

[13] *Bastgen:* i. m. I. kötet 60. l.

[14] *Bastgen:* i. m. I. kötet 73. l. első jegyzet.

[15] Különös indokul szolgált, hogy az egységes fajú Itália 7 állami alakulatában csak a szárd királyságnak volt nemzeti uralkodócsaládja (a Savoyai-család).

[16] *Bastgen:* i. m. 234. és köv. ll.

[17] *Bastgen:* II. kötet 67. l.

[18] V. ö. *Cavour* 1860 okt. 11-én mondott beszédét. Lásd *Hagen:* Die Rechtsstellung des Hl. Stuhles nach den Lateranverträgen. Tübinger Abh. z. öff. Recht. 24. f. 1930. Stuttgart.

[19] Th. v. *Reck:* Die Lösung d. römischen Frage. Berlin, 1930. 5. l.

[20] Visconti Venosta aug. 29-én az olasz külképviseletekkel közölte azt a megoldási módot, hogy a Leo városrész a pápa felségjoga alatt marad ; Victor Emmanuel szept. 8-án a pápának azt a megegyezést ajánlotta, amely szerint székhelye minden emberi szuverénitástól független lesz. (V. ö. *Bastgen:* i. m. 633., 645. l.)

[21] A rendelet 1. cikke : Róma és a római provinciák az olasz királyság integráns részét képezik.

[22] 1. cikk : Róma városa a királyság fővárosa.

[23] *Lampert* U.: Die völkerrechtliche Stellung des apostolischen Stuhles. Trier, 1916. 18. l.

[24] V. ö. *Hagen:* i. m. 12. l. *Anzilotti:* Lehrbuch 105. l.

[25] A nemzetközi jog e tétele mindenesetre iskolapéldája a «Summum ius summa saepe iniuria» megállapításnak.

[26] L. *Müller:* i. m. 71. l.

[27] «Az okkupáció tökéletlen volt és maradt mindmáig, a Pápa király maradt a Vatikánban . . . a Pápa-király mint háborús ellenfél még nem győzetett le teljesen . . .» *(Müller:* i. m. 75—76. ll.)

[28] *Anzilotti:* Lehrbuch, 107. l. ; *Hagen:* i. m. 14. l.

[29] *Anzilotti:* Lehrbuch, 108. l.

A III. fejezethez.

[1] A jegyzék eme szakaszait eredetiben idézzük a garanciatörvény jogi minősítéséről szóló szakaszban, az 54—55. oldalakon.

[2] A Szentszéknek a 11. cikkben elismert követségi joga nem az olasz törvény rendelkezésein, hanem az államok magatartásán alapul !

[3] V. ö. *Ebers* G. J.: Italien und das Garantiegesetz. Köln, 1915. 45. old.

[4] Ez vezeti félre a nemzetközi jogi ismeretekkel kevésbbé rendelkező írókat, így Sipost (A római kérdés, Pécs, 1917. 89—90. ll.) és úgy látszik, Balanyit is (A római kérdés, Budapest, 1929. 72. l.).

[5] V. ö. *Liszt—Fleischmann:* i. m. 198. l., 12. jegyzet.

[6] Ez a felfogás a Vatikánnak abban a gyakorlatában nyilvánult különösen, hogy az Olaszországgal való viszály miatt idegen államfők csak saját államuk követségi épületéből tehettek látogatást a Szentszéknél. Ebben az esetben ugyanis úgy tekinttettek, mintha nem olasz, hanem közvetlenül saját államuk területéről indultak volna ki.

[7] Nemzetközi udvariassági szokások értelmében a diplomaták ugyan ez esetben is részesülnek szokásos kiváltságaikban.

[8] V. ö. *Liszt—Fleischmann:* i. m. 195. old.

[9] V. ö. *Anzilotti:* Lehrbuch, 111. old.

[10] *Hagen* szerint : «Példátlan anomália lett volna, ha ilyen kis állam miatt a követeknek és nunciusoknak ekkora apparátusa tartatott volna fenn». (i. m. 22. l.) ; sőt *Wynen* szerint : «A pápai követségi jognak alapja nem a pápa világi szuverénitása» (i. m. 30. l.).

[11] V. ö. *Anzilotti:* Lehrbuch, 112. l.

[12] «Sa Majesté le roi, gardien et dépositaire de l'integrité et de l'inviolabilité du sol national . . . prend . . . avec confiance en face de l'Europe et de la catholicité la responsabilité du maintien de l'ordre dans la Péninsule et de la sauvegarde du Saint-Slége . . . Le gouvernement du roi, en maintenant expressément en principe le droit national, se renfermera toutefois dans les limites d'une action conservatrice et tutélaire à l'égard . . . des intérêts qui reposent pour chaque État ayant des sujets catholiques, sur les garanties d'indépendance souveraine qui doivent être assurées à la papauté. Quant à ce dernier objet, l'Italie, je le répete, est prête, àprendre des arrengements avec les Puissances sur les conditions à déterminer d'un commun accord pour assurer l'indépendance spirituelle du pontife.» (Közölve : *Strupp*, i. m. 539. és köv. old.)

[13] «. . . Notre premier devoir . . . est donc de déclarer que le monde catholique ne sera pas menacé dans ses croyances par l'achèvement de notre unité. Et d'abord, la grande situation qui appartient personnellement au Saint Père, ne sera nullement amoindrie : son caractère de souverain, sa prééminence sur les autres princes catholiques, les immunités et la liste civile qui lui appartiennent en cette qualité, lui seront amplement garantis ; ses palais et ses résidences auront le privilège de l'exterritorialité. — L'exercice de sa haute mission spirituelle lui sera assuré par un double ordre de garanties : par la libre et incessante communication avec les fidèles, par les nonciatures qu'il continuera à avoir auprès des Piussances ; par les représentants que les Puissances continueront à accréditer auprès de lui ; enfin, et surtout, par la séparation de l'Église et de l'État que l'Italie a déja proclamée . . .» (Közölve : *Strupp*, i. m. 541—42. old.)

[14] Mint azt *Strupp* teszi : i. m. 541. l.

[15] Igy *Geffcken*, H.: Die völkerrechtliche Stellung d. Papstes, Hotzendorff's Handbuch d. Völkerrechts, Bd. II. Hamburg, 1887. *Liszt—Fleischmann:* i. m. 93. l. *Anzilotti:* i. m. 110. l.

[16] *Hagen:* i. m. 16. l.

[17] Ugyanígy *Lulvès*, I.: Die Stellung d. Papsttums im Weltkriege. Stuttgart—Berlin, 1916., 21. l. *Oeschey:* Lo Stato della Città del Vaticano, Zeitschrift. f. Völkerrecht. Bd. XV. 635. l.

[18] *Siotto Pintor*, M.: Die Erledigung d. römischen Frage in Italien, Jahrbuch d. öff. Rechts, Bd. 18. 238. l.

[19] Idézve *Jenny*, Fr.: Ist der Papst Subjekt des Völkerrechts. Borna—Leipzig, 1910. 58. old.

[20] Lásd *Jenny:* i. m. 47. old. 23. jegyzet.

[21] Idézve *Jenny*-nél 48. l.

[22] Az ítéleteket a Szentszék ellen természetesen nem lehetett végrehajtani, minthogy a garancia-törvény 7. cikke a Vatikán területét mindennemű hatósági cselekmény foganatosítása alól mentesítette. «Ezzel a királyi bíróság jogi tévedés áldozatává vált, amennyiben az ítéletnek és végrehajtásának összefüggését megszakította.» (*Müller:* i. m. 90. l.)

[23] Ennek a ténynek felismerésére enged következtetni a világháború alatt a Szentszék helyzetének megoldására felvetett az a terv, amely a Szentszék számára külföldi államot kívánt territoriumként megszerezni. (V. ö. az Erzberger-féle tervet Liechtenstein hercegségnek a Szentszék impériuma alá bocsátásáról, közölve Balanyinál 169—170. ll.) E terv felvetődése egymagában elegendő — véleményünk szerint — a Szentszék idegen államfősége fikciójának megcáfolására, mert ha ez a feltevés igaz alapokon nyugodott volna, úgy nem lett volna szükség az elméleti helyzet tényleges megvalósítására.

[24] *Zorn:* i. m. 548. l.

[25] Pl. *Liszt—Fleischmann:* i. m. 93. l.; *Friedrich* J.: Grundzüge d. Völkerrechts. Leipzig, 1915. 27. l.

[26] *Ullmann*, E.: Völkerrecht. Tübingen, 1905. 122. l.

[27] Ez irányú kutatásaink ugyanis nem tudtak igazat adni *Reck*-nek: i. m. 8. l., *Jenny*-nek és *Lutter*-nek (A lateráni egyezmény, Kül. Szemle, 1929. 330. l.), akik szerint a Szentszék nemzetközi jogalanyisága a garancia-törvény óta az irodalomban többnyire tagadásba vétetett.

[28] Igy *Verdross:* Die Verfassung d. Völkerrechtsgemeinschaft. Wien, Berlin, 1926., 153. l.; *Fauchille:* i. m. 210. l.;

Wynen: Die Rechtsfähigkeit usw. 70. l. ; *Kohler:* Grundlagen d. Völkerrechts. Stuttgart, 1918. 49—51. ll. ; *Niemeyer:* i. m. 75—76. ll. ; *Ullmann:* i. m. 122. l. ; *Foignet:* Manuel élémentaire de droit international public. Paris, Ed. 14. 1929., 235. és köv. ll. ; *Strupp:* Grundzüge d. positiven Völkerrechts, 4. Aufl. Bonn, 1928. 25 .l. ; *Hatschek:* i. m. 73. l. ; *Anzilotti:* i. m. 112. l. ; *Knubben:* i. m. 427. l. ; *Bastgen:* Papst címszava a Wörterbuch d. Völkerrechts, Bd. 2. 243. l. ; *Csarada:* A tételes nemzetközi jog rendszere. Budapest, 1910. 210. s köv. ll. ; *Müller:* i. m. ; *Lampert:* i. m. ; *Weiss,* A. : Traité théorique et pratique de droit int. privé, Paris, II. köt. 470. s köv. old. ; *Bonde,* Amédée : Traité élémentaire de droit int. public., Paris, 1926. 99. s köv. old. ; *Pradier—Fodéré:* Cours de droit dipl. I. 66., 96. old.

[29] *Geffcken:* i. m. 181. l. ; *Rivier:* Lehrbuch d. Völkerrechts, 2. kiad. Stuttgart, 1899. 122. l. ; *Heilborn:* Das System d. Völkerrechts. Berlin, 1890. 201. l. ; *Liszt—Fleischmann:* i. m. 93. l. ; *Waldkirch:* i. m. 134—136. l. ; *Jenny:* i. m. 67. l.; *Martens,* Friedrich: Völkerrecht. Berlin, 1883—86., I. köt. 234. old. ; *Louter,* J. : Le droit int. publ. posit. Oxford, 1920. I. köt., 166. s köv. old. ; *Hershey,* S. Amos : The essentials of int. public law. Newyork, 1918. 95—96. old.

[30] *Bonfils:* Lehrbuch d. Völkerrechts f. Studium und Praxis, 3. Aufl. Berlin, 1904. 201. l. ; *Friedrich:* i. m. 27. l. ; *Zorn:* Grundzüge d. Völkerrechts, 2. Aufl. Leipzig, 1903. 73. l. ; *Resch:* Das europäische Völkerrecht. Graz, 1885. 112—113. ll. ; *Oppenheim,* L. : International Law. I. köt., IV. kiad. London—Newyork—Toronto, 1928. 228. old. ; *Lawrence* T. J. : The principles of int. law. London, 6. kiad. 82—83. old.

[31] Lásd az 50. és köv. lapokat.

[32] *Fauchille:* i. m. 743. l.

[33] 1915. június 10-iki parlamenti beszéd, idézve *Lampert*-nél : i. m. 301. l.

[34] Idézve részben eredetiben, részben német fordításban *Oeschey*-nél : i. m. 639. l. és *Reck*-nél : i. m. 21. l.

[35] V. ö. *Hold—Ferneck:* i. m. 239. l. és *Knubben:* i. m. 433. l.

[36] V. ö. : *Egyed* István dr. : A kisebbségi kérdés. Budapest, 1930. 31. l. A balti államok és Albánia kisebbségi kötelezettségvállalása ajánlat alakjában történt, ez államoknak a N. Sz.-be való felvételével azonban a szerződési ajánlat valóságos kétoldalú jogügyletté, nemzetközi szerződéssé vált. (V. ö : *Irk:* A Nemzetek Szöv. 38. l.)

[37] Igy *Kohler:* i. m. 51. l.; *Bastgen:* Papst, 243. l.; *Foignet:* i. m. 240. l.; *Hold—Ferneck:* i. m. 239. l.; *Strupp:* i. m. 548—49. l.; *Anzilotti:* i. m. 103—105. l., akinek a következő megállapítása fentebbi okfejtésünket mindenben megerősíti: «A szerződés, amelyet azok megkötnek (t. i. a Szentszék és az állam), mint ilyen sem a kuriális, sem a regális theoriára nem vezethető vissza, minthogy a szerződést mind az egyik, mind a másik elmélet kizárása mellett kötötték».

[38] Idézve *Lampert:* i. m. 24. és 28. ll.

[39] Idézve *Lampert:* i. m. 24. l.

[40] A bécsi iskola ismertebb tagjai: *Kelsen, Verdross, Kunz.*

[41] Hogy a Szentszék nemzetközi jogalanyisága az államok magatartásának volt függvénye, tanusítható az idézett irodalom állásfoglalásaiból is. Amíg u. i. a garancia-törvény utáni évtizedekben a Szentszék nemzetközi szerepe kevésbbé volt jelentős, az írók nagy része nem tekintette azt nemzetközi jogi személynek. A világháború után, midőn a Szentszék a diplomáciai összeköttetés megkettőzése, számtalan konkordátum kötése és egyes államok elismerési kérelmei által nemzetközi hatalmi helyzetében mérhetetlenül megnövekedett, a legtöbb szakíró a Szentszék nemzetközi személyiségét kétségtelennek vallotta.

[42] Lásd részletesen felsorolva *Balanyi*-nál: i. m. 95. s köv. ll.

[43] V. ö. *Siotto—Pintor:* i. m. 239. l.

[44] *Fauchille:* i. m. 743. l. első jegyzet.

[45] *Hatschek:* i. m. 76—77. ll.

[46] V. ö. e tekintetben *Bonghi* képviselő parlamenti kijelentését: «Háborús időkben az állam jóléte az egyedüli és legfőbb jog». (L. *Nostitz—Rieneck:* Stimmen der Zeit, XCIII. 1917. 410. old.) Idézve *Hagen:* i. m. 74. l.

A IV. fejezethez.

[1] Lásd felsorolásukat *Balanyi*-nál: i. m. 160. és köv. ll.

[2] *Balanyi:* i. m. 169—170. ll.

[3] V. ö. *Orlando* igazságügyminiszter 1915 dec. 8-iki nyilatkozatát és *Moska* képviselő fejtegetéseit a Nuova Antologia 1916 jan. 1-i számában. (Közölve *Lulvés:* i. m. 43—44. lapok.)

[4] U. i. *Siottó—Pintor:* i. m. 241. l.

[5] «Nem az idegen fegyverektől, hanem az igazság érzüle-

tének diadalától, amely mindig jobban elterjed az olasz népben, megfelelőleg saját igazi érdekének.» — «Non dalle armi straniere, ma dal trionfo di quei sentimenti di giustizia che augura si diffondano sempre piu nel popolo Italiano in conformità del verace suo interesse.» (V. ö. *Bastgen:* i. m. 3. kötet, 113. l.)

[6] V. ö. *Hagen:* i. m. 29—30. ll.

[7] Lásd felsorolva *Reck*-nél : i. m. 9—10. l.

[8] «At vero tum huius Principatus et origo et divina natura, tum universitatis Christifidelium in toto orbe degentium ius sacrosanctum postulat, *nulli* ut idem sacer Principatus *humanae potestati,* nullis legibus (licet hae Romani Pontificis libertatem quibusdam praesidiis seu cautionibus communire polliceantur) *obnoxius esse* videatur, at sui iuris ac potestatis et sit et manifesto appareat. Verum illa libertatis praesidia, quibus divina ipsa Providentia . . . non solum sine detrimento, sed magno cum Italiae emolumento, Romani Pontificis auctoritatem communiverat ; praesidia illa quae tot saeculis divino eiusdem libertatis tutandae consilio apte responderant, quorum nec divina hodiedum providentia indicavit, neque hominum consilia quidquam simile invenerunt quod eadem praesidia congruenter compensaret ; praesidia illa hostili vi protrita atque etiamnum violata absonam eam Romano Pontifici vitae conditionem effecerunt . . .» (Acta Apost. Sedis 1922. 698. s köv. old. Közölve *Siotto—Pintor:* i. m. 237. old.)

[9] Lásd *Siotto—Pintor:* i. m. 234. old.

[10] *Reck:* i. m. 13. l.

[11] 1927 január 9-iki, 5. számú törvény.

[12] *Oeschey:* i. m. 624. l.

[13] V. ö. *Reck:* i. m. 16. old.

[14] Az Acta Apost. Sedis 1929 jún. 7-iki számában Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum Conventiones c. alatt kihirdetve.

[15] V. ö. a szerződés praeambulusát.

[16] 1. cikk : «Olaszország elismeri és újólag megerősíti a királyság 1848 március 4-iki alkotmánya 1. cikkében szentesített elvet, mely szerint a római katolikus vallás az állam egyedüli vallása».

[17] *Oeschey:* i. m. 651. old. 1. jegyzet.

[18] *Mussolini:* Gli accordi del Laterano. Discorsi al parlamento. Róma, 1929. 72. old.

[19] V. ö. XI. Pius 1929 február 14-iki beszédének megállapítását : «A Konkordátum bár nem a lehető legjobb, de

mindenesetre egyike a legjobbaknak». (Közölve *Reck:* i. m. 17. old.)

[20] *Liermann:* Staat und Kirche in den Lateran-verträgen. Archiv d. öff. Rechts, 18. kötet, 1930. 379. és köv. lapok. *Siotto—Pintor:* i. m. 244. old.

[21] «Figyelembe véve, hogy már a Szentszék és Olaszország között a «római kérdés» megoldására irányuló tárgyalások megkezdésekor a Szentszék maga javasolta, hogy az erre a kérdésre vonatkozó szerződést *szükségszerű kiegészítésképpen* konkordátum kísérjen . . .» (1. bekezdés.)

[22] «A Szentszék úgy véli, hogy a mai napon aláírt *egyezményekkel* hozzáillő módon biztosíttatott számára mindaz, ami neki a Római Püspökség és Olaszország és az egész világ katolikus Egyháza főpásztori kormányzásához nélkülözhetetlen szabadsághoz és függetlenséghez szükséges; véglegesen és visszavonhatatlanul *megoldottnak*, következőleg kikapcsoltnak *tekinti a «római kérdést»* . . .» (1. bekezdés.)

[23] «Jelen Konkordátum a megerősítő okiratok kicserélésekor lép életbe, egyidejűleg a Magas Szerződő Felek között kötött *szerződéssel, amely* a «római kérdést» kiküszöböli.» (1. bekezdés.)

[24] «Figyelembe véve, hogy a Szentszék és Olaszország a *szerződés* folyományaképpen, *amely által a «római kérdés» véglegesen megoldatott* . . .» (1. bekezdés.)

[25] V. ö. *Liermann:* i. m. 381. old.

[26] Közölve német fordításban *Siotto—Pintor*-nál: i. m. 246. old.

[27] *Mussolini:* i. m. 130—131. old.

[28] V. ö. *Siotto—Pintor:* i. m. 246. old.

[29] V. ö. *Strupp:* i. m. 553. l.

Az V. fejezethez.

[1] V. ö. *Strupp:* i. m. 551. old.; *Oeschey:* i. m. 637. old.; *Reck:* i. m. 20—21. old.; *Hagen:* i. m. 58—59. old.; *Hold—Ferneck:* i. m. 242. old., stb.

[2] Éppen ezért nem tartjuk szerencsésnek, hogy a politikai szerződés a szuverénitásnak az irodalomban korántsem egyöntetű tartalmú fogalmával operál. Felfogásunk szerint sokkal helyesebb lett volna az egyezmény e cikkében nemzetközi jogalanyiságról vagy cselekvési képességről rendelkezni, amely szabatos nemzetközi terminusokkal tisztábban fejeztetett volna ki e cikk tulajdonképpeni célja. Az ugyanis, hogy e cikkben Olaszország elismeri a Szentszék

szuverénitását, mint hagyományainak és világi hivatása követelményeinek megfelelő tulajdonságot, még nem jelent egyebet, mint hogy megállapítja a Szentszék egyházfőségi főhatalmi jogait. Ez a megállapítás ennyiben semmitmondó. A cikk kijelentésében foglalt az a határozó, amely szerint a szuverénitás elismerése *nemzetközi* téren történik, utal csak a Szentszék nemzetközi téren jelentkező függetlenségére és következtetőleg cselekvőképességére. Ebben az elismerésben pedig nemzetközi jogalanyiság megállapítása csak közvetve foglaltatik. Ezért érthető, hogy az irodalom e cikkben általában csak a «lelki szuverénitás» elismeréset látja. (V. ö. *Hold—Ferneck:* i. m. 242. l. «Ez szemmel láthatólag az Egyház *lelki* szuverénitásának . . . elismerését jelenti.») Véleményünk szerint a lelki szuverénitás megjelölés a morális szankciókkal fenntartott egyházi jogrend főhatalmát jelentheti csupán, mely az állami főhatalomhoz hasonlóan kizárólagosságra törekszik, az isteni és állami jogrend kolliziójánál az isteni jog betartásának elsőbbségét hirdeti. E főhatalom ennyiben lelki, de semmiképpen sem nemzetközi, mert bár szerte e világon fejti ki hatását, nem államokkal — a nemzetközi jogközösség tagjaival —, hanem egyes személyekkel, a hívőkkel kerül vonatkozásba.

[3] *Liermann:* i. m. 383—384. old.

[4] Jogfilozófiai meghatározás; az állam-, illetve nemzetközi jogit lásd a 63. oldalon.

[5] Mi a pápa nemzetközi jogalanyiságát — bizonyos tekintetben korlátozva — elismertük és indokolásunkat részletesen (a 68. és köv. oldalakon) kifejtettük.

[6] Igy IX. Pius 1860-ban az egyházi állam elrablóira kimondott egyházi átokban a pápa világi hatalmát az egyházi iurisdictio kifejtése előfeltételének jelölte meg. (*Bastgen:* i. m. I. köt., 322. old.) Az egyházi állam debellációja után *Antonelli* bíboros-államtitkár a pápai külképviseleti szervekhez 1870 nov. 8-án intézett utasításában a következőket írja: «A szabadság, amely nekünk abszolute szükséges Isten Egyházának igazgatásához és abban a jogok fenntartásához». (*Bastgen:* i. m. II. köt. 672. l.) XIII. Leo 1887-ben a megbékélés egyedül lehetséges útját pápai territorium elnyerésében és így az igazi szuverénitáshoz való visszatérésben (ritorno ad una vera ed effetiva sovranita) jelölte meg. (*Hagen:* i. m. 21. old.)

[7] A kalifátus és a pápaság hatalmának analógiájára utal *Kohler* is: i. m. 51. l. első jegyzet.

[8] «Völlig unberechtigt ist der Einwand, dass man, wenn

dem Papste die völkerrechtliche Persönlichke't zugestanden wird, dann auch dem Buddhismus, dem Islam und dem Protestantismus ein gleiches Recht geben müsse. Denn ausser der katholischen Kirche mit ihrem Oberhaupte, dem Papst, hat noch niemals eine Religion Proben ihres internationalen rechtlichen Lebens gegeben. *Nur sie* ist ihrem innersten Wesen nach über- oder *international*, während alle andern Religionen einen mehr oder weniger ausgeprägten nationalen Karakter haben.» (*Wynen:* Die päpstliche Diplomatie, 37. old.)

[9] V. ö. *Hold—Ferneck:* i. m. 244—45. old.

[10] V. ö. *Anzilotti:* Lehrbuch, 424. l.

[11] V. ö. *Hagen:* i. m. 73—74. l.

[12] *Reck* a háborús rendelkezéseket nyilván a háborút viselő államok képviseleteire is kiterjeszti. (I. m. 29. l. 27. jegyzet.)

[13] A bécsi réglement 4. cikke a diplomáciai képviselőknek (az aacheni 1818 november 21-iki jegyzékben négyre kiegészített) csoportjában a rangelsőbbséget a helyi anciennitás szerint állapítja meg. E rendelkezés alól a pápai képviselőket kifejezetten mentesíti.

A VI. fejezethez.

[1] V. ö. *Hagen:* i. m. 59. lapján mondottakkal: «Ezzel az új egyházi állam, éppen úgy, mint a régi, csak jogtárgyként értékeltetik. Egy más jogi személy, a Szentszék hatalmi tevékenységének tárgya».

[2] V. ö. XI. Pius 1929 febr. 11-én tartott beszédének megállapítását: «una vera e propria e reale sovranita». (*Reck:* i. m. 16—17. old.)

[3] Közölve *Hagen:* i. m. 60. l.

[4] V. ö. *Liszt—Fleischmann:* i. m. 89. old.

[5] V. ö. helyesen: *Anzilotti:* Lehrbuch, 171. old.: «Az (t. i. az állam) azért keletkezik, mert a történelem, az emberi életnek változatos eseményei és az emberi akarat életre keltik. Az államoknak jogi képessége új állam alakítására . . . elképzelhetetlen».

[6] Ugyanígy *Buza:* A Szentszék nemzetközi jogi helyzete a lateráni egyezmény szerint. Bp. 1929. 221. old.; *Oeschey:* i. m. 646. old.; helytelenül ellenkezőleg: *Lutter:* i. m. 331. old.

[7] V. ö. *Strupp:* i. m. 551. old.; *Anzilotti:* Lehrbuch, 119. old.; *Liszt—Fleischmann:* i. m. 91. old.; *Hold—Ferneck:*

i. m. 177. old.; *Teghze:* Nemzetközi jog. Debrecen, 1930. 188. old.

[8] Nem jogi!

[9] Ilyen felfogást vall *Buza:* i. m. 233. old.

[10] A Città del Vaticano államiságát külön fejezetben (VII.) tesszük részletes vizsgálat tárgyává.

[11] Területe 44 Ha. Összevetésül közöljük, hogy Európa egyéb törpe államai: Monaco 1·5 km², San Marino 59 km², Andorra 257 km² kiterjedésűek.

[12] A kifejezésnek bizonyos disztinkciójával; az épületek egy részét elismeri a Szentszék tulajdonának (azokat, amelyeknek tulajdonát a Szentszék a garancia-törvény óta eltelt évtizedekben állandóan erőteljesen követelte), más részét pedig a Szentszékre ruházza át.

[13] S. Giovanni in Laterano bazilika minden tartozékával;
Sa. Maria Maggiore-bazilika melléképületeivel;
S. Paolo-bazilika a hozzátartozó épületekkel és utcarészletekkel;
S. Callisto in Trastevere-palota;
Castel Gandolfo-i pápai palota minden tartozékával és függőségével, valamint a
Barberini-villa minden tartozékával és függőségével (13. cikk, 14. cikk, 1. bek.),
ezenkívül a Dataria, a Cancellaria, a Congregatio de Propaganda Fide palotái, a S. Offizio palotája minden melléképületével, a Palazzo dei Convertendi és a Vikariatus palotája (15. cikk, 1. bek.). Valamint azok az ingatlanok, melyek a Janiculus-domb északi lejtőjén fekszenek és egyházi intézmények kibővítésére a 14. cikk 2 bekezdése alapján az olasz állam által átruháztatnak.

[14] A Gergely-egyetem; a Bibliai-, Keleti-, Régészeti-intézetek; az orosz Szeminárium, a Lombard-kollégium; Szent Apollinarius mindkét palotája, Szent János és Pál szerzeteseinek gyakorlóháza (16. cikk, 1. bek.); a 12. Apostol-bazilikához, valamint a S. Andrea della Valle és S. Carlo ai Catinari-templomokhoz tartozó kolostori épületek.

[15] A Szentszék egyházi célokból a Szent Péter-teret a forgalomból időnként ki is vonhatja; a látogatási szolgalommal terhelt épületek látogatási rendjét ő szabályozza.

[16] V. ö. *Oeschey:* i. m. 657. old.

[17] Tudvalevőleg a Città del Vaticano lejtőn fekszik.

[18] V. ö. *Buza:* i. m. 229. old.

[19] «A nemzetközi jog szabályaival megegyezőleg azok a személyek, akik csak időlegesen tartózkodnak a vatikáni

város területén, a Szentszék által nem tekinthetők területi főhatalma alá vetetteknek, vagy mindenesetre csak abban az értelemben, amennyiben minden egyes külföldi állampolgár azon állam területi főhatalmának, amelyben tartózkodik, alá van vetve.» (Lehrbuch, 422. old.)

[20] «Olaszországban minden további nélkül olasz állampolgároknak tekintetnek.» — «. . . saranno in Italia considerate senz'altro cittadini italiani.» (9. cikk 2. bekezdés.)

[21] Közölve *Oeschey:* i. m. 674. old.

[22] Ugyanígy *Niboyet* J. P.: Les accords de Latran et le droit international privé. Revue de droit int. de sciences dipl. et pol. VII. köt. 1929., 99. old. s köv.: «Előnyösebbnek tűnik nekünk azt tartani, hogy . . . a Vatikán állampolgárai teljesen elvesztették állampolgárságukat és azt csak a jövőben nyerhetik vissza». (103. old.)

[23] *Niboyet* a szerződés idézett rendelkezésében az okkupatív szándékot látja és azért tiltakozik annak a volt idegen állampolgárokra való alkalmazása ellen. (I. m. 104. old.)

[24] Közölve *Oeschey:* i. m. 669. s köv. ll.

[25] Fiúknál a 25. életév elérése, leányoknál a házasságra lépés.

[26] The Statesman's Year-Book, London, 1932. 1227. old. A Città del Vaticano lakossága 1929-ben, megalakulásakor 518 főből állott. (Seydlitsche Geographie, Europa Handbuch. Breslau, 1931. 683. old.)

[27] Art. 4.: La sovranita e la giurisdizione esclusiva, che l'Italia riconosce alla Santa Sede sulla Città del Vaticano, importa che nella medesima non possa esplicarsi alcuna ingerenza da parte del Governo italiano e che non vi sia altra autorita che quella della Santa Sede.

[28] Mint már más helyütt is említettük, az állami főhatalom nem a Città del Vaticanóhoz, hanem a Szentszékhez kapcsolódik; a Città del Vaticano polgárságának az állam ügyeinek intézésébe befolyása nincs, állampolgári, ú. n. politikai jogok nem illetik meg.

[29] Codex Iuris Canonici 263. can.

[30] Codex Iuris Canonici 241. can.

[31] Legge fondamentale della Città del Vaticano; Legge sulle fonti di diritto; Legge sull'ordinamento administrativo; Legge sull'ordinamento economico, commerciale e professionale; Legge di publica sicurezza; Legge sulla cittadinanza ed il soggiorno.

[32] Az alaptörvény 17. cikke.

[33] V. ö. a Corp. Iur. Can.: can. 2343. és 2344. szankcióit a pápa elleni merényletek és egyéb sértések tekintetében.
[34] Ez a Codice Penale ergastolo büntetésének helyébe lépett halálbüntetés.
[35] V. ö. *Reck:* i. m. 75. old.

A VII. fejezethez.

[1] *Siotto—Pintor:* i. m. 242. old.
[2] *Checchini:* La natura giuridica della Città del Vaticano e del trattato lateranense, Rivista di diritto intern. 1930. 196. és köv. old.
[3] *Baldassari:* Il trattato del Laterano, Bari, 1930. 31. és köv. old.; *Ottolenghi:* Sulla condizione giuridica della Città del Vaticano, Riv. di diritto int. 1930, 180. és köv. lapok; *Jemolo:* Carattere dello Stato della Città del Vaticano, Riv. di diritto int. 1929., 188. és köv. old.
[4] *Liermann:* i. m. 384. és köv. old.
[5] *Liermann:* i. m. 384. old.
[6] *Liermann:* i. m. 386. old.
[7] A pápa ebben a beszédében az egyházi állam mint a történelemben jelentkező alakulás visszaállításáról mondott le; nem tartotta a történelmi egyházi állam visszaállítását előnyösnek, hanem megfelelőbbnek nyilvánította a *kis* államterületet, melynek kormányzása nem ad külön gondot.
[8] *Liermann:* i. m. 390. old.
[9] Lásd a 88. és köv. lapokon.
[10] V. ö. *Oeschey:* i. m. 687. old.
[11] Ugyanígy *Hold—Ferneck:* i. m. 244—245. old.
[12] «Riservandosi in ogni caso di far valere la sua podesta morale e spirituale.» — «Fentartván minden esetben erkölcsi és lelki hatalmának érvényesítését.»
[13] V. ö. *Liszt—Fleischmann:* i. m. 95. old., 99. s köv. old.
[14] *Liszt—Fleischmann:* i. m. 106. old.
[15] *Hold—Ferneck:* i. m. 224. old.
[16] A hatalmak garanciájáról való lemondást 1929 márc. 9-iki beszédében maga XI. Pius előnyösnek jelentette ki, idézvén Szent Pálnak a galileiekhez intézett levelét, mely szerint még a gazdag örökös is «nihil differt a servo . . . quamdiu sub tutoribus est». (Közölve *Liermann:* i. m. 397. old.)
[17] «En effet l'autorité du Pontificat suprême dépasse les frontières des nations, elle embrasse tous les peuples . . .» — «Valójában a pápaságnak hatalma túlszárnyal a nemzetek

határain, átfogja az összes népeket...» (XIII. Leo 1899 május 29-iki, a holland királynőhöz intézett iratából. Közölve *Wehberg* H.: Das Papsttum und der Weltfriede. Gladbach, 1915. 103. old.)

A VIII. fejezethez.

[1] A Nemzetek Szövetségében államon feletti államot különösen az angol irodalom lát. Nálunk e felfogás felé hajlik *Irk:* A Nemzetek Szövetsége stb. 31—32. old.

[2] V. ö. *Schücking—Wehberg:* Die Satzung d. Völkerbundes, II. kiad. Berlin, 1924., 102—109. ll.

[3] E megjelölés híve nálunk *Mengele:* A Népszövetség jogi és politikai rendszere. Bpest, 1927., 66. old.

[4] V. ö. *Niemeyer:* Der Völkerbund. Verfassung u. Funktion. Kiel, 1926., 30. és köv. ll.

[5] V. ö. *Fauchille:* i. m. I. k. 215. lapján mondottakkal: «Ez a Nemzetek Szövetsége több, mint az államok között létrejött szövetkezés . . . bizonyos nemzetközi személyiséget kell számára elismerni». Ellenkezőleg *Hold—Ferneck:* aki szerint a Nemzetek Szövetsége csak egy «régi stílusú diplomatakonferencia». (I. m. 234. old.)

[6] V. ö. különösen *Niemeyer:* Der Völkerbund stb. 46. old.

[7] Igy pl. Svéd- és Finnország között az Aaland-szigetek ügyében, Lengyelország és Csehszlovákia között, Görögország és Olaszország között, stb. V. ö. *Ottlik:* Annuaire d. l. S. d. N. 1928.

[8] A Nemzetek Szövetségének ilyen irányú eredményes tevékenységei: a hadifoglyok, menekültek, betegek gondozása; küzdelem a rabszolga- és leánykereskedelem, valamint az ópium és más kábítószerek forgalma ellen; nők és gyermekek védelme, nemzetközi munkaügy fejlesztése, állami kölcsönök közvetítése, stb., stb. E tevékenységek különös értékelését lásd *Apponyi:* Előszavában a *Wladár:* Mi is az a Népszövetség? c. munkához.

[9] Az ezzel a kérdéssel vagy egyáltalában nem, vagy csak felületesen foglalkozó irodalomból ugyanezen a nézeten van: *Huber* R.: Reck művéről írt bírálatában, Arch. d. öff. Rechts. 20. k. 3. f. 454. old. és *Buza:* i. m. 238. old. Az ellenkező véleményt képviselik: *Liermann:* i. m. 388. old.; *Hagen:* i. m. 47. old.; *Reck:* i. m. 34. old.; *Lutter:* i. m. 335. old. Több figyelmet fordít erre a kérdésre Yves de la *Brière*, aki 1930 januárjában a genfi «Institut Universitaire de Hautes Études Internationales»-ben tartott előadássoroza-

tában a pápa és a Nemzetek Szövetsége viszonyáról is szólott. (Ismertetve : Die Friedenswarte, XXX. 1930. 82. old.) Szerinte a pápa nem csatlakozását a Nemzetek Szövetségéhez három szempont tekintetbe vétele indokolhatja : 1. a Szentszék nem ismerheti el a Nemzetek Szövetségében képviselt államokkal való egyenrangúságát ; 2. a Nemzetek Szövetsége olyan kérdésekkel is foglalkozik (világpolitika, gazdaság, stb.), melyekben a pápa nincs érdekelve ; 3. a Szentszék nem felelhet meg az egyességokmány 16. cikkében előírt szankciók esetleg szükségessé vált alkalmazásának. Brière szerint azonban nem lehetetlen, hogy a Szentszék a Nemzetek Szövetségével jogi kapcsolatba jöjjön. Ennek a lehetőségnek jogi indokolásáról különös tekintettel a lateráni szerződés 24. cikkére nem szól ugyan az általunk felhasznált ismertetés. Viszont Brière más helyütt (lásd L'organisation internationale du monde contemporain et la Papauté souveraine. III. kötet. 64. old.) kifejezetten az ismertetésből vonható következtetésekkel ellenkező véleményt hirdeti, amidőn így ír : «Amennyire a pápának a Nemzetek Szövetsége tagjai közé való jelölése a lateráni szerződés 24. cikke szerint ki van zárva és amint az XI. Piusnak már ismert intencióival is ellentétben lenne, annyira megfelelő lenne a pápai intencióknak, valamint a népek egyeteme nemes érdekeinek és közjavának a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségével való, a tanács (vagy a közgyűlés) egyhangú meghívásával történő alkalmi együttműködése». Vagyis nevezett szerző a lateráni szerződés 24. cikkében elvi tilalmat lát a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozásában és e cikk értelmében csak esetről-esetre nyilvánított egyhangú felkérés alapján tartja jogilag lehetségesnek a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségével való alkalmi összeműködését.

[10] Sőt ezzel a szövegezéssel az egyességokmány a Szentszéket a Szövetség tagsági lehetőségéből egyenesen kizárta. Ellenkezőleg több egyességokmánytervezettel (v. ö. különösen Wilson három tervezetét), amelyek a Nemzetek Szövetsége tagságának előfeltételét hatalom- (Puissance, Power) minőségben állapították meg. Sőt tudomásunk szerint két tervezet kifejezetten gondoskodott a Szentszéknek nemzetek szövetségi tagságáról. Az egyik «Vorschläge der deutschen Regierung für die Errichtung eines Völkerbundes», mely szerint «A Szentszéknek a Nemzetek Szövetségébe való lépés joga fenntartatik». A másik, ugyancsak német javaslat, a «Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht» Völkerbund-tervezete, mely a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségében külön-

leges helyzetet szándékozott biztosítani következő rendelkezésével: «A pápai Szék különleges jelentőségének megfelelő helyet fog a Nemzetek Szövetségében betölteni». (Közölve *Schücking—Wehberg:* i. m. 7., 9. és 165. old.; *Hagen:* i. m. 47. old.; *Irk:* i. m. 39. old.)

[11] V. ö. *Teghze:* i. m. 329—330. old.

[12] V. ö.: *Wladár:* i. m. 14. old.

[13] V. ö. *Pallieri* G. B.: Die völkerrechtliche Rechtspersönlichkeit des Staates Città del Vaticano. Zeitschrift f. öff. Rechts, XI. k. 4. f. 505. és köv. s 525. old.

[14] Az első fejezetben elmondottak szerint felfogásunk ezzel a konstrukcióval összeegyeztethetetlen.

[15] V. ö. *Claar,* M.: Die Aussenpolitik des Vatikans seit den Lateranverträgen, 1929—1931. Zeitschrift f. Politik. Bd. XX. 808. old.; *Tóth:* A római kérdés megoldása. M. Szemle, Bd. 1929. 293. old.

[16] Az egyességokmány 10. cikke a Szövetség tagjai területi integritásának és függetlenségének biztosítását a Nemzetek Szövetsége egyik főfeladatának tekinti.

[17] A Nemzetek Szövetsége állásfoglalásának kialakítására a tanácstagok bírnak csak döntő súllyal. Erre vonatkozólag v. ö. *Apponyi* Albert gr. a Külügyi Társaság Külügyi szemináriumának 1930—31. évfolyama megnyitó előadásán mondott beszédét, mely szerint a Nemzetek Szövetségében a kisebbségi problémák iránt azóta mutatkozik megértés, mióta Németország a Tanácsban helyet foglal.

[18] «Finalmente, vi è un'altra condizione nel Trattato . . .; che la Città del Vaticano si dichiara fin da questo momento, e noi vi abbiamo apposto nostra firma, estranea a tutte le competizioni di ordine temporale che potessero sorgere fra gli Stati, e a tutti i congressi indetti per tale scopo, quindi non solo per i congressi straordinari, ma anche per i congressi ordinari quale e la Sozieta delle Nazioni.» — («Végül ebben a szerződésben van még egy másik feltétel is . . .; hogy a Città del Vaticano kijelenti, és mi ezt aláírásunkkal megpecsételtük, hogy ettől a pillanattól kezdve távoltartja magát az összes világi vitáktól, amelyek az egyes államok között keletkezhetnének és az összes ilyen célú kongresszusoktól, mégpedig nemcsak a rendkívüli kongresszusoktól, hanem a rendes kongresszusoktól is, amilyen a Nemzetek Szövetsége.») (*Mussolini:* i. m. 80. old.)

[19] Olaszország megakadályozta a Szentszék részvételét a hágai békekonferencián és a világháborút lezáró béketárgyalásokon. Ez utóbbit megakadályozó, az entente hatal-

maival kötött 1915 április 21-iki londoni titkos szerződésnek volt a következménye a Nemzetek Szövetsége egyességokmányának kategorikus fogalmazása is, amely a nemzetek szövetségi tagságot meghatározott *területi* közületeknek és nem hatalmaknak teszi lehetővé.

[20] A Szentszék gazdag multú ezirányú békeműködésének csak az újabb korszakából ragadunk ki néhány ismert példát. Ezek elseje és legjelentősebbike XIII. Leó pápának Bismarck kezdeményezésére a Karolina-szigetek impériumát illetőleg Spanyolország és a német birodalom között 1885-ben kitört viszályban kifejtett közvetítése. A Karolina-viszály elsimításának példátlan sikerét a Szentszék több közvetítői és döntőbírói meghívása méltányolja. Így 1890-ben a Szentszéket a Nagy-Britannia és Portugália és a Portugália és a Kongó-állam közti gyarmati határviszályokban hozzák közvetítőként javaslatba. 1893-ban Macchi limai nuncius igen eredményesen közvetít a Peru és Ecuador közti határvitában. — 1894-ben a Nagy-Britannia és Venezuela közötti Guayana-határviszályban Venezuela a Szentszéket közvetítésre kéri fel. — 1895-ben a pápa döntőbíróként működik Haiti és San-Domingo között egy szerződés értelmezése tárgyában. — 1905-ben a Columbia és Peru között kötött függetlenségi és becsületzáradékos döntőbíráskodási szerződés a pápát jelöli meg döntőbíróul. — 1906-ban a Szentszék bogotai apostoli delegátusa a Columbia és Ecuador közötti Putumayo-határviszályban közvetít. — 1909-ben és 1910-ben Bavona pápai nuncius a Brazilia és Bolivia és a Brazilia és Peru közötti, Acre aranymezőit illető viszályban hoz a szakirodalomtól méltatott döntőbírói ítéletet. — Végül az 1930-ban Spanyolország és Peru között kötött döntőbíróságí szerződés a pápát, illetve helyettesét jelöli meg döntőbíróként. (V. ö. *Müller* J.: Das Friedenswerk der Kirche c. művében foglalt okirati anyagot.)

[21] V. ö. *Müller:* Das Friedenswerk der Kirche in den letzten drei Jahrhunderten. Berlin, 1927. (Két kötetre tervezett okmány.)

[22] V. ö. a holland miniszterelnök 1915 jún. 10-iki beszédében mondottakat: «Nincs fontosabb politikai központ, amely befolyását a béke érdekében érvényesíteni tudná, mint éppen a Vatikán». (Idézve *Lampert:* i. m. 30. old.)

[23] Az előbb említett három cikkben Olaszország kötelezi magát a Szentszék állami különállásának elismerésére; az utóbbiban a Szentszék köti meg nemzetközi viszályoktól való tartózkodása által saját nemzetközi cselekvőképessé-

gét, mely ténnyel semleges politika folytatására vállal kötelezettséget.

[24] «É evidente che noi saremo i *necessari* garanti di questa neutralita e di questa inviolabilita, in quanto che, nella remota ipotesi che qualcuno volesse ferirla, doverebbe prima violare il nostro territorio. («És világos, hogy mi a *szükségszerű* garantálói leszünk ennek a semlegességnek és ennek a sérthetetlenségnek, amennyiben ha valaki esetleg ezeket meg akarná sérteni, annak először saját területünket kellene megsérteni.») *(Mussolini:* i. m. 80. old.) Ugyanígy *Diena:* La Santa Sede e il diritto internazionale dopo gli accordi Lateranensi dell'11. febbraio 1929. (Rivista di diritto int. XXI. k. 186. old.)

[25] I. m. 70. old.

[26] I. m. 335. old.

[27] A Città del Vaticano semlegességét a szakirodalom általában hasonló értelemben fogja fel. V. ö. különösen *Hagen:* i. m. 48. és köv. old.; *Oeschey:* i. m. 662. old.; *Liermann:* i. m. 398. old.; *Siotto—Pintor:* i. m. 243. old.; *Strupp:* i. m. 554. old.

A IX. fejezethez.

[1] V. ö. különösen *Strupp:* i. m. 546. old.

[2] Ilyenek voltak eddig az Olaszországgal kötött forgalmi egyezmények; a csatlakozás bizonyos nemzetközi közigazgatási kötelékekhez.

[3] *Claar* M.: Der Vatikan und Italien, Versöhnung o. bewaffneter Friede? Zeitschr. f. Politik. XIX. k. 241. s köv. old.

[4] *Claar* M.: Die Aussenpolitik etc. 803. old.

[5] Közölve *Lepold* Antal: A lateráni szerződés. Bpest, 1929., 61., 62. old.

[6] Sic *Mussolini:* i. m. 2. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

a) A Szentszék jelen nemzetközi helyzetével foglalkozó jelentősebb monografiák:

Anzilotti, D.: La condizione giuridica internazionale della Santa Sede in seguito agli acordi del Laterano. Riv. di dir. int. 1929. 165. s köv. old.

Brière, Yves de la: La question romaine et le Traité du Lateran. Revue de droit int. 1929. 13. s köv. old.

— Le traité du Lateran et le nouvel État pontificiel. Revue de droit int. et de législ. comp. 1929. 125. s köv. old.

— L'organisation internationale du Monde contemporain et la Papauté souveraine. Paris, 1930.

Buza, László: A szentszék nemzetközi jogi helyzete a lateráni egyezmény szerint. Bpest, 1929. Magyar Jogászegyl. Ért. XX. k. 103. füz.

Checchini: La natura giuridica della Città del Vaticano e del trattato Lateranense. Riv. di dir. int. 1930. 196. s köv. old.

Claar, Maximilian: Die Lösung der römischen Frage nach den Lateranverträgen. Europäische Gespräche, VII. 1929. 105. s köv. old.

— Der Vatikan und Italien. Versöhnung oder bewaffneter Friede. Zeitschr. f. Pol. Bd. XIX. 1930. 241. s köv. old.

— Die Aussenpolitik des Vatikans seit den Lateranverträgen. Zeitschr. f. Pol. Bd. XX. 1931. 801. s köv. old.

Delos, J. T.: Le traité de Lateran (11. Februar 1929) et la situation juridique nouvelle de la Papauté. Rev. gén. de droit int. publ. 1929. 452. s köv. old.

Die Lateranverträge zwischen dem Heiligen Stuhl und Italien vom 11. Februar 1929. Geleitwort v. Eug. Pacelli, Freiburg i. B., 1929.

Diena, Giulio: La Santa Sede e il diritto internazionale dopo gli accordi Lateranensi dell' 11. febbraio 1929. Riv. di dir. int. 1929. 177. s köv. old.

Fenwick, C. G.: The new city of the Vatican. American Journal of int. Law., 1929. 371. s köv. old.

Hagen, August : Die Rechtsstellung des Hl. Stuhles nach den Lateranverträgen. Tübing. Abh. z. öff. Recht H. 24. 1930. Stuttgart.
Jemolo, A. C. : Carattere dello Stato della Città del Vaticano. Riv. di dir. int. 1929. 188. s köv. old.
Le Fur, Louis : Le Saint-Siège et le droit international. Rev. de droit int. 1929, 25. s köv. old.
Leiber, Robert : Die Lösung der römischen Frage durch die Lateranverträge. Stimmen d. Zeit, 1929. 161. s köv. old.
Lepold, Antal : A lateráni szerződés. Bpest, 1929.
Liermann, Hans : Staat und Kirche in den Lateranverträgen zwischen dem Hl. Stuhl und Italien vom 11. Februar 1929. Arch. d. öff. Rechts. Bd. 18. 1930. 379. s köv. old.
Lulvès, Jean : Der Lateranvertrag zwischen dem Hl. Stuhl und Italien. Preuss. Jahrb. 1929. 61. s köv. old.
Lutter, János : A lateráni egyezmény, Külügyi Szemle, 1929. évf. 329. s köv. old.
Morelli, Gaetano : Il trattato fra l'Italia e la Santa Sede. Riv. di dir. int. 1929. 197. és köv. old.
Mussolini, Benito : Gli accordi del Laterano. Roma, 1929.
Niboyet, J. P. : Les accords de Latran et le droit international privé. Rev. de droit int. de scienc. dipl. et pol. VII. 1929. 99. s köv. old.
Oeschey: Lo Stato della Città del Vaticano. Zeitschr. f. Völkerr. Bd. XV. 1930. 623. s köv. old.
Ohlemüller, Gerhard : Die Lösung der römischen Frage. Wartburg, 1929. 73. old.
Pallieri, Giorgio, Balladore : Die völkerrechtliche Rechtspersönlichkeit des Staates Città del Vaticano. Zeitschr. f. öff. Recht, Bd. XI. H. 4. 505. s köv. old.
Reck, Theodor Freiherr von : Die Lösung der römischen Frage, Berlin, 1930.
Siotto—Pintòr, Manfredi : Die Erledigung der «Römischen Frage» durch die Lateranverträge und das neue Kirchenrecht in Italien. Jahrb. d. öff. Rechts. Bd. 18. 1930. 233. és köv. old.
Strupp, Karl : Die Regelung der römischen Frage durch die Lateranverträge vom 11. Februar 1929. Zeitschr. f. Völkerr. Bd. XV. 1930. 531. s köv. old.
Tóth, László : A római kérdés megoldása. Magyar Szemle, V. k. 1929. 289. s köv. old.
Valéry, Jules : La nationalité vaticane. Rev. de droit int. privé, XXVI. k. 1931. 1. s köv. old.

b) Egyéb művek:

Anzilotti, D.: Lehrbuch des Völkerrechts, Bd. I. Berlin—Leipzig, 1929.
Appel, H.: Kirchengeschichte. Leipzig, 1915.
Baak, J. C.: Fascismus und Völkerrecht, Zeitschr. f. öff. Recht. Bd. IX. 1930. 1. s köv. old.
Balanyi, György: A római kérdés. Budapest, 1929.
Bastgen, Hubert: Die römische Frage. Dokumente und Stimmen. Freiburg, 1917—19. I—III. kötet.
— Papst címszava Strupp Wörterbuch des Völkerrechts, II. k. 243. s köv. old., 1925.
Bernatzik: Kritische Studien über den Begriff der juristischen Person und über die juristische Persönlichkeit der Behörden insbesondere. Archiv f. öff. Recht, V. 1890.
Bompard, Raoul: La Papauté in droit international, Paris, 1888.
Bonde, Amédée: Traité élémentaire de droit international public. Paris, 1926.
Bonfils: Lehrbuch des Völkerrechts für Studium und Praxis, 3. Aufl. Berlin, 1904.
Camp, George: Die organisatorische Trennung der Gewalten in der Römischen Kurie. Zürich, 1926.
Chrétien: Principes de droit international public. Paris, 1893.
Csarada, János: A nemzetközi jog története. Budapest, 1894.
— A tételes nemzetközi jog rendszere, Budapest, 1910.
Ebers, G. J.: Italien und das Garantiegesetz. Köln, 1915.
Egyed, István: A kisebbségi kérdés. Budapest, 1930.
Fauchille, Paul: Traité de droit international public. Paris, 1922.
Fiore, Pasquale: Droit international codifié. Ford. Antoine, Ch. Éd. II. Paris, 1911.
Foignet, René: Manuel élémentaire de droit int. public. Paris, Éd. 14. 1929.
Friedrich, Julius: Grundzüge des Völkerrechts. Leipzig, 1915.
Gareis, Karl: Institutionen des Völkerrecht, 2. Aufl. Giessen, 1901.
Geffcken, Heinrich: Die völkerrechtliche Stellung des Papstes, Holtzendorff's Handbuch des Völkerrechts, Bd. II. Hamburg, 1887.
Giese: Konkordate címszava Strupp's Wörterbuch des Völkerrechts. Leipzig—Berlin, 1925. Bd. I. 670. s köv. old.
Haring: Katholisches Kirchenrecht. Graz, 1916.
Hatschek, J.: Völkerrecht. Leipzig—Erlangen, 1923.

Heffter, W. : Das europäische Völkerrecht. Berlin, 1848.
Heilborn, Paul : Das System des Völkerrechts. Berlin, 1890.
Hershey, S. Amos : The essentials of int. public law. Newyork, 1918.
Hold—Ferneck, Alexander : Lehrbuch des Völkerrechts, Bd. I. Leipzig, 1930. Bd. II. 1932.
Irk, Albert : Az új nemzetközi jog. Pécs, 1922.
— A Nemzetek Szövetsége. Pécs, 1926.
— Bevezetés az új nemzetközi jogba. Pécs, 1929.
Jenny, Fritz : Ist der Papst Subjekt des Völkerrechts. Borna—Leipzig, 1910.
Knubben, R.: Die Subjekte des Völkerrechts. Stuttgart, 1928.
Koeniger, A. : Katholisches Kirchenrecht. Freiburg, 1926.
Kohler, Joseph. : Grundlagen des Völkerrechts, Stuttgart, 1918.
Kunz, Joseph : Die Staatenverbindungen. Stuttgart, 1929.
Lammeyer, Joseph : Die juristischen Personen der katholischen Kirche, Paderborn, 1929.
Lampert, U. : Die völkerrechtliche Stellung des Apostolischen Stuhles. Trier, 1916.
— Die kirchlichen Stiftungen, Anstalten und Körperschaften nach schweizerischem Recht. Zürich, 1912.
Lange—Ronneberg, Erwin : Die Konkordate. Paderborn, 1929.
Laurent, François : La Papauté et l'empire. Bruxelles—Leipzig, 1860.
Lawrence, T. J. : The principles of international law. London, 6. kiad., 1917 ?
Liermann, Hans : Der Völkerbund als Privatrechtssubjekt. Zeitschrift f. Völkerrecht, Bd. XV. 20. s köv. old.
Liszt—Fleischmann : Das Völkerrecht, 12. Aufl. Berlin, 1925.
Louter, J. de : Le droit int. public positif. Oxford, 1920.
Lulvès, Jean : Die Stellung des Papsttums im Weltkriege. Stuttgart, Berlin, 1916.
Mamelok, Arthur : Die juristische Person im internationalen Privatrecht. Zürich, 1900.
Martens, Friedrich : Völkerrecht. Das internationale Recht der zivilisierten Nationen. Berlin, 1883—86.
Mengele, Ferenc : A Népszövetség jogi és politikai rendszere. Budapest, 1927.
Müller, Joseph : Die völkerrechtliche Stellung des Papstes und die Friedenskonferenzen. Einsiedeln, Waldshut, Köln a/Rhein, Strassburg, 1916.

Müller, Joseph: Das Friedenswerk der Kirche in den letzten drei Jahrhunderten. Berlin, 1927.
Niemeyer, Theodor: Völkerrecht. Berlin, 1923.
— Der Völkerbund. Verfassung und Funktion. Kiel, 1926.
Oppenheim, L.: International Law, I. k. IV. kiad. London, Newyork—Toronto, 1928.
Resch, Peter: Das europäische Vökerrecht. Graz—Leipzig, 1885.
— Das Papsttum und das Völkerrecht. Graz—Leipzig, 1889.
Rivier: Lehrbuch des Völkerrechts, 2. Aufl. Stuttgart, 1899.
Sacopoulo, A. N.: Des personnes morales en droit international privé. Genève, 1898.
Schücking—Wehberg: Die Satzung des Völkerbundes, 2. Aufl. Berlin, 1924.
Sehling: Kirchenrecht. Berlin—Leipzig, 1922.
Sipos, István: A római kérdés. Pécs, 1917.
Strupp, Karl: Grundzüge des positiven Völkerrechts, 4. Aufl. Bonn, 1928.
Teghze, Gyula: Nemzetközi jog. Debrecen, 1930.
Ullmann, Emil: Völkerrecht. Tübingen, 1905.
Verdross, Alfred: Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft. Wien—Berlin, 1926.
Waldkirch: Das Völkerrecht. Basel, 1926.
Wehberg, H.: Das Papsttum und der Weltfriede. Gladbach, 1915.
Weiss, A.: Traité théorique et pratique de droit international privé. Paris, 1907—1913. I—VI. köt.
Wladár, E.: Mi is az a Népszövetség? Budapest, 1930.
Wynen, Arthur: Die Rechts- und insbesondere die Vermögensfähigkeit des Apostolischen Stuhles nach internationalem Recht. Freiburg, 1920.
— Die päpstliche Diplomatie. Freiburg, 1922.
Zorn, Albrecht: Grundzüge des Völkerrechts, 2. Aufl. Leipzig, 1903.

BETŰRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Aaland-szigetek 193.
Abszolút monarchikus államforma 19, 20, 179.
Advocatus ecclesiae 127.
Affectio papae 19.
Albánia 66.
Alkotmányreformok 39.
Ancona 38, 180.
Andorra 136, 190.
Anglia 62.
Antonelli 188.
Anzilotti 111.
Apokriziarius 34.
Apostoli Szék 23, 24.
Apponyi 193, 195.
Argentina 63.
Ascoli 38.
Ausztria 39, 40.
Autarchia hiánya 131.
Automobilforgalmi egyezmény 108.
Avanguardia 86.
Avignon 35.
Avignoni fogság 33, 39.
Azeredó 63.

Államalakulás tényezői 100, 101.
Államfelüli állam 142.
Államhatalmak a katolikus egyházban 21.
— elválása 20.
Állami szolgalmak 107, 108.
Állampolgárság megszűnése 117.
Állampolgársági jogcímek 111, 112, 116.
Államszövetség 142.
Államvallás Olaszországban 80, 85, 164, 186.
Áruforgalom a Vatikánvárossal 109, 110, 173.
Átrepülési tilalom a Vatikánváros felett 110, 166.
Átutazás olasz területen 97.

Baleári szigetek 73.
Balilla 86.
Balti államok 66.
Barone 78.
Bavona nuncius 196.
Benevento 32, 180.
Bécsi iskola 68.
— kongresszus 38, 98, 169.
— réglement 169, 189.
Béke 62, 67.
Béketárgyalások 140.
Bíborosi kollégium 119.
Bíborosok 49, 112, 115, 116, 118, 119, 173.
— állampolgársága 112, 117, 173.
Bismarck 67, 196.
Bizánc 31.
Bolivia 196.
Bologna 35, 38, 41.
Bonifác, VIII. 33.
Brazilia 196.
Brière 193, 194.
Buddhizmus 94, 189.

Caesaropapizmus 12, 90.
Camorino 38.
Campagna Maritima 38.
Castel Gandolfo 47, 107, 170.
Cavour 41.
Cessiós elmélet 100.
Checchini 125.
Chrétien 11.
Cisalpin respublica 36.
Città del Papa 100.
Civitavecchia 38, 42.
Codex Juris Canonici 18. s köv.
Columbia 196.
Corsica 31, 32.

Dalai láma 94.
Debelláció 42, 43.
Delegációk 38.
Diplomáciai kapcsolat 61, 62, 95—98, 169, 185.
Dominium 145.
Donatio Pipini 31.
Doyen 98.
Döntőbíráskodás 66, 150, 196.

Ecclesia oboediens 21.
— regnans 21.
Ecuador 191.
Edward, I. 33.
Edward, III. 33.
Egyház alkotmánya 19.
— fogalma 9, 177.
Egyházi állam annexiója 42.
— — debellációja 42.
— — megalakulása 31.
— — létesítése 94.
— főhatalom 17. s köv.
— jog Olaszországban 86.
— jószág 21, 22.
Elismerési kérelmek 63, 185.
Enklávé 105, 136, 152, 156.
Erkölcsi személy 24, 25.
Erzberger-féle terv 183.
Esküdti működés 115, 168.
Esztország 63.

Építkezési tilalom Rómában 110, 166.
Érintkezés a katolikus világgal 109.

Fascismus 77.
Fascista egyházpolitika 77.
Fauchille 13, 14.
Fermo 38.
Ferrara 35, 38, 39.
Félszuverénitás 135, 136.
Fikciós elmélet 48.
Fiore 10, 13.
Firenze 42.
Fontainebleaui fogság 38.
Forli 38.
Forradalmi eszmék 39.
Francia forradalom 35.
Franciaország 39, 40, 42, 62.
Frankfurti gyűlés 33.
Frankok 31.
Frosinone 38, 42.
Futár 51, 97, 169.

Garancia-törvény 45—72.
Garibaldi 41, 42.
Gasparri 78.
Gergely, VII. 32.
Gioberti 40.
Guayana-viszály 196

Gyarmat 145.
Gyermeknevelés 158.

Hagen 55, 183.
Haiti 67, 196.
Halálbüntetés 121.
Hatschek 15.
Hágai békekonferenciák 195.
Házasság mint állampolgársági jogcím 116.

Házasság Olaszországban 86, 158.
Hierokratikus rendszer 12.
Hold-Ferneck 11, 22. s köv.
Hollandia 62.
Honosítás 116.
Hontalanság 112—114.

Ifjúság nevelése Olaszországban 86.
Immediatus pastor 19.
Impérium 106.
István, III. 31.
Iszlám 94, 189.

Jenny 15.
Jószolgálatok 136, 140.
Jogállam 72.
Jogbizonytalanság elkerülése 114, 115.
Jogi személy 24—27.

Kalifátus 188.
Kapitulációs szerződés 42—44.
Karolina-viszály 67, 196.
Karolingok 34.
Katonai szankciók 146, 194.
— szolgálat 115, 168.
Kegyelmezés 119.
Képrombolók 34.
Kiadatás 121, 174.
Kisebbségi szerződések 66.
Kiváltságok 30, 46, 47, 49, 57, 115, 168.
Kiváltságos épületek Rómában 107, 171, 190.
Kivételes hatalom 72.
Knubben 15.
Kollektorok 34.
Konföderáció 142.
Kongó-állam 196.
Kongresszusok 140, 141, 175.
Konkláve 49, 119, 173.
Konkordátum 27, 63—66, 90, 91, 185.
— Olaszországgal 81—86, 109.
Konkordátumos politika 12.
Konstantinos Kopronymos 34.
Konstanzi zsinat 22.
Koordinacionális rendszer 12
Követségek 33, 34.
Követségi jog 50—52, 80, 95, 164, 168.
Központi hatalmak 73.
Közszolgáltatás 107.
Köztársasági államforma 20.
Közvetítés 67, 136, 140, 150, 196.
Kultúrharc 90.

Lateráni egyezmények 27—29.
— — jellemzése 79—86.
— — története 76—78.
— konkordátum 81—86.
— — tervezete 78.
— palota 47, 79, 108, 172.
— szerződés tervezete 78.
Legációk 41.
Legális elmélet 64.
Lelki szuverénitás 14, 52, 67, 68, 86—95.
Lengyelország 63.
Leo, XIII. 188, 193, 196.
Leo-városrész 42, 44, 181.
Leszármazás mint állampolgársági jogcím 116.
Légi közlekedés a Vatikánvárosban 110, 166.
Liechtenstein 73, 74, 126, 146, 183.
Liermann 88. s köv., 92, 125. s köv.
Londoni szerződés 76, 196.

Longobardok 31.
Lugano 71.
Lutter 153.
Luxemburg 62.

Macchi nuncius 196.
Macerata 38.
Madrid 73.
Márkák 38, 41.
Monaco 62, 136, 146, 190.
Mussolini 78, 85, 128, 195, 197.
Müller 11.

Nacionalizmus 39.
Nagy-Britannia 196.
Nagy Károly 31, 37.
Nagy Konstantin 30.
Nagy Szent Gergely 31.
Napoleon, I. 35—38.
Napoleon, III. 22, 41.
Napoleoni háborúk 35.
Nápoly 32, 40.
Nemzetek Szövetsége 26, 66, 139. s köv.
— — céljai 143.
— — jogi természete 142—144.
Nemzetek Szövetségi tagság kellékei 145.
Nemzetiségi eszme 20.
Nemzetközi érintkezési szabadság, 52, 55, 61, 70, 71, 109, 169, 172.
— garancia 74, 76, 151, 152.
— jogalanyiság 9—29, 99.
— jogközösség 9—29.
— szerződések 65.
— viszályok 139—141, 143, 175, 193.
Német-francia háború 42.
Németország 73.
Népszuverénitás 19, 20.
Népvándorlás 32.
Niceai zsinat 180.
Nunciaturák keletkezése 34.
Nyugatrómai birodalom 31.

Olasz alkotmány 56.
— jog alkalmazása a Vatikánvárosban 120, 121.
Olaszország 40, 70—77, 157—159.
— kisegítő igazságszolgáltató tevékenysége 121, 174.
Orvieto 38.

Pacelli 78.
Pacta sunt servanda 56, 153, 159.
Palazzo di Venezia 71.
Patrimonium Petri 38, 41, 42.
Patrimoniumok 21, 22, 30.
Pápa békehivatása 32, 33.
— személyének védelme 46, 80, 121—123, 166, 167.
Pápai bírói hatalom 18, 119.
— évjáradék 52.
— évjáradék tőkésítése 81.
— kitüntetések 123.
— kormányzó hatalom 18, 19, 119, 120.
— postahivatal 52.
— primátus 30, 180.
— testőrség 47.
— törvényhozó hatalom 18, 119.
— trón üresedése 49, 119, 173.
— univerzalizmus 32, 33.
— világi hatalom 32, 37, 40, 69, 125, 128.
Pentapolis 31.
Pertörlés 119.
Peru 196.
Perugia 38.
Pénzügyi megegyezés 80, 81,

Pénzügyi mentességek 115, 171. 172.
Piemont 39.
Pipin 31.
Pius, VII. 35, 36.
Pius, IX. 22, 39, 40, 53, 188.
Pius, XI. 76, 189, 192.
Pontecorvo 180.
Porta Cavallegeri 110, 166.
Portugália 62, 196.
Postaegyesület, Egyetemes 104.
Potestas directa in temporalia 12, 64.
Privilégiumos elmélet 64.
Protektorátus 136, 137.
Protestantizmus 94, 189.
Putumayo-viszály 196.

Quirinál 98.

Ravenna 36, 38.
Ravennai exarcha 31.
Reck 153.
Rendi szervezet 21.
Represszália 71.
Responsalis 34.
Rieti 38.
Rokoni kötelék mint állampolgársági jogcím 116.
Róma megszentelt természete 86.
Romagna 35, 38.
Római birodalom 32.
— forradalom 39, 40.
— jog 32.
— kérdés 72—77, 79, 84, 163, 175, 187.
— köztársaság 35.
Rusticucci-tér 110, 166.

Sabina 32.
Salzburg 73.
San-Domingo 67, 196.
San-Marino 126, 136, 146, 190.
Saint-Cloud-i egyezmény 42.
Sacer principatus 75.
Sardicai synodus 180.
Savoyai család 40, 79, 163, 175, 180.
Schönbrunni ediktum 36—38.
Schweiz 62, 146.
Secretaria Status 118.
Siotto-Pintor 124, 125.
Spanyolország 40, 196.
Spoleto 32, 38.
Strupp 11.

Szabad egyház a szabad államban 46, 55, 90.
Szabadkőművesség üldözése 77.
Szárd királyság 180.
Személyazonossági igazolvány 117.
Szentszék békehivatása 122, 133, 139.
— békeműködése 196.
— fogalma 23, 24.
— jogi személyisége a kánonjog szerint 24.
— jogi személyisége a nemzetközi jogban 26—27.
— követségi joga 50—52, 80, 95—98, 168, 169.
— lelki hatalma 175.
— nemzetközi cselekvőképességének korlátai 122, 133, 139. s köv. 174, 175.
— szuverénitása 51, 58, 63, 87—95, 164, 165.
Szent Péter-tér 107, 164, 190.
Szép Fülöp 33.
Szicilia 31.
Szovjet 63.
Szövetség 142.

Szövetséges állam 142.
Szövetséges és társult hatalmak 66, 76, 149.
Szuburbikárius püspökök 49.

Távbeszélő és távíró egyezmény 108.
Távíró Egyesület, Egyetemes Nemzetközi 104.
Területenkivüliség 48, 56, 58, 59, 107.
Tervezetek a Szentszék népszövetségi tagságára 194, 195.
Theodoli-Martinucci per 58.
Tiszteletjogok 46, 47.
Tolentinoi béke 35.
Trient 73.
Tulajdonjog 105—107.
Tuscia 32.

Ubi Arcano Dei 77, 186.
Umbria 38, 41.
Uralkodó 46, 58, 59.
Urbino 35, 38.
Utódállamok 66.

Valentinianus, III. 180.
Vallástanítás Olaszországban 86.
Vatikán 43, 44, 47, 58, 164.
Vatikánváros 79.
— államisága 100, 124—138.
— állampolgársága 111—118, 126, 130, 131, 167.
— elismerése 103.
— eszköz jellege 99, 100, 124, 147.
— érintkezése külfölddel 108.
Vatikánváros keletkezése 99, 164.
— nemzetközi cselekvőképessége 133.
— nemzetközi jogalanyisága 102—104.
— semlegessége 150—154, 175.
— területe 105—111, 127, 131.
— vízellátása 110, 165.
Vatikánvárosi főhatalom 118—122, 127, 131, 132.
— ítéletek végrehajtása 122, 174.
Vámmentesség 110.
Velence 71, 73.
Velletri 38, 42.
Venaissin 35, 39.
Venezuela 62, 196.
Via Aurelia 110, 166.
Viale Vaticano 110. 166.
Victor Emmanuel 41, 181.
Világbéke 149, 150.
Világháború 71.
Világi szuverénitás 52, 80, 87, 88, 93—95, 164, 174.
Visconti-Venosta 45, 54, 55, 181, 182.
Viszályok Olaszországgal 70—72, 157—159.
Viterbo 38, 42.

Wilson 194.
Wynen 15, 94.

Zorn 59.
Zöld könyv 76.

Zsinat 49, 119, 173.

TARTALOMMUTATÓ.

Oldal

Bevezetés ... ... 3—8

I. A Szentszék mint a nemzetközi jogközösség tagja ... ... 9—29

II. A Szentszék nemzetközi jogállásának történeti áttekintése az egyházi állam megszüntéig.

A) A pápai primátus kialakulásától a nagy francia forradalomig ... ... 30—35

B) A Szentszék nemzetközi jogállásának alakulása a nagy francia forradalom és a napoleoni háborúk idején ... ... 35—38

C) A Szentszék helyzete az olasz egységre törő mozgalomban ... ... 38—44

III. A Szentszék a garancia-törvény hatálya alatt

A) A garancia-törvény keletkezése és lényeges tartalma ... ... 45—53

B) A garancia-törvény jogi minősítése 53—56

C) A Szentszék nemzetközi helyzete a garancia-törvény óta. — A garancia-törvény kritikája ... ... 56—70

D) A Szentszék és Olaszország... ... ... 70—72

IV. A lateráni egyezmények keletkezése és általános jellemzése.

A) A római kérdés megoldásának útja 73—78

B) A lateráni egyezmények általános jellemzése ... ... 79—86

Oldal

V. A Szentszék nemzetközi szuverénitása ... ... 87—98

VI. A Città del Vaticano keletkezése ... ... 99—105

Területének sajátságai ... ... 105—111

Állampolgársági jogviszonyai ... ... 111—118

Főhatalma jellemzői ... ... 118—123

VII. A Città del Vaticano államisága... ... ... 124—138

VIII. A Szentszék nemzetközi cselekvőképességének korlátai.

A Szentszék és a Nemzetek Szövetsége 139—150

A Città del Vaticano semlegessége... ... 150—154

IX. A Szentszék jelen nemzetközi jogállásának összefoglaló végleges megállapítása és kritikája ... ... 155—160

Függelék.

A lateráni politikai szerződés magyar fordítása ... ... 161—176

Jegyzetek ... ... 177—197

Felhasznált irodalom ... ... 198—202

Betűrendes név- és tárgymutató ... ... 203—208

Tartalom ... ... 209—210

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katholikus kultúrát fejleszteni, *katholikus tudományt* terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a *Szent István-Társulatnak*, ez a hivatása a kiadásában megjelenő **Szent István Könyveknek**.

A **Szent István Könyvek** sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A **Szent István Könyvek** a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a **Szent István Könyvek** mindegyike a katholikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ilymódon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katholikus közönségnek oly műveket nyujtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában eddig megjelentek:

		Pengő
1.	*Zubriczky Aladár dr.:* Jézus élete és a vallástörténet	—·—
2.	*Wolkenberg Alajos dr.:* A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata	—·—
3—4.	*Wolkenberg Alajos dr.:* Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene	5.60
5—6.	*Balanyi György dr.:* A szerzetesség története	5.60
7—8.	*Alszeghy Zsolt dr.:* A XIX. század magyar irodalma...	—·—
9.	*Miskolczy István dr.:* Magyarország az Anjouk korában	2.80
10.	*Palau-Timkó Jordán:* Krisztus útján. A katholikus tevékenység főelvei	2.80
11.	*Quadrupani-Babura László dr.:* Útmutatás jámbor lelkek számára	2.80
12.	*Prohászka Ottokár:* Elbeszélések és útirajzok	—·—
13.	*Trikál József dr.:* Természetbölcselet	2.80
14.	*Bognár Cecil dr.:* Értékelmélet	2.80
15.	*Prohászka Ottokár:* A bűnbocsánat szentsége	2.80
16.	*Babura László dr.:* Szent Ágoston élete	2.80

		Pengő
17.	*Lepold Antal dr.:* Szalézi Szent Ferenc válogatott levelei	2.80
18.	*Áldásy Antal dr.:* A kereszteshadjáratok története...	—.—
19.	*Marosi Arnold dr.:* Átöröklés és nemzetvédelem ...	2.80
20.	*Zoltvány Irén dr.:* Erotika és irodalom	2.80
21.	*Horváth Sándor dr.:* Aquinói szent Tamás világnézete	2.80
22.	*Balogh Albin dr.:* Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt	2.80
23.	*Marczell Mihály dr.:* A katholikus nevelés szelleme ...	2.80
24—25.	*Molz Atanáz dr.:* A német irodalom története... ...	5.60
26.	*Babura László dr.:* Szent Ambrus élete	2.80
27.	*Márki Sándor dr.:* II. Rákóczi Ferenc élete	—.—
28.	*Kiss Albin dr.:* A magyar társadalomtan története	2.80
29.	*Szabó Zoltán dr.:* A növények életmódja	2.80
30.	*Weszelszky Gyula dr.:* A rádium és az atomelmélet...	2.80
31.	*Balanyi György:* Assisi Szent Ferenc élete	2.80
32.	*Dávid Antal:* Bábel és Assúr. I. Történet	3.40
33.	*Fejér Adorján:* Római régiségek...	4.50
34.	*Balogh József:* Szent Ágoston, a levélíró	3.40
35.	*Babura László dr.:* Szent Jeromos élete	3.40
36.	*Karácsonyi János dr.:* Szent László király élete... ...	3.40
37.	*Miskolczy István dr.:* A középkori kereskedelem története	4.50
38.	*Szémán István dr.:* Az újabb orosz irodalom	4.50
39.	*Bán Aladár:* A finn nemzeti irodalom története ...	3.40
40.	*Trikál József dr.:* A gondolkodás művészete	4.50
41.	*Kühár Flóris dr.:* Bevezetés a vallás lélektanába ...	4.50
42.	*Babura László dr.:* Nagy Szent Gergely élete	4.—
43—44.	*Kühár Flóris dr.:* A keresztény bölcselet története	8.—
45.	*Weszely Ödön dr.:* Korszerű nevelési problémák... ...	5.60
46.	*Somogyi Antal dr.:* Vallás és modern művészet ...	3.—
47.	*Divald Kornél:* Magyar művészettörténet	5.60
48—49.	*Birkás Géza dr.:* A francia irodalom története ...	8.—
50.	*Wodetzky József dr.:* A világegyetem szerkezete... ...	3.50
51.	*Záborszky István dr.:* Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53.	*G. Kurth-Michel K.:* A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55.	*Dávid Antal:* Bábel és Assúr. II. Művelődés	7.30
56.	*Horváth Jenő dr.:* A modern Amerika története... ...	3.30
57.	*Balogh Albin dr.:* Ország és nyelv	4.70
58.	*Meszlényi Antal dr.:* A katholikus egyház és az állam 1848/49-ben	7.30
59—60.	*Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. I. Ószövetség	8.30
61.	*Kecskés Pál dr.:* A házasság etikája	4.—
62.	*Huszár Elemér:* A katholikus házasságjog rendszere ...	3.30
63.	*Petró József dr.:* Az ősegyház élete	5.—

		Pengő
64—65.	*Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. II. Újszövetség	8.80
66—67.	*Trikál József dr.:* A jelenségekből a valóságba ...	7.—
68.	*Erdey Ferenc dr.:* Kant valláserkölcsi világnézete ...	4.—
69—71.	*Hartmann Grisar:* Luther Márton élete (Fordította Hoitsy Lajos Pál.)...	12.—
72.	*Tóth Ágoston:* Bevezetés a meteorológiába	5.80
73—74.	*Bánhegyi Jób dr.:* A magyar irodalom története I. ...	6.60
75—76.	*Divald Kornél:* A magyar iparművészet története ...	7.50
77.	*Balanyi György:* A római kérdés...	6.40
78—79.	*Bánhegyi Jób dr.:* A magyar irodalom története. II.	7.—
80.	*Pitroff Pál dr.:* Bevezetés az esztétikába...	3.—
81.	*Kühár Flóris dr.:* A vallásbölcselet főkérdései	5.—
82—84.	*Kőrösi Albin:* A spanyol irodalom története	11.—
85.	*Sigmond Elek dr.:* A mezőgazdasági növények termelési tényezői	4.—
86—87.	*Kalmár Gusztáv dr.:* Európa földje és népei	8.—
88.	*Kiss Albin dr.:* Szent Ágoston «De Civitate Dei» című művének méltatása	4.—
89.	*Trikál József dr:* A lélek rejtett élete	4.—
90—91.	*Petró József dr:* A szentmise története	5.50
92.	*Meszlényi Antal dr:* A magyar jezsuiták a XVI. században	4.50
93.	*Mihelics Vid dr:* Az új szociális állam	4.—
94.	*Éhik Gyula dr:* Prémek és prémes állatok	3.—
95—97.	*Magdics Gáspár:* A természettudomány útjai Istenhez	10.—
98.	*Melichár Kálmán dr.:* A zsinatok	3.80
99.	*Szalay Jeromos:* Szent Benedek élete és műve	5.—
100-101.	*Schütz Antal dr:* Krisztus. Tíz előadás...	6.—
102.	*Balogh Albin dr.:* Pannonia őskereszténysége ..	4.—
103.	*Kalmár Gusztáv dr.:* Magyar hazánk és népei. Magyarország leírása...	5.50
104.	*Auguste Diès—Michel Károly:* Plató	3.—
105.	*P. Takács Ince:* Nerótól Diokléciánig...	5.—
106.	*Stuhlmann Patrik dr.:* Az ifjúkor lélektana...	4.—
107.	*Pitroff Pál dr.:* A szépirodalom esztetikája	3.—
108.	*K. Török Mihály Miklós:* A magyar egyházpolitikai harc története	2.50
109.	*Schütz Antal dr.:* A házasság. Tíz előadás	3.—
110.	*Gálos László dr.:* A Szentlélekisten	4.—
111.	*Lippay Lajos dr.:* A keleti egyházak ... —	4.—
112	*Zoltán Veremund dr.:* Szent Anzelm...	3.—
113	*Lendvai István:* Róma tornyai alatt. Mozaikok az örök városból	3.60
114.	*Polzovics Iván dr.:* A laterani szerződés. A Szentszék nemzetközi jogi helyzete	3.80

MOST JELENT MEG

LATIN-MAGYAR MISSZÁLE

a Római Misekönyv szerint. Fordította, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta dr. SZUNYOGH XAV. FERENC O. S. B. 1488 lap.

Bolti ára

Vászonkötés, vörösmetszéssel --- --- --- --- --- P 8.40
Vászonkötés, aranymetszéssel --- --- --- --- --- « 9.40
Bőrkötés, vörösmetszéssel --- --- --- --- --- --- « 16.—
Bőrkötés, aranymetszéssel --- --- --- --- --- --- « 18.—

A NYILVÁNOS ISTENTISZTELET

Irta dr. MIHÁLYFI ÁKOS. A legújabb római rendeletek alapján áldolgozott, bővített 4. kiadás. 714 lap.

Bolti ára --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- P 14.—

SZENTEK ÉLETE

4 kötetben. Szerkesztette dr. SCHÜTZ ANTAL BALANYI GYÖRGY, SEBES FERENC, SZAMEK JÓZSEF és TOMEK VINCE közreműködésével.

A kb. 1400 lapra terjedő, négykötetes munka **bolti ára** a következő:

Szép papíron, fűzve, kötetenkint P 3—, együtt --- P 12.—
Félvászonkötésben, kötetenkint P 4.—, együtt --- « 16.—
Lilaszínű, egészvászonkötésben, aranynyomással, kötetenkint P 4.50, együtt --- --- --- --- --- « 18.—
Kiváló finom, vastag papíron, barna, selyemfényű vászonkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint P 6.—, együtt --- --- --- --- --- --- « 24.—
Barna, luxusbőrkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint P 8.50, együtt --- --- --- --- --- --- « 34.—

Kaphatók a Szent István-Társulat könyvkiadóhivatalában

Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.